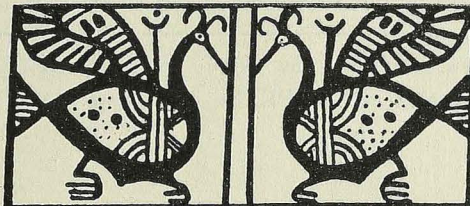

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΙΩΑΝΝΑ ΤΣΑΤΣΟΥ, ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, Α.
ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ, Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ, Ι. Μ. ΧΑΤΖΗ-
ΦΩΤΗΣ, OLIVIER, Γ. ΚΑΛΕΝΗΣ, Κ. ΧΑΤΖΗ-
ΣΤΕΦΑΝΟΥ, Γ. Κ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ, ΕΥ.
ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ.

205

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
Υπεύθυνος εκδότης: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Ανδροκλέους 2, Λευκωσία, Τηλ. 65900

Έτησία συνδρομή	£1.500 μίλε
Έτησία συνδρομή διά βιβλιοθήκες, σχολεία, οργανισμούς	£3.000 μίλε
Έτησία συνδρομή έξωτερικού	300 δραχμές ή \$9 (δολάρια)
Τιμή Τεύχους	£0.300 μίλε
Τιμή διπλοῦ τεύχους	£0.600 μίλε

Τά χειρόγραφα δέν ἐπιστρέφονται. Κλισέ και φωτογραφίες ἐπιστρέφονται.

100 ἀνάτυπα πρὸς 750 μίλε τῆ σελίδα πληρώνονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα στὸν τυπογράφο.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΙΩΑΝΝΑ ΤΣΑΤΣΟΥ: Πλήθυνε τὸ χρέος	1
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ: Συνομιλία μὲ τὴν Ἰωάννα Τσάτσου	2
Α. ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ: Οἱ λυρικές χορδές τῆς Ἰωάννας Τσάτσου	5
Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ: Κ. Χρυσάνθη «Πέρα ἀπ' τὴν Ἑλλάδα ὁ ἥλιος»	10
Ι. Μ. ΧΑΤΖΗΦΩΤΗΣ: Σκέψεις πάνω στὴν πεζογραφία τῆς Ἰωάννας Τσάτσου	19

ΚΑΘΕ ΜΗΝΑ — Χαιρετισμὸς Μακαρίου Γ' — Κ. Χρυσάνθη: Μπαίνουμε στὸν 18ον χρόνο μας — Γ. Καλένη (μετ.) Ὀμιλία τοῦ Γάλλου Πρέσβευς — Ἰ. Τσάτσου (μετ. Γ. Χατζηκωστή): Ἄρθρο σὲ ἀμερικάνικη ἐφημερίδα — Κ. Ε. Χατζηστειφάνου: Χαιρετισμὸς στὴ Χίο κατὰ τὰ «Ὀμήρεια 1977» — Γ. Κ. Ἰωαννίδης: Διεθνὴς Ὀμηρικὴ Κίνηση «Ὀμήρεια 1977» — Ε. Ὑ. Μουτσόπουλου: Ἐναρκτήριο Λόγος στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν — ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ — Κ. Χρυσάνθη: Κ. Τσάτσου «Ὀμιλίες 1975—1976», Ι. Μ. Χατζηστεφάνου «Ἅγιον Ὄρος» — ΓΕΝΙΚΑ — ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ — ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ.

ΠΡΟΣΑΡΤΗΜΑ: Κ. Χρυσάνθη: «Ὁ περιπαθὴς ὁδοιπόρος».

ΔΗΜΗΤΡΗ ΓΙΑΚΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας»

1977

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- Ἑλληνικὴ Παιδικὴ Λογοτεχνία τοῦ 10' αἰῶνα, πρωτότυπα ἔργα καὶ μεταφράσεις.
- Ἑλληνικὴ Παιδικὴ Λογοτεχνία τοῦ Κ' αἰῶνα, πρωτότυπα ἔργα καὶ μεταφράσεις.
- Ἑλληνικὰ Παιδικὰ Περιοδικά.
- Μελοποιήσεις Παιδικῶν Ποιημάτων, Βιβλιογραφία, Εὔρετήριο.

Στὸ βιβλίο αὐτὸ ἀναφέρονται οἱ ἐξῆς Κύπριοι: Κύπρος Χρυσάνθη, Κώστας Μόντης, Ξάνθος Λυσιώτης, Παῦλος Κριναῖος, Χρ. Σοφιανός, Παῦλος Βαλδασερίδης, Κώστας Ἰωαννίδης, Νέαρχος Κληρίδης, Γιάγκος Μιχαηλίδης, Εἰρήνη Τσουλλῆ, Μιχ. Σταυρίδης, Λέανδρος Σίταρος, Κ. Τομπόλης, Λουκάς Χριστοφίδης, Κλεόβουλες Ἀρτεμίδης, Π. Παπαγγέλου, Ἀχιλλεὺς Αἰμίλιος.

Υπεύθυνος κατὰ τὸν νόμον: δρ Κ. Χρυσάνθη.

Τυπώθηκε στὰ Τυπογραφεῖα «ΘΕΟΠΡΕΣΣ» Λτδ., Τηλ. 44940 - 48883, Λευκωσία

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Υπεύθυνος: ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΙΗ'

ΟΚΤΩΒΡΗΣ 1977

ΑΡ. 205

ΠΛΗΘΥΝΕ ΤΟ ΧΡΕΟΣ

Αφιερώνεται στον Πλοίαρχο Μιχάλη Ακύλα, ποιητή,
(Τουφεκίστηκε από τους Γερμανούς την άνοιξη του '42)

Τὸ ἄγος θαρῶ, δὲν ἔχει τέλος ἢ νύχτα
πλήθυνε τὸ χρέος
καὶ εἶναι ὑπουλη ἢ εὐωδιά τοῦ δέντρου ποῦ ἀνθίζει,
προχώρεσα πρὸς τὸ γιαλὸ
ὁ λόγος τῆς θάλασσας εἶναι τίμιος κι' ἀπλὸς
λόγος τῆς γλαυκῆς κίνησης
ἤχοι μὲς' τὸ ρυθμὸ τῆς ψυχῆς μας,

προχώρεσα πρὸς τὸ γιαλὸ,

ἔκει
κάτω ἀπὸ τὸν ἰσκιερὸ τὸν πεῦκο
προφυλαγμένος ἀπὸ τὰ ξόρκια τῆς σελήνης
ποῦ ἐξουσίαζε τὸ πέλαγο
ἀκούμπησα ν' ἀφουγκραστῶ:

Τὸ κύμα ἀνάπνεε σιγὰ τὸ στεναγμὸ
τοῦ χωρισμοῦ
ἀνοιγε ἢ ἄδεια ἢ ἀγκαλιὰ
μὰ τὰ κατάρτια χάνονταν μὲς' τῆ ρευστῆ ἐπιφάνεια,
καὶ πάλι τὸ ἔλλο κύμα
ἢ μοναξιά.

Τώρα ὄλα ἀγρίεψαν
ἢ μάνητα τοῦ ἀνέμου καὶ τοῦ νεροῦ
ρίχνει τὰ φράγματα
τραντάζει τις ἀλυσίδες
διάζει τὴν Πύλη τοῦ θανάτου,

τὸ ὕπατο τραγοῦδι τῆς ζωῆς
θὰ τὸ τραγουδήσουμε μὲ τὴν πράξη,
καὶ ἢ ψυχὴ μας θέλος
διαγράφει τὴ θέληση γιὰ δικαιοσύνη
τὴν ἀπόρθητη.

Ὁ λόγος τῆς θάλασσας εἶναι τίμιος κι' ἀπλός,

τὸ σύννεφο κάλυψε τὴ σελήνη,
τὸ σκοτάδι ἔμεινε γυμνό,
ἔπεσε τὸ πανύψηλο κύμα,

όμοβροντία,

και ήρθε το άλλο
πικρό χαμόγελο θριάμβου:

Όμως πώς ξαναγυρίζει το ζεστό αίμα στις φλέβες;
πού πλανιέται η ιδέα,
αμόλευτη;
σ' εμάς; σ' εκείνους;

Μου άπαντά η ατέρμονη αντάρα
πού θυμίζει ακόμη
το μοιρολόι της Παναγίας.

ΙΩΑΝΝΑ ΤΣΑΤΣΟΥ

ΣΥΝΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΙΩΑΝΝΑ ΤΣΑΤΣΟΥ

Η Ίωάννα Κωνσταντίνου Τσάτσου, σύζυγος του Κωνσταντίνου Τσάτσου, προέδρου της Έλληνικής Δημοκρατίας και αδελφή του νομπελίστα ποιητή μας Γιώργου Σεφέρη, είναι μια ξεχωριστή προσωπικότητα, τόσο στον κύκλο των γραμμάτων, όσο και στον κύκλο της εθνικής αντίστασης και των έργων εδβοίτας. Αύτη μάλιστα ή πολυσύνθετη δραστηριότητα τήν χαρακτηρίζει ιδιαίτερα και τής δίνει ξεχωριστή κοινωνική θέση τήν όποια κέρδισε με τόσο κόπο, προπαντός με τόσους κινδύνους όπως π.χ. τον καιρό τής Γερμανικής Κατοχής πού ήταν μέλος οργάνωσης πρὸς απόκρυψη Άγγλων και μέλος του κινήματος αντίστασεως Ε.Κ.Κ.Α. του συνταγματάρχη Δημήτριου Ψαρά.

Η Ίωάννα Τσάτσου είναι κόρη του Στέλιου Σεφεριάδη, καθηγητή του Διεθνούς Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, νομομαθούς και δεξιού χειρός του Έλευθέριου Βενιζέλου στο Παρίσι. Ο Σεφεριάδης επίσης είχε ποιητική φλέβα πού τήν κληρονόμησε στα τρία παιδιά του. Η Ίωάννα γεννήθηκε στη Σμύρνη και σπούδασε στο Παρίσι και τήν Αθήνα νομικά. Το 1930 άνηγορεύθη διδάκτωρ τής Νομικής Σχολής με τή διατριβή της «Έπίδρασις τής Έθνικότητας επί του κύρους του γάμου». Αναμνήσεις από τή ζωή της στη Σμύρνη κι' αργότερα από τήν Αθήνα, πάντοτε σε σχέση με τον ποιητή αδερφό της Γιώργο Σεφέρη, περιλαμβάνη στο βιβλίο της «Ο άδελφός μου Γιώργος Σεφέρης». Το βιβλίο αυτό είναι ένα από τά καλύτερα, ίσως το

καλύτερο, που διαφωτίζει και διαγράφει τον ποιητή και άνθρωπο Σεφέρη, χωρίς μυθοποιήσεις αλλά με αγάπη και ειλικρίνεια. Το βιβλίο αυτό δίκαια κέρδισε Κρατικό Λογοτεχνικό Βραβείο. Το λογοτεχνικό έργο της Ίωάννας Τσάτσου λιγοστό είναι αλλά θαρσύνησαν από μια ευρεία σκοπιά. Όπως ο αδερφός της Σεφέρης, ίσως και περισσότερο, συμπυκνώνει τον λυρισμό της σε μια θαυμαστή oligoπέεια, αποφεύγει τις επαναλήψεις έστω και σαν συμπληρωματική παραλλαγή, κοιτάζει να πη το ουσιαστικό χωρίς να πολυπραγμονεί στο χώρο της ποίησης. Οι ποιητικές της συλλογές είναι οι εξής: Δόγια της σιωπής (1968), "Ατηγτο φώς (1969), "Ελεγος (1971), "Ο γυμνός τοίχος (1975), "Ο κύκλος του ρολογιού (1976) κι' έτοιμάζει μια νέα συλλογή που θα κυκλοφορήσει σε λίγο. "Ας σημειωθεί πως το "Ατηγτο φώς" κυκλοφόρησε σε αγγλική μετάφραση, ο "Ελεγος" σε αγγλική και γαλλική.

Έκτός από την ποίηση η Ί. Τσάτσου έχει κυκλοφορήσει τὰ εξής πεζογραφήματα, που για μερικούς κριτικούς παρουσιάζουν ιδιαίτο ενδιαφέρον και ως θέματα και ως ύφος. Αυτά είναι: «Φύλλα Κατοχής», ήμερολόγιο (1965), που μεταφράστηκε γαλλικά και αγγλικά, ή «Αθηναίς» (1970), που είναι λογοτεχνική βιογραφία της αυτοκράτειρας αυτής, και το «Ο αδελφός μου Γιώργος Σεφέρης» (1973) για το όποιο μιλήσαμε πιο πάνω.

Δίπλα όμως από την προσφορά της Ίωάννας Τσάτσου στο λογοτεχνικό στίβο στέκει το κοινωνικό της έργο, που αγκαλιάζει ποικίλους τομείς. Κατά τη διάρκεια της Γερμανικής Κατοχής εργάστηκε στην Αρχιεπισκοπή Αθηνών ως υπεύθυνη των οικογενειών των εκτελεσθέντων από τις Αρχές Κατοχής. Από τα Αρχεία μάλιστα της Αρχιεπισκοπής εξέδωσε το 1947 το βιβλίο «Εκτελεσθέντες επί Κατοχής». Με μαρτυρία τὰ γραφόμενα τούτου του βιβλίου παραχωρηθήκανε συντάξεις από το Κράτος. Επίσης εργάστηκε σε οργανώσεις που μεριμνούσαν για το παιδί, π.χ. στο Σώμα Ελληνίδων Οδηγών, στις Παιδουπόλεις, αλλά και πιο πέρα στα Κοινωνική Ιδρύματα όπως η Διεθνής Κοινωνική Υπηρεσία, ή Φανέλλα του Στρατιώτη και άλλου. Τέλος το 1950—51 αγωνίστηκε για την ψήφο και την πολιτική αγωγή της γυναίκας, αντιπροσώπευσε την Ελλάδα στα Ηνωμένα Έθνη στην Τρίτη και Έκτη Επιτροπή, κι' έγραψε διάφορα άρθρα σ' εφημερίδες. Ένα άρθρο της το 1956 στην αμερικανική εφημερίδα «Αμερικαν Τσιγκάκο» σχετίζεται με την Κύπρο*.

*

**

Η Ίωάννα Τσάτσου είχε την καλωσύνη, παρόλο τον φόρτο των υποχρεώσεών της, ν' απαντήσει σε μερικά ερωτήματά μας, τὰ όποια ιδιαίτερα ενδιαφέρουν τον Κύπριο γενικά και όχι μόνο το λογοτεχνικό κόσμο του νησιού.

1) Ποιός ο ρόλος του λογοτέχνη στη σημερινή νεοελληνική πραγματικότητα των κρίσιμων καιρών;

«Ο ποιητής από τη φύση του δεν μπορεί να εκτελέσει ρόλο. Έλεύθερος και αυτόνομος, υπακούει στο ένστικτο της ποιητικής του ευαισθησίας, υπάρχει ποιητικά. Η προσωπική του συγκίνηση τον οδηγεί σε μια λυρική γραμμή, όπου βρίσκει την εμπνευσή του. Τί είναι αυτή η γραμμή με την άπειρη διακύμανση; Έλευθερία, πατρίδα, έρωτας, φιλία, μνήμη, θάνατος, φύσις, έμεις οι τρίτοι μόνο την ακολουθούμε, δεν την προσχεδιάζουμε. Όταν όμως ένα έθνικό ή πανανθρώπινο δράμα τραντάζει το χώρο του, ο ποιητής, με την επηυξημένη ευαισθησία του, είναι αδύνατον να μείνει άμετοχος. Και όπως στο ύποσυνείδητό του προσπαθεί να συλλάβει το στοιχείο του αιώνιου στο σύγχρονο γεγονός, το παίημά του δεν έχει πάντα την άμεσότητα του παρόντος. Δουλεύεται εις βάθος ώσπου να βρει την ώρα να φανερωθεί στο φώς.

Βέβαια όσο πιο κοντά χρονικά είναι το έργο στη δοκιμασία του καιρού του, τόσο η ανταπόκριση του κοινού είναι θέβαιη. Αυτό όμως δεν προδικάζει πάντα την αξία του έργου. Ο λογοτέχνης αφηγητής (μυθιστόρημα, διήγημα) μπορεί πιο εύκολα να ταυτιστεί με τα γεγονότα. Και αυτή τη στιγμή κάνω τη σκέψη πως ή Μικρασιατική καταστροφή, που μάς άφησε πλήθος από άριστουργήματα στον πεζό λόγο (ό αριθμός του Βενέζη, Η δασκάλα με τα χρυσά μάτια του Μυριθήλη κ.τ.λ.), στην ποίηση ελάχιστα που να γνωρίζω, εκτός από τα θαυμάσια: Το τραγούδι των προσφύγων του Παλαμά και το Μυθιστόρημα του Σεφέρη.

- 2) Ποιός ο ρόλος του λογοτέχνη ειδικά για τη σημερινή Κύπρο, ο Έλλαδικός για την Κύπρο, ο Κύπριος για την Κύπρο;

Δε νομίζω πως μπορούμε να διαχωρίσουμε τον Έλλαδικό από τον Κύπριο λογοτέχνη. Έχουν και οι δυο ταυτότητα πολιτισμού και ευαισθησίας. Ίσως ο Κύπριος που ζει στην Κύπρο στο χώρο του πόνου να έχει περισσότερα συγκεκριμένα κεντρίσματα της εμπνευστής του. Και γνωρίζουμε πόσο το συγκεκριμένο διεγείρει τον τεχνίτη.

- 3) Τι θα μπορούσε ο λογοτέχνης που κατέχει υπεύθυνη θέση στο κράτος να προσφέρει στον Έλληνισμό (ειδικότερα στον Έλληνισμό της Κύπρου);

Ο λογοτέχνης δημόσιος άνδρας έχει διπλή προσωπικότητα. Η ευθύνη του στο δημόσιοείο είναι ανεξάρτητη από τη λογοτεχνική του ευθύνη. Άλλοιως, νομίζω, θα είναι κακός πολιτικός και κακός λογοτέχνης. Όμως με χίλιους τρόπους μπορεί να προσφέρει εξύψωση του πολιτιστικού επιπέδου.

- 4) Αν ο Σεφέρης είχε προβλέψει τις σημερινές εξελίξεις στην Κύπρο, γιατί στά ποιήματά του τα κυπριακά ξεχωρίζουν μερικές άπαισίοδοξες νύξεις.

Τέτοιες τραγικές εξελίξεις του νησιού ποιός τολμούσε να τις προβλέψει. Ο Σεφέρης φορτωμένος από τις μνήμες της νοσταλγίας του

«Δακρυσμένο πουλί,
στην Κύπρο τη θαλασσοφιλήτη
που έταξαν για να μου θυμίζει την πατρίδα». (Έλένη)

έξαντλημένος από τα μάταια διπλωματικά λογίδια που καταλήγουν στο τίποτα πνίγεται από το δραχνά της σκλαβιάς του νησιού και πάλι ελπίζει

«θα ξαναγίνει το πέλαγο και πάλι το κύμα θα τινάξει
την Αφροδίτη

εΰμαστε ό σπόρος που πεθαίνει.» (Μνήμη Α)

Όλοι γνωρίζουμε καλά και μέσα στο αίμα μας «Πόσο άκριβά πληρώνεται τ' άνθισμα των πατρίδων».

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

* Το άρθρο μεταφράζεται από τον Γ. Χατζηκωστή και δημοσιεύεται στο «Κάθε μήνα».

ΟΙ ΛΥΡΙΚΕΣ ΧΟΡΔΕΣ ΤΗΣ ΙΩΑΝΝΑΣ ΤΣΑΤΣΟΥ

Α'

«Ατμητο Φῶς»

Τις περισσότερες φορές, κάνουμε αυτό που λέμε «ποίηση», για να δώσουμε τί δά-ρη έχει πάρει από μέσα μας ο καιρός και πόσα, ακόμη, μᾶς μένουν, όπως ζυγίζου-με τὸ βάρος τῶν κορμιῶν μας στὶς ζυγαριές τῶν φαρμακείων. «Φαρμακείο» — τί πικρὸς ὄρος, συνώνυμος, νοηματικά, μετὴ ζωῆ! Φάρμακο εἶναι καὶ ἡ ζωῆ· φάρμα-κο πού μᾶς γιαιτρεύει ἀλλὰ καὶ φάρμακο πού μᾶς θανατώνει. Αὐτὲς τὶς δυὸ γεύσεις τῆς ἴασης καὶ τῆς θανάτωσης μού ἔδωσαν οἱ λεπτοκάμωτοι, σὰ φοβισμένοι γιὰ τὶς ὑπαινικτικὲς ἐξομολογήσεις τους στίχοι τῆς κυρίας Ἰωάννας Τσάτσου, μιᾶς πολὺ ἐκλεκτῆς πνευματικῆς Ἑλληνίδας, πού ἀσφαλῶς θὰ εἶχε πάρει μιὰ βέβαιη θέση σὰ γράμματά μας, ἀν δὲν ἦταν τόσο ἀραιές, τόσο ἐκλεκτικὲς — καὶ ἄς τὸ ποῦμε — τόσο ἐρασιτεχνικὲς οἱ ἐμφανίσεις τῆς. Βέβαια, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀδιαιρέτος, «ἄτμη-τος» ὅπως τὸ λέει καὶ ὁ τίτλος τῆς συλλογῆς τῆς «Ἄτμητο φῶς», ἀλλὰ συχνὰ οἱ πράξεις του, οἱ ἀσχολίες του, τὰ διάφορα ποικίλα ἔργα του, παρουσιάζονται σὰν «κοιμάτια» ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, πού ἄλλα τὸν ἀντιζυγίζουν καὶ ἄλλα ὄχι καὶ τόσο. Οἱ στίχοι τῆς κυρίας Τσάτσου δὲν ἀποδίδουν ὀλόκληρη τὴν ἀτομικότητά τῆς, εἶναι ὅμως δείγματα μιᾶς σπάνιας ψυχικῆς ποιότητος καὶ ἐσωτερικῆς καλλιέργειας. Ἐπὶ πλέον, ἡ σφραγίδα τῆς ὀριμότητος καὶ τοῦ χρόνου, πάνω τους, τοὺς ἀπόθεσε αὐτὴ τὴν πατίνα τῆς πικρῆς γεύσης, πού γιὰ τὸν ἀναγνώστη μπορεῖ καὶ νὰ μετατρέπεται σὲ ποιητικὴ ἠδονή: «Ψυχὲς ἀμορφες νὰ κινήσεις — παιδεμένους — πάλι ν' ἀνα-στήσεις — αὐλάκι πού τρέχει — εἶναι ὁ ἰδρώτας τῆς καρδιάς σου. — Σκοποὶ πού τέλειωσαν — κι' ὅσοι δὲν τέλειωσαν — χάθηκαν, — θαρειὰ ἀλαφράδα τὸ μηδέν, — σδύνουν τὰ βήματά σου — μὲς τὴν ἀδιάφορη πολύχρωμη πολιτεία». Πολλὴ ἀγω-γία καὶ ἀπελπισία εἶναι στοιθαγμένους στοὺς καλὰ χαλιναγωγημένους αὐτοὺς στίχους, ὅπου νιώθουμε τὴ συνειδητὴ προσπάθεια νὰ μὴ σπαταλεῖται τοῦ κακοῦ ὁ λόγος, ἀλ-λὰ νὰ γίνεῖ σταλαγματιά, αἰχμὴ μαχαιριοῦ, ἄκρη κλαδιοῦ, μιὰ ὀραία, πυκνὴ εἰκό-να σὰν καὶ τούτη, πού τόσο μᾶς ὑποβάλλει: «Ψυχὲς καὶ ξέμπλεκες πλεξοῦδες». Τὰ ποιήματα τῆς σειρᾶς «Ζωγραφιές» ἔχουν κατὰ τὸ πιὸ ἐντονο, τὸ πιὸ χτυπητό, ἴσως γιὰτὶ κι' ἐδῶ, ἡ φύση δὲν μπορεῖ πιά νὰ μᾶς ρίξει σὲ λυρικὴ ὕμνολάτρισσα ὀραιο-πάθεια, ἀλλὰ σὲ βαθύτερο ζωγραφικὸ στοχασμό: «Οἱ λύπες καὶ τ' ἀηδόνια, — φύ-χωσαν τὸ φύκο στὸ περβόλι — τὸ δέντρο σὰν κόσμος ὀλόκληρος τυραγνίεται, βουτ-ξὶ σκοπούς». Δὲν ξέρουμε ἀν κρίνουμε σωστά, ἀλλὰ οἱ στίχοι τῆς κυρίας Τσάτσου μᾶς ἀκροθυμίζουν κατὰ ἀπὸ κείνη τὴν ἐσώτατη καὶ κρυφομιλημένη μουσικὴ εὐαισθη-σία τῆς ποιήσεως τοῦ Δ. Ἀντωνίου.

1970

Β'

«Ἐλεος»

Ἡ ἄφατη θλίψη μας ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Γιώργου Σεφέρη — δὲ λέει ἀκόμα νὰ λιγοστέφει — εἶχε κατὰ ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη πικρὴ γεύση τῆς ἴδιας τῆς ποιήσεώς του. Φεύγοντας ἀπὸ τούτον τὸν κόσμο ὁ μεγαλύτερος Ἑλληνας ποιητῆς τοῦ καιροῦ μας, μαζί μετὰ τὰ αἰσθήματα τῆς θλίψεως καὶ τοῦ πένθους πού μᾶς γέννησε ὁ ἄνθρω-

ποδ και ὁ φίλος, διοχέτευσε μέσα μας μ' ἓνα καινούριο τρόπο ἐκεῖνα τὰ μυστικά ρεύματα τοῦ στοχαστικοῦ πόνου ποῦ ἦταν ἔλη του ἢ ποίηση. Αὐτὴ τὴν ἀφατη θλίψη», τὴν ἐξέφρασαν σὲ πολυάριθμα νεκρολογικὰ κείμενα οἱ περισσότεροι καὶ οἱ καλύτεροι κ πρόσωποι τῶν γραμμάτων μας — ἀνάμεσα σ' αὐτά, ξεχωριστὰ θυμᾶμαι τὰ κείμενα τοῦ Δ. Νικολαρεῖζη καὶ τοῦ Β. Βασιλείου — ὅμως στὴν ἀδελφὴ τοῦ ποιητῆ, τὴν κυρία Ἰωάννα Τσάτσου, δόθηκε ἡ πικρὴ χάρη νὰ μᾶς τὴν ξαναπροσφέρει διυλισμένη σὲ ποίηση. Ἡ πρόσφατη συλλογὴ τῆς «Ἐλεος» — ἡ τρίτη καὶ ἡ καλύτερὴ τῆς, ὡς τώρα — τὸ μαρτυρεῖ. Δὲν εἶναι μόνο ἡ στενὴ συγγένεια ποῦ κράτησε τὴν Ἰωάννα Τσάτσου τόσο κοντά, καὶ μὲ τόση διάρκεια, στὸν ἐσωτερικὸ Σεφέρη. Πολλὲς φορές, ἡ συγγένεια δὲν μᾶς βοηθεῖ καθόλου νὰ καταλάβουμε τὴ μυστικὴν ὑπαρξὴ τοῦ διπλανοῦ μας ποῦ τυχαίνει νὰ εἶναι ὁ ἀδελφός μας. Κάποτε μάλιστα στέκεται καὶ ἐμπόδιο στὴν ἐπικοινωνία. Ἄλλὰ στὴν περίπτωσή μας ὑπάρχει ἓνα πνευματικὸ δέντρο ποῦ λέγεται οἰκογένεια Σεφεριάδη. Ἐνα κλαδί αὐτοῦ τοῦ δέντρου, στεφανώθηκε μὲ τὸ Νόμπελ. Ὁ πατέρας τοῦ ποιητῆ Στέλιος Σεφεριάδης, στὸ περιθώριο τῆς πανεπιστημιακῆς καὶ νομικῆς ζωῆς του, — μὰ ποῦ ἦταν γι' αὐτὸν κάτι περισσότερο ἀπὸ περιθώριο — ἔγραφε ὠραίους λυρικοὺς στίχους καὶ μετάφρασε πολὺ ἐπιτυχημένα τὸν Μπάυρον. Ὁ ἀδελφός τοῦ ποιητῆ Ἀγγελος Σεφεριάδης (πέθανε στὴν κατοχὴ, στὴν Ἀμερικὴ) ἔγραψε κι' αὐτὸς μερικὰ ἐνδιαφέροντα ποιήματα, ποῦ τὰ τύπωσε μὲ ἀληθινὴ στοργὴ πνευματικοῦ ἀδελφοῦ ὁ Σεφέρης. Καὶ ἡ ἀδελφὴ του κυρία Ἰωάννα Τσάτσου μὲ τὰ πέντε τῆς βιβλία, δυὸ πεζογραφήματα, τὰ «Φύλλα Κατοχῆς», τὴ βιογραφία «Ἀθηναῖς» καὶ τίς τρεῖς ποιητικὲς συλλογές τῆς, ἔχει ἀναδειχθεῖ σὰν μιὰ ἀπὸ τίς ξεχωριστὲς πνευματικὲς Ἑλληνίδες τοῦ καιροῦ μας. Ἡ κυρία Τσάτσου ἦταν ἐκεῖνη ποῦ γιὰ λόγους πνευματικῆς καὶ ποιητικῆς συγγένειας, τὸν αἰσθάνθηκε βαθύτερα, κρυφὰ καὶ σιωπηλά. Τώρα, μόνο μὲ τὸν «Ἐλεος» ἀντιλαμβάνομαστε αὐτὴ τὴν ἐσώτατη σχέση, αὐτὴ τὴν κρυφὴ λειτουργία τῶν ἀφανέρωτων ἀντιστοιχιῶν. Μιὰ φράση ἀπὸ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Σεφέρη πρὸς τὴν ἀδελφὴ του, στὰ 1923, θαμμένη σὰν ἐπιγραμματικὴ προμετωπίδα στὴ συλλογὴ, μᾶς εἰδοποιεῖ γιὰ ὅσα θὰ μᾶς ποῦν οἱ στίχοι τοῦ «Ἐλεος». «Ἀδελφούλα, δὲ σοῦ μιλῶ γιὰ τέχνη αὐτὴ τὴ στιγμή, ὑπάρχει κάτι ἀνώτερο ἀπὸ τὴν τέχνη, ἡ γεννησῆμα δυστυχία, τὸ ἄκουσμα τὸ ἄσθυστο τῆς καρδιάς τοῦ κόσμου, ποῦ δὲ σ' ἀφήνει νὸ ἡσυχάσεις». Αὐτὴ ἡ ἀποκαλυπτικὴ ὁμολογία — κρυμμένη μὲ τόση ἐπιμονὴ καὶ μὲ τὴν τέχνη καὶ στὴν ποίησή του καὶ στὴ ζωὴ του — συνδέει τὸν Σεφέρη τῶν εἰκοσιτριῶν χρόνων μὲ τὸν ἔνδοξο νεκρὸ τοῦ περασμένου φθινόπωρου. Τὴν τελευταία στιγμή τῆς μεγάλης περιπέτειας τοῦ Σεφέρη, ποῦ ἦταν ἡ μαρτυρικὴ ἀρρώστια του, ὁ θάνατός του καὶ ἡ ταφὴ του, καὶ ποῦ τὴ ζήσαμε τόσο ἔντονα, τὴ δρίσκουμε πνευματοποιημένη ποιητικὰ καὶ μ' ἓναν τρόπο μοναδικὸ στοὺς ἐλεγειακοὺς τούτους στίχους τῆς ἀδελφῆς του: «Ἀλλάζει ὁ μήνας. — Ὁ Σεπτέμβρης ποῦ γνώρισε — τὰ μάτια τῆς ἀγογγυσιᾶς σου, — ὁ Σεπτέμβρης ποῦ παράστεκε — πλάι στὰ δακρυσμένα νειάτα — τὴν ἀνέκλητη σιωπὴ, — σὲ ραίνει κι' ἐκεῖνος μὲ τὸ στάχυ, — καὶ φεύγει μαζί σου. — Τώρα τοῦ μήνα τὸ φῶς, — σοῦ εἶναι ἀπόκοσμο μακρυνό' — ἄραγε τουλάχιστον ἀνοῦς — στὴν ὀλοφυρόμενη φυλλωσιά — τὸ μοιρολόγι τοῦ ἀγέρα, — τὸ παράπονό μου».

Ὁ μεγάλος πόνος εἶναι δημιουργικὸς μόνο γιὰ κείνους ποῦ μποροῦν, ὡς ἓνα σημεῖο, νὰ τὸν ὑποτάξουν σὲ μιὰ σοφία ποῦ εἶναι μαζί καὶ εὐγενικὴ, ἀριστοκρατικὴ ἀνθρώπινη στάση σεμνότητος, διακριτικότητος καὶ συγκρατημοῦ καὶ ἀντίστοιχη καλλιτεχνικὴ ἔκφραση. Τὸ μεγάλο αὐτὸ μάθημα μᾶς τὸ πρωτοδίδαξαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐλεγειακοὶ καὶ οἱ σμιλευτὲς τῶν ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων. Ἡ κυρία Ἰωάννα Τσάτσου διδάχθηκε ἀφομοιωτικὰ ἀπὸ τὸν Σεφέρη τὸ «μέγιστον μάθημα» τῆς πυκνῆς λιτότητος καὶ τὸ ἐφάρμοσε στοὺς στίχους τῆς ὅσο τὸ ἐπιτρέπει τὸ αὐθόρμητο καὶ ἄμεσα συγκινησιακὸ τῆς γυναικειᾶς ἰδιοσυγκρασίας. Πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε πῶς

πέρα πολύ καιρό είχαμε να διαβάσουμε ποιήματα εμπνευσμένα από θανάτους αγαπημένων προσώπων, όπου να παρουσιάζεται λυτρωμένο καλλιτεχνικά το Έγώ του ποιητή. «Όλη ή συλλογή έχει την αδιατάρακτη ενότητα της λυρικής ευαισθησίας, που μπορεί και απαμακραίνει όσο πρέπει τον πόνο της όχι για να απαλλαγεί απ' αυτόν αλλά για να τον κοιτάξει πιο εξεταστικά, πιο πνευματικά, μ' εκείνη την παράξενη αντικειμενικότητα που τόσο τη χρειάζεται μια σφοδρή προσωπική συγκίνηση για να μπορέσει να ξεπεράσει τα στενά άτομικά όρια και να μεταδοθεί και στους άλλους. «Κατέβηκεν ο αποχωρισμός — μέσα στο κύμα — και ζωγραφίζει τις εικόνες σου. — σ' δλόκληρη τη θάλασσα — παίζει ή ματιά σου — αντιφεγγίζει στο στερέωμα. — Αγκαλιάζω την ύγρη άμπωτη του χρόνου — που αποτραβιέται, χάνεται». Στην ποίηση, δέν είναι ανάγκη να ξέρουμε τις αιτίες των ποιημάτων. Μας χρειάζεται μόνο το αποτέλεσμα. Ο «Έλεος» συνδυάζει και την αιτία και το αποτέλεσμα. Και έδω, δέν είναι δυνατό να μη λογαριάσουμε και την αιτία, αφού αυτή συνδέεται με μια ιστορική στιγμή της νεοελληνικής ποίησης: τον Σεφέρη. Σ' ένα από τα πιο βασικά ποιήματα του «Έλέου», τον «Μεγάλο Παιδεμό», μέσα από το άμείωτο πάντα συναίσθημα του μεγάλου πόνου, μέσα από την άφή της άκλειστης πληγής, ή κυρία Τσάτσου κατόρθωσε να κλείσει την πεμπτουσία, το «μήνυμα» θά λέγαμε της ποιητικής προσφοράς του Σεφέρη. Και το μήνυμα αυτό είναι μια «διδαχή ελληνικής ευθύνης». Δέν είναι εύκολο πράγμα νάσαι συνειδητός Έλληνας, αν έτυχε να κρατήσεις άπάνω σου το βάρος τόσης ιστορίας. Πώς θά χωρέσει μέσα σ' έναν σημερινόν Έλληνα μια τέτοια «κατανάλωση»; Πώς θά μπορούσαμε να την ξανακάνουμε καινούργια λειτουργία εθνικής ζωής; Αυτά ήταν τα ρωτήματα που βασάνιζαν τον Σεφέρη — όμως ρωτήματα χωνυμένα μέσα στην συναρπαστική αινιγματικότητα και την απλότητα, μαζί, της ποίησής του. Και αυτά τα ρωτήματα τα συνοψίζουν τόσο ποιητικά και ανθρώπινα και άπλά τοῦτοι οί στίχοι: «Περπατήσαμε ή αναρίθμητη συντροφιά, — σ' αυτό το χώρο της ιστορίας — που όνομάζουμε Ελλάδα — σ' αυτόν τον σιδερένιο αιώνα — που αριθμούμε είκοστό. — ...Τώρα έφυγε — αφήνοντας πίσω σου άχνάρι — τον καημό του άπόλυτου. — Με λίγους πιά — συζητούμε ακόμα — τον μεγάλο παιδεμό, — την ευθύνη για το χώρο τοῦτο — μέσ' τον αιώνα, — που γέρνει στο τέλος του — μαζί μας». Πόση θλίψη για το χαμό των πολύτιμων, πόση «ελληνική περισυλλογή», πόση μοναξιά («με λίγους πιά συζητούμε ακόμα») και πόσο θάνατο έκλεισε σ' αυτούς τους στίχους ή κυρία Τσάτσου. Και πόσο Σεφέρη...

Γ'

«Γυμνός τοίχος»

Ένας γυμνός τοίχος — σύμβολο πάντα μιας φυλακής, μιας μόνωσης, ενός φυλακισμένου, ενός αδιέξοδου — είναι και μια πρόκληση να χαράξει κανείς επάνω σου, κάτι από τον έαυτό του. Κάποτε, φτάνει και το όνομά μας. Ουμιάμαι, ζωηρά, τον τοίχο ενός ελληνιστικού σπιτιού στον έρειπιώνα της Δήλου. Σ' αυτόν, ένα παιδάκι, είχε χαράξει με καρφί, τ' όνομά του: Δημήτριος. Η Ίωάννα Τσάτσου, της συλλογής «Γυμνός Τοίχος», δέν είναι ένα άπλό όνοματεπώνυμο. Χάραξε και σάλισε πολλά άξια κείμενα για να διαβαστούν και να καρποφορήσουν μέσα μας, στο στίχο και στην πρόζα. Είναι ένα όνομα για άγάπη και για εκτίμηση, που σ' όλο το διάστημα των τελευταίων δέκα χρόνων, συνδέθηκε μ' ένα λογοτεχνικό έργο ποιότητας. Το έργο αυτό, είχε, επί πλέον, την τύχη να γλυτώσει από τη δοκιμασία των «πρωτολειών φάσεων». Σε ώριμη ώρα, αλλά και με πολύκαιρη προετοιμασία ζωής, τέχνης και λεπτού στοχασμού, ή Ίωάννα Τσάτσου κέρδισε τη γενική παραδοχή. Σ' αυτό το περιορισμένο διάστημα, δέν είναι λίγο τέσσερες ποιητικές συλλογές, το κατανυκτικό

ήμερολόγιο «Φύλλα Κατοχής», ή ιστορική βιογραφία της βυζαντινής Αυτοκράτειρας Ἀθηναΐδας, γραμμένη με στοργή και γνώση, και πρό παντός ο τόμος της «Ὁ ἀδελφός μου Γιώργος Σεφέρης», αυτό το αὐθεντικό ψυχοβιογράφημα του ποιητή, το γραμμένο με μιὰ συναισθηματική ιεροπρέπεια και ἐξειδανικευτικότητα, τόσο αντίθετη, μολαταυτα, στην περίπλοκη ἐσωστρεφικότητα, το αὐχημῆρὸ ὕφος και τὴ δύσκολη ἔκφραση τῆς πρόξας τοῦ ἀγαπημένου ἀδελφοῦ.

Ἄν και θλάστησαν ἀπὸ τὴν ἴδια ρίζα και ἀνατράφηκαν στὴν ἴδια πνευματική, οἰκογενειακή και κοινωνική ἀτμόσφαιρα, ἡ Ἰωάννα και ὁ ἀδελφός της, τελικά οἱ δρόμοι τοῦ καθενὸς πῆραν ἄλλη κατεύθυνση, μολοντί ἡ Ἰωάννα φρόντισε νὰ μείνει πιστή στοῦ ποιητικὸ πιστεύω τοῦ ἀδελφοῦ της, πού το ἐκφράζει ἡ προσταγή τοῦ Βία, «...λάλει καιρία». Ἐγράψε τὸν «Γυμνὸ Τοῖχο» ἡ Ἰωάννα, με τὴν καθοδήγηση αὐτοῦ τοῦ ὕραίου και τόσο ἀπαιτητικοῦ ρητοῦ, πού το χάραξε στὴν πρωμετωπίδα τῆς συλλογῆς της. Κι' εἶναι φανερό και ἀπὸ τὴν ἐξωτερική ὄψη και ἀπὸ τὴ δομὴ μὰ και ἀπὸ τὴ συντομία τῶν ποιημάτων αὐτῶν, πὼς κατέβαλε ἡ Ἰωάννα Τσάτσου ὄλη της τὴ λογοτεχνική πείρα, τὴν εὐαισθησία, τὸ γούστο και τὴν ἐπινοητικότητα, γιὰ νὰ χαράξει με καιριο τρόπο, καιρία πράγματα, στὸν «Γυμνὸ Τοῖχο». Κι' ὅσο γιὰ τὰ «πράγματα» ἢ τις «καταστάσεις πού χαράχτηκαν στοῦ «Γυμνὸ Τοῖχο», εἶναι βέβαιο πὼς εἶναι καιρία, ἔστω και ἂν αὐτὸ το «καιριο», κινδυνεύει νὰ φαγωθεῖ ἀπὸ μιὰ ὑπερβολική κατάχρηση, θὰ λέγαμε ἀπὸ μιὰ ὁμαδική κακοποίηση τοῦ ἐπίκαιρου: ἡ κυπριακή τραγωδία, τὰ τάνγκς, τὸ Πολυτεχνεῖο, ἡ ἐπαναστατική ὁρμὴ τῆς νεότητας, ἡ προσφορά γιὰ θυσία τῶν πάντων, στοῦ θυμὸ ἢ το ἀστραφτερό εἶδωλο τῆς Ἐλευθερίας. Ἄγγιζε αὐτὰ τὰ θέματα ἡ Ἰωάννα Τσάτσου, ἀλλὰ με τὰ ἐλαφρὰ δάχτυλα τῆς ποιητικῆς περισκεψῆς. Τ' ἄγγιζε παράμερα, μέσα στὴ θλίψη τῆς μοναξιάς της, γιὰ δικὸ της λογαριασμό, ἔτσι πού νὰ διασωθεῖ ἡ ποίηση, και μάλιστα με εἰκόνας καιρίες, ὅπως τούτη ἡ πυκνὴ και λιτὴ παράσταση, πού με τὴν ἐνάργεια και συντομία πλαστική, δείχνει τὴν τραγική καταστροφή τῆς κυπριακῆς Μοίρας: «Ἐγειρε τὸ κεφάλι θλιμένα — ἡ Κύπρος Ἀφροδίτη — ὁ ἀφρὸς τοῦ πελάγου πού λίκνιζε — τὰ μαλλιά της — μάτωσε». Μιὰ λυρική νυχιά, μὰ πόσο ἐκφραστικά ὀδυνηρή. Και τὸ ἀκαταμέτρητο δρᾶμα τῆς ἐσωτερικῆς και ἐξωτερικῆς κυπριακῆς προσφυγιάς, κλεισμένο σὲ μιὰ και μόνο σημαδιακή φράση, ἔστω κι' ἂν θυμίζει ἔντονα τὴν καταγωγή της: «Κι' ὁ πρόσφυγας, παλιὰ φαντάσματα και τωρινὰ — ζωντανεμένα και πάλι ἡ σιγή».

Μέσα σ' αὐτὴ τὴ δραματική σιγή εἶναι πού ἀναπτύσσεται σὰν κακοφορμισμένη πλήρη, τὸ ποιητικὸ αἶσθημα ἀλλὰ και ἡ ποιητικὴ αὐτογνωσία. Ἐνας και μόνο στίχος, φτάνει νὰ τις ἐκφράσει, και μάλιστα με ὄλη ἐκείνη τὴ χάρη και τὴν εὐστοχία τῆς παντοδύναμης γυναικείας φύσης ἢ ἀδυναμίας: «Δὲν ἔχω τρόπο νὰ πολεμήσω τὰ τάνγκς». Αὐτὸς ὁ στίχος, εἶναι ὁ πρῶτος τοῦ τόσο χαρακτηριστικοῦ και πλούσιου σὲ ψυχολογικὲς ἀποχρώσεις ποιήματος «Λύκηθος», γραμμένου τὸν Μάρτη τοῦ 1974. Ἡ μεγάλη ἐθνικοπολιτικὴ περιπέτεια τῆς ἐπταετίας, φανερὴ και ἄμεσα και ἔμμεσα στοῦ «Γυμνὸ Τοῖχο», ἀλλοίωσε, ριζικά, πάρα πολλές εὐαισθησίες, ἔπληξε θανάσιμα ψυχὲς και ιδέες, ἔτσι πού ν' ἀλλάξει σ' αὐτὲς ἡ γεύση τῆς ζωῆς, και ἀπὸ ἡδονική δριμύτητα, νὰ γίνει κάτι τὸ ἄνοστο, τὸ ἀπαράδεχτο. Αὐτὴ τὴν ἀλλαγὴ, ἐκφράζει ἡ «Λύκηθος», και μάλιστα, τὴν ὀλοκληρώνει θαυμάσια ἡ ἔκφραση «και τούτη ἡ ἀνοιξη ἡ ἀλλόκοτη ἀνοιξη ἀπὸ χαρτί — πὼς νὰ τὴν ἀγκαλιάσω;»

Ἀλλὰ και μιὰ ἄλλη ἀλλαγὴ, πρὸς τὴν ἀντίστροφη κατεύθυνση, συνέλαβε και διατύπωσε καιρία ἡ Ἰωάννα Τσάτσου: τὸ ἀναμφισβήτητο γεγονός, πὼς τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀνοιξης στὴν ἀθηνεϊκὴ της γεύση, τὴν πῆραν αὐτὴ τὴ φορά, τὰ παιδιὰ. Ὁ πατροπαράδοτος ἀγωνιστικὸς ἠρωϊσμός τῶν Ἑλλήνων, μεταβιβάστηκε ἀπὸ τὰ γυμνασμένα μπράτσα τῶν ἀντρῶν, στὰ ἀγύμναστα ἀκόμη, μὰ τόσο ἀποφασισμένα χέρια τῶν νέων, ἐφήβων, τῶν παιδιῶν. Δὲν ξέρω ἂν ἄλλος σύγχρο-

νός μας ποιητής, συνέλαβε και διατύπωσε έτσι όριστικά, αυτή την αλλαγή: «Στά μάτια τών παιδιών ή εϋθύνη ή θάνατος. — "Άλλες φορές πώς καμαρώναμε την άντρεία — να πολεμάς και να πεθαίνεις άντρας με άντρα». Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά σε μιá από τις πιό καιρίες αλλαγές που μάς παρουσιάζει ή εκπληκτική εποχή μας. Κι' άν, πολλοί, την ειδική αυτή αλλαγή, τη θεωρούν αίρετική και άνησυχητική, μάλλον θά πρέπει να τη δούμε σε μιá γενναία προσπάθεια να παρακάμψει τó ανθρώπινο γένος τη γενικότερη κρίση που τó δοκιμάζει. Στις αρχές του πολέμου, είχε ιδεί και πει ή Σεφέρης πώς «οί γέροντες ξαστόχησαν κι' έλα τα παραδώσανε.» "Υστερα από σαράντα χρόνια, ήρθε ή απάντηση: «Στά μάτια τών παιδιών ή εϋθύνη ή θάνατος». "Ψστόσο, πώς κούρασε τόν άνθρωπο, αυτή ή οδύσσεια της παγκόσμιας μά και της ελληνικής ψυχής. Πόσες λύκηθοι γιομάτες στάχτη από καταστροφές και πένθη. Μιá τέτοια λύκηθο κρατάει στην άγκαλιά της ή Τσάτσου, κι' όμολογεί την κούρασή της που γίνεται και δική μας: «Με κούρασε τó μούρμουρο του νερού που ζητάει, — με κούρασε ή προσταγή τών λυπημένων, — θέλω πάνω στην άσπρη πέτρα να κοιμηθώ.»

Σ' αυτά τó καιρία και τά επικαιρικά συναισθήματα, που κέντρο τους έχουν «τόν καημό της Ρωμοσύνης» (κάπου εμφανίζεται άχνα ή πικρή για μάς εικόνα της "Βυζαντινής Πόλης) σμίγει ή Τσάτσου άνθέμια φυτρωμένα στα πιό ένδόμυχά της, στα πιό άτομικά της συναισθήματα. Και τó πιό έντονο άπ' αυτά είναι ή επίμονη αναδρομή στο άδελφικό μνήμα. «"Ωραϊτε νεκρέ, μονάρχη έσύ του μυστικού ούρανού μου, — άστέρине, ήρθες πάλι...», θά έλεγε ή Παλαμάς. Πικρότατα ώραϊτες αυτές οι υπερτάφιες μορφές που κάθε τόσο στοιχειώνουν την έγνοια μας και τη μνήμη μας: «"Έριξε άπάνω σου — μιá λάμψη ή θάνατος, — πριν σε σκεπάσει σε είδα — ήσουν ώραιος.» Πώς να μην περιστρέφεται, όπως ή πεταλούδα στο φώς, γύρω από τόν θάνατο του άδελφού, που ή υπαρξή του έσως να ήταν τó πιό σημαντικό γεγονός της ζωής της: «Μά είδα πάλι μπροστά μου — τη μεγάλη ώρα της πίκρας σου, — μιá είδα πάλι — την τελευταία άπελπισμένη — έλπίδα σου — συμμαζωμένη στη ματιά σου.»

"Αν ή Τσάτσου ισόμετρα μοιράζει την έκφρασή της στο στίχο και στην πρόζα, κι' άν, όπως είδαμε, επέτυχε με τόν στίχο να «λαλήσει καιρία», νομίζουμε πώς στην πλατειά κοίτη της ποιητικής πρόζας, πραγματώνει πληρέστερα και πλουσιότερα τη λογοτεχνική της φύση. "Έχει τόσα να πει — μάς τó δείξαν τά θαυμάσια πεζά της κείμενα. "Όμως μένει καιρία ή ό υπαινικτικός αλλά και ή πλατύς στίχος. Κι' αυτό καθρεφτίζεται λαμπρά στο τελευταίο της ποίημα. «Μόνο στο χαρτί μπορώ να μιλήσω». "Αν και θά μπορούσε κανείς να τó εκλάβει για μιá ωραία ελιδα λυρικού ήμερολογίου, είναι μολαταύτα ποίημα, χυμένο σε πλατειές ρυθμικές φάσεις, πιό γερά και πιό σταθερά τονισμένες από τά άλλα ποιήματά της. Τό κρέντο της, ή φωνή της, ή υπαρξή της, ή ήθικός πόνος που ή λυρική του άχνα δίνει την ένότητα στο «Γυμνό Τοίχο», αποκρυσταλλώνονται με πληρότητα, σε στροφές σαν και τούτη: «Προχωρώ στον άγκαθωτό χώρο, φορτωμένη με τη λύπη του άλλου, με τη δική μου λύπη, άυπνη από την άδικία, άλλαξη από την καταλαλιά. — Σιγά, με δήμα σημειωτό, προχωρώ, μου παίρνουν τη γή μου κάτω άπ' τά πόδια μου, τόν άθώο δίκασαν για δεύτερη φορά». Προσμένουμε από την "Ιωάννα Τσάτσου, μιá πλατύτερη και πιό συστηματική συμμετοχή στην κίνηση και τόν αναθρασμό της πνευματικής μας ζωής. "Έχει τόσον πλούτο συσσωρευμένο μέσα της. Συσσωρευμένο και άσπατάλετο. Και διψούμε τόσο για αυτά που λαχταράει και ή ίδια: «Ποσειδώνα, άδρες ζητάω, τó πνεύμα της δόξας σου στο Αίγαίο άλαφριές άδρες νερούφαντες να θυμίζουν χαρές στον "Όλυμπο, ή άνάσα σου χάδι στα καράβια μας, κύμα του γαλάζιου ήλιου, Ν' άνθίσει τó πέλαγο πριν πεθάνω...»

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ

ΠΕΡΑ ΑΠ' ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ Ο ΗΛΙΟΣ

(Λευκωσία 1977)

Ἡ ἐπαφή μὲ τὸν φυσικὸ χῶρο γύρω μας, προπάντων ὅταν αὐτὸς ἔχει ἐμπλουτισθεῖ ἀπὸ τὸ χρόνο μὲ τὰ σημάδια τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος, γεννᾷ κάθε φορὰ μέσα μας ἓνα καινούριο ψυχικὸ περιεχόμενο, ποῦ εἶναι δυνατό εἴτε νὰ ἐξατμιστεῖ κατόπι θαθμιαῖα ἢ νὰ ἀποκρυσταλλωθεῖ σὲ κάποια μορφή καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Τὸ περιεχόμενο αὐτὸ εἶναι ἀπέρροια ὄχι μόνον τῆς χρονικῆς στιγμῆς τῆς μέρας ἢ τῆς ἐποχῆς τοῦ χρόνου ἢ ἀκόμη τῆς συγκεκριμένης συναισθηματικῆς κατάστασης τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τῆς γενικότερης καλλιέργειάς του, τῶν ποικίλων ἐμπειριῶν, τυχόν ἀναλογικῶν συνειρμῶν, τῆς ἀτομικῆς εὐαισθησίας ἐπίσης, στοιχείων ποῦ θὰ μπορούσαμε νὰ τὰ θεωρήσουμε συστατικὰ τῆς ὀρμιμότητος τοῦ ἀνθρώπου, πάντα σχεδὸν συναρτημένης μὲ μιὰ κάποια ἡλικία.

Ὁ ἑλληνικὸς χῶρος, πλούσιος σὲ στοιχεῖα φυσικῆς ὁμορφιάς καὶ φορτισμένος μὲ τὸν παλμὸ τῆς ἱστορίας, εἶναι, κατὰ παράδοση πιά, πηγὴ ἔντονων ψυχικῶν κραδασμῶν ποῦ μετουσιώθηκαν κατὰ καιροῦς, μέσα στὸν μακρὸ χρόνο, σὲ ἔργα λόγου σημαντικὰ ἢ ἀσήμαντα.

Καρπὸς λόγου μιᾶς ὀρμης ἐπαφῆς τοῦ ποιητῆ (ὑστερα ἀπὸ πολλὰς ἄλλες παλιότερες) μὲ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο, ἐπαφῆς σὲ καιρὸ ποῦ «ἐξαντελεῖ τὸν ἀσμηὶ του κρόταφο», εἶναι τὸ τελευταῖο ποιητικὸ βιβλίον τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη ποῦ ἔχει τὸν λυρικό τίτλο «Πέρα ἀπ' τὴν Ἑλλάδα ὁ ἥλιος» καὶ τὸν ὑπότιτλο «ἑδοιοπορικό».

Ποιήματα ἐπομένως γεννημένα ἀπὸ ταξίδια καὶ περιδιαβάσεις στοὺς ἑλληνικοὺς τόπους περιέχει ἡ μικρὴ αὐτὴ ποιητικὴ συλλογὴ (σελίδες 22). Ποιήματα—λυρικές ἐκρήξεις ἀπὸ τὴν ἀγαλλίαση ἢ τὸν στοχασμὸ ποῦ διεγείρουν οἱ ἑλληνικοὶ χῶροι. Ἐνας χεῖμαρρος συναισθημάτων διαρρέει τὰ ποιήματα αὐτά, χεῖμαρρος ποῦ ἐκλύεται μπροστὰ στὸ δραματικὸ κάλλος τῆς ἑλληνικῆς φύσης καὶ τὸ τραγικὸ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

Στὰ περισσότερα ποιήματα ὁ ποιητὴς βρίσκειται σὲ μιὰν ἐκσταση ποῦ ἀποκορφώνεται στὸ τελευταῖο μέρος. Σ' αὐτὸν τὸν ἐκστασιασμὸ σοῦ δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι ἔχει κάνει τὸ μεγάλο ἄλμα ἔξω ἀπὸ τὸν φυσικὸ βιολογικὸν ἄνθρωπο: γίνεται ὁ ἴδιος ἓνας ρυθμὸς ποῦ μετρᾷ τὸ χῶρο καὶ τὸ χρόνο σὲ μιὰν ἀτέλειωτη γραμμὴ:

«Ἐδῶ πιά παύεις νὰ μετρᾷς τίς μέρες σου:
 ἐδῶ μετρᾷς τίς ἱστορίες
 μετρᾷς τίς λάμπεις
 μετρᾷς τὴ γῆ
 τὸν οὐρανὸ
 τὴ θάλασσα
 μετρᾷς...»

(Καλοκαιρινὰ Δρομολόγια XXXIV)

*

**

Ὅσο κι ἂν ὄλες οἱ αἰσθήσεις συμμετέχουν στὴν ἡδονικὴ ἀπόλαυση αὐτοῦ τοῦ τόπου, ποῦ στάθηκε τὸ ἀγάπημα τῶν θεῶν, ἐκείνη ποῦ συνέχει τὰ πάντα γύρω τῆς εἶναι ἡ βραση. Καὶ δὲ μπορεῖ νὰ μὴ συναρπάξεται ἡ ματιά, ὅταν γύρω τὰ καταυγάζει ὄλα ἓνα ἀπέραντο φῶς. Στις 22 σελίδες τῶν ποιημάτων σαράντα φορὲς ἐπανέρ-

χεται ἡ λέξις «φῶς» καὶ εἰκοσιτέσσερις φορές ὁ «ἥλιος», ἐνῶ πολλές ἄλλες ἡ «λάμψη» καὶ ὁ «λαμπερός». Ἡ κυριαρχία τοῦ φωτός εἶναι ἀπόλυτη:

«Ὅπου κι ἂν πᾶς σὲ κυνηγᾷ τὸ φῶς»
(Γύρω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη III)
«Στὸ Ρίο κι Ἄντιριο κάθησα καὶ μέτρησα τὸ φῶς»
(Καλοκαιρινὰ Δρομολόγια XIV)
«Ἐδῶ τὸ φῶς ἀπογυμνώνει,
ἐδῶ τὸ φῶς θυθαμετρᾷ...
σ' εὐδαιμονεῖ τὸ φῶς καὶ σ' ἐμψυχώνει»
(Δελφικοὶ Διάλογοι, 6)

Καὶ τὸ ἀποκορύφωμα:

«Παραληρῶ ἀπὸ φῶς!»
(Δελφικοὶ Διάλογοι, 8)

Κάτω ἀπὸ τοῦτο τὸ σπαρταριστό, τὸ ἀποκαλυπτικό, τὸ διεισδυτικό φῶς, ἀπλῶνται ἡ ἑμορφιά τοῦ τοπίου, τὸ σπασμένο μάρμαρο καὶ τ' ἄλλα ἀπομεινάρια τῆς τέχνης, ἡ μνήμη τῆς ἱστορικῆς περιπέτειας, ὁ ἄνθρωπος μέσα στὸ ἱστορικό παρελθόν, ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος μέσα στὰ στοιχεῖα τοῦ παρελθόντος:

«Στὴ θάλασσα τὸ Πούρτζι μαργαρίτα.
Τὸ βλέπει περισσότερο ἢ καρδιά.
Θαρρῶ πῶς εἶναι ὄρεφικό ξεμύτισμα
σὰν τὸ κεφάλι σπουργιτιοῦ πού καθρεφτίζει στὸ νερὸ τὸ ράμφος του»
(Καλοκαιρινὰ Δρομολόγια II)

«Ἡ Τίρυνθα δὲν ἔχει μάτια:
μονάχα ὀστᾶ καὶ σφόντυλους καὶ ὀπές.
Κι ὅμως μᾶς μελετᾷ»
(Καλοκαιρινὰ Δρομολόγια XXIV)

«Εἶν' φανερὴ τοῦ Ἑλλανοδίκη Δευκαλίωνα ἡ ταραχὴ. Ἀσκήθηκε στὴν κρίση τῶν ἀγῶνων σιτιζόμενος στὸ πρυτανεῖο. Τιμὴ μεγίστη... Στὴν πόλη του σὰν ἐπιστρέφει πλούσιος ψυχικὰ θὰ νιώσῃ πόσο σεβασμὸ θὰ τοῦ ἔχῃ ὁ κάθε συμπολίτης. Ἄξιζε πράγματι πού ἀμέλησε λιγάκι τὰ συμφέροντάτου — ἐμπόρια, κτήματα καὶ θέσεις.»
(Διαλογοῖσι στὴν Ὀλυμπία, V)

«Καὶ τὸ παιδί πού ἀμέριμνο σπουδάζει,
τὰ δῆματα πατώντας ἀπὸ μάρμαρο σὲ μάρμαρο
σὰν τὸ σπουργίτι,
τὸ μέγα θαῦμα χαιρετᾷ»
(Γύρω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, I)

Ἐνα δεύτερο χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο στὸ ποιητικὸ αὐτὸ βιβλίο εἶναι ὁ ἐπιγραμματικὸς λόγος. Σὲ παλαιότερη ἐργασία μου¹ εἶχα ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἰδιαιτέρη αὐτὴ διάσταση τῆς ποίησης τοῦ Κ. Χρυσάνθη: τὴν ἱκανότητα τοῦ ποιητῆ νὰ διατυπῶναι τὸ λόγο του μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ παίρνει τὸν τόνο τοῦ ἐπιγράμματος. Ἐδῶ ἡ ἐπιγραμματικὴ διατύπωση ἔρχεται εἴτε γιὰ νὰ ἀποδώσει μ' ἕναν ἰδιότυπο τρόπο τὴν

1. «Τὸ Γνωμολογικὸν — Ἐπιγραμματικὸν στοιχεῖον στὸ «Λυρικό Λόγον» τοῦ Κ. Χρυσάνθη, Λευκωσία 1970.

ιδέα είτε σάν απόληξη—συμπύκνωση τῆς ἔκστασης καὶ τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ ποιητῆ μπροστὰ στὴν Ἑλλάδα—χώρο ἢ τὴν Ἑλλάδα—ἱστορία:

«Τ' ἀχνάρι γράφει τὴ ζωὴ, ἢ ροὴ τὸ χρόνο»
(Καλοκαιρινὰ Δρομολόγια, XVIII)

«Ἀπὸ τὴν ἀνοιξη ξεμύτησε ὁ Θεός,
ἀπὸ τὸν ἥλιο ὁ ἀνθρώπος...
τὸ κάλλος ἀπ' τὸν Ἑλληνα»
(Δελφικοὶ Διάλογοι, 2)

«Τὸ πνεῦμα ὑπέταξε τὸν ὄχλο
σ' ἓνα σωρὸ ὀστᾶ τῶν Ἑλλήνων»
(Ὁ τύμβος τοῦ Μαραθῶνα)

«Τοῦ ἐλληνικοῦ τοῦ κάλλους ἢ λατρεία
κάλλος θαθύ»
(Ναὸς τοῦ Σουνίου)

Ἕνα τρίτο θέμα ποῦ ἐπανέρχεται στὰ ποιήματα εἶναι ἡ ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ ποιητῆ, ἡ Κύπρος. Καθὼς ὁδοιπορεῖ στοὺς ἄλλους ἐλληνικοὺς χώρους ἢ σκέψη του παραμένει μόνιμα στραμμένη στὴ μικρὴ γῆ του, τὸ νησί του, ποῦ εἶναι κι αὐτὸ ἓνας τόπος ἐλληνικός, δεμένος μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους μὲ τὰ ἴδια φυσικὰ στοιχεῖα, τὴν ἱστορία, τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Μνημῆες, διασταυρώσεις στοχασμῶν, παραλληλισμοὶ καὶ σύμβολα ἀνακινοῦνται μέσα του. Ἐκεῖ, στὰ καλοκαιρινὰ του δρομολόγια, μὲ στίχους ποῦ θυμίζουν τὴν ἀβρότητα τῶν ἀλεξανδρινῶν ἐπιγραμμάτων, δηλώνει:

«Μὲ τὸ γιαλὸ μιλῶ τὰ παραμύθια
Ἑλληνας ἀπ' τὴν Κύπρο»
(Καλοκαιρινὰ Δρομολόγια, XII)

Στὴν Ὀλυμπία θυμᾶται τὸν Κύπριον ἀθλητῆ ποῦ ἔχασε τὴ νίκη στοὺς ἀγῶνες. Εἶναι μιὰ πίκρα. Μετριάζεται ὡστόσο ἀπὸ τὴ σκέψη τῆς ἐπιτέλεσης τοῦ χρέους, σὲ καιροὺς «εὐπρεπέστερους» ἀπὸ τοὺς σημερινούς:

«Ὁ Νικοκλῆς ἐκ Σαλαμίνας τῆς Κυπρίας, ἔφηθος λαμπερὸς μὲ μάθησιν ἀθηναία, φθάνει ἀπὸ τοὺς πρώτους. Ἡ Ὀλυμπία ὑπῆρξε τ' ὄνειρο τῆς ἀσκήσεώς του. Ἄν οἱ θεοὶ μὲ νίκη τὸν ἀξιῶνανε, τὴν Κύπρο πίστευε πὼς θὰ τιμοῦσε... Τὸν κέρδισε ἄλλος. Ὁ ἔφηθος δάχρυσε πολὺ. Ὡστόσο ἐνιωθε πὼς ξέρουνε στὴν πόλιν του τὴν παρεπιδημία του καὶ τὸ σκοπὸ τῆς. Ἐτοῦτο κιάλας ἦταν μιὰ μικρούλα νίκη γιὰ τὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ εὐπρεπῆ.»

(Διαλογισμοὶ στὴν Ὀλυμπία, IV)

Θὰ πρέπει σίγουρα νὰ ὑπάρχει, ἀν ὄχι μιὰ ταύτιση, τουλάχιστο μιὰ συσχέτιση τοῦ ἀρχαίου Νικοκλῆ μὲ τὸν σημερινὸ ποιητῆ ποῦ ἀγωνίζεται σ' ἓναν ἄλλο στίβο, καὶ ἕξαιτίας ὄχι τόσο εὐπρεπῶν καιρῶν, δὲν τοῦ ἀναγνωρίζεται τουλάχιστο ἡ πρόθεση. Αὐτὸς ὁ συσχετισμὸς γίνεται σαφέστερος στὴ Δῆλο:

Κάτω ἀπὸ τὸν καφτὸ τῆς ἥλιο ὁ ποιητῆς σκοντάφτει σὲ μιὰν ἐπιγραφή. Πίσω ἀπ' αὐτὴν ὀσφραίνεται πάλι τὸν τόπο του. Ὁ ἄγνωστος ἀρχαῖος τῆς ἐπιγραφῆς φαίνεται «ἐκ Κύπρου νὰ κατάγεται». Κι ὁ ποιητῆς, σὲ τόνο καθαφικό, γεφυρώνοντας τὸν χρόνο, ταυτίζει τὸν ἄγνωστο ἀρχαῖο μὲ τὴ δική του παρουσία στὸ νησί τοῦ Ἀ-

πόλλωνα, δέγοντας τὴ γῆ του μὲ τὴν καρδιά τοῦ Αἰγαίου καὶ μὲ τὸν ἑλληνικὸ χρό-
νο. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ καλύτερά του ποιήματα:

«Τίς περιστάσεις δὲ γνωρίζω. Ἀμέτοχος εἶμαι στὸ ἐμπόριο καὶ τὴ φιλο-
λογία. Ἀσκήθηκα νὰ δλέπω καὶ ν' ἀκούω. Τὴν ὄσφρηση ψυχῆς ἐκ γε-
νεῆς κατέχω. Ἡ ἀφή τοῦ ἔρωτα τὸν ἔρωτα γιὰ τὴν ἀφή μου γέννησε.

Λοιπὸν ἢ ἐπιγραφή στὸν κίονα τὸν ἀκέφαλο μιᾶ:

ΔΙΚΑΙΕ ΦΥΛΟΤΙΜΟΥ
ΚΑΡΠΑΣΕΩΤΑ ΧΡΗΣΤΕ
ΧΑΙΡΕ

Τὸ ὅτι πιθανὸν ἐκ Κύπρου νὰ κατάγεται κι' εἶναι χρηστὸς ἐν μέσῃ
ἐμπόρων μὲ κολακεύει.

Χαίρε λοιπὸν, Καρπασεῶτα. Ἡ Δῆλος σέ κατέχει κι' ὁ ποιητὴς πού
τρέφεται ἀπ' τὸ φῶς καὶ ὑπηρετεῖ τὸ φῶς.

(...ἢ μήπως κατὰ δάθος ἐπαράφραξα:

ΚΥΠΡΕ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥΣ
ΚΥΠΡΙΩΤΑ ΧΡΗΣΤΕ
ΧΑΙΡΕ) ;»

(Καὶ Δῆλος, IV)

**

Στὰ ἐπὶ μέρους τώρα:

«Γύρω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη» εἶναι ὁ τίτλος δέκα ποιημάτων, μὲ τὰ ὁποῖα ἀρχίζει
τὸ διβλίο. Ὁ ποιητὴς, ἀνάμεσα στὰ μνημεῖα πού ἀποτελοῦν ἀντικείμενο παγκόσμιου
θαυμασμοῦ, μελετᾷ τὴ γεωμετρία τοῦ δράχου καὶ τῶν καλλιτεχνημάτων, ἀνατρέχει
στὴν ἱστορία, ἀναπολεῖ στιγμὲς ἐπαφῆς μαζί τους τῶν νεανικῶν του χρόνων — ἀνα-
νεούμενος σὲ μιὰ νέα εὐφορία ψυχῆς —, σχολιάζει τὴ νοσταλγία τῆς Καρυάτιδας
καὶ συλλογίζεται: μπροστὰ στὴν παρουσία τοῦ ξένου ἐπισκέπτη (ἢ τουρίστα) πού κυ-
κλοφορεῖ μὲ ἓνα διβλίο καὶ μιὰ φωτογραφικὴ μηχανή, σὲ μιὰ, συχνά, ἐπιπόλαιη
ἐπαφή μὲ τὸ παρελθὸν μας καὶ τὸ φῶς μας:

«Βράχος κάλλιστος,

γεωμετρικός.

Ἐπὶ τῶν ὤμων του τὸ φῶς λαμπροφορεῖ.

Οὐδὲ πνοὴ σκιᾶς μαντεύεις...

Τὸ σύννεφο ἄς ἀφήνει ἀπείραχτη τὴ λάμψη

αἰῶνες αἰῶνων.» (V)

«Τίς ἀττικὲς μου μέρες μελετῶ

στὰ φύλλα λεύκας πού φερῶ στὸ κρόταφό μου» (VI)

«Πληγώνει ὁ ξένος τίς κολόνες

κι' ἄς εἶν' φτερό ἢ ματιὰ του ἢ γαλαγνή.

Τὸν κυριακάτικο ἥλιο μας λερώνει τὸ διβλίο

πού ἐξιστορεῖ μὲ μέτρο καὶ διαδῆτη

κι' ἡ μηχανή πού ἀπεικονίζει μόνον μνήμη

κεμῆλιο ταξιδιοῦ.

καταπατᾷ τὸ φῶς» (I)

Ἐδῶ, σ' αὐτὸν τὸν μοναδικὸ χῶρο μπορεῖ κανεὶς νὰ διεξάγει διάλογο μὲ τὶς πέτρες καὶ τὰ χῶματα, τὰ ποτισμένα μὲ τὴ σοφία καὶ τὴ δύναμη τῆς ἱστορίας:

«Ἐδῶ μιλάνε οἱ πέτρες κι ὑποτάζεται ὁ χαλκός,
τὸ χῶμα λέει τὸ παραμῦθι» (VI)

Παρακάτω, στὰ «Καλοκαιρινὰ Δρομολόγια» ἡ Ἀκρόπολη γίνεται τὸ «ἄκρον ἄωτον»:

«Τὸ φεγγάρι παίζει στὴν Ἀκρόπολη.
Ἡ Ἀκρόπολη πετᾷ.
Καὶ μετὰ... ποῖ μετὰ;»

*

**

Κόρινθος, Μπούρτζι, Σούνιο, Μεσολόγγι, Γιάννενα, τὸ Γεφύρι τῆς Ἄρτας, Φάληρο, Πρέβεζα, Ρίο, Πέραμα, Κέρκυρα, Χαλκίδα, Ἐπίδαυρος, Τίρυνθα, Δελφοί, Αἴγινα, Τήνος, πάλι ἡ Ἀκρόπολη, σταθμοὶ στὰ «Καλοκαιρινὰ Δρομολόγια».

Θαλασσινὲς γραμμὲς, φῶς, νησιά, ἄνεμοι, χρονολογίες, θράχοι καὶ ἀμμουδιές, λουλούδια, ἡλιοδασίλεματα, κοχύλια θεάτρων, πεῦνα καὶ κολόνες ναῶν, ἐλιές καὶ ξωκκλήσια, οὐρανὸς καὶ θάλασσα, ἔλα αὐτὰ κάτω ἀπὸ τὴ διαύγεια τοῦ αἰθέρα, γονιμοποιῶνε τὴ ψυχὴ του, φουσκώνουν τὴν καρδιά καὶ ὀδηγοῦν σ' ἕναν τοκετὸ - ἔκρηξη συναίσθημάτων ἐφηδικῶν, γεμάτων ὑγεία ψυχῆς καὶ κορμιοῦ, σ' ἕνα διονυσιακὸ σκίρτημα καταυγασμένο ἀπὸ ἀπολλώνια λάμψη. Τόσο, ποῦ ἔρχεται ὦρα ποῦ ταυτίζεται μὲ τὴ φύση γύρω του, ἀφοῦ ἔχει ὡς τὸ τελευταῖο του κύτταρο ἐμποτιστεῖ ἀπ' αὐτήν:

«Αὐτὴ ἡ γραμμὴ τῆς θάλασσας ποῦ μπήγει
τὸν οὐρανὸ στὸν κόρφο τῆς στεριάς,
ἕνα ποτάμι εὐθυγραμμίζει φῶς κατὰστηθά σου,
τρυπᾷ τὸ μάτι σου μ' ἀνασασμὸ γλαυκὸ,
ποτίζει πράσινο χυμὸ τὸ σῶμα σου,
ποτίζει καὶ θλασταίνει φῶς ἀπ' τὴ ματιά σου,
δεύτερος ἥλιος γίνεσαι κι ἀντιπαλεύεις μὲ τὸν ἥλιο...» (I)

«Αὐτὸ τὸ ἡλιοδασίλεμα μοῦ τρύπησε τὶς φλέβες στὴ Χαλκίδα,
μὲ τὰ αἰμοσφαίριά μου εἰσέδωσε στὰ κύτταρά μου,
γέμισαν σπίθες κόκκινες οἱ ἴσται μου
τριζοβολοῦν τὰ ὀστά μου ἀπὸ τὸ φῶς κι ἀπὸ τὴ μέθη,
πετᾶνε οἱ πλάτες μου...
δύσινεξέκπνοές...
πετῶ... πετῶ...» (XX)

Ἡ νεανικὴ παρθενικὴ ματιά — «κι ἄς ἔχει τὴ βαρύτητα λευκῶν κροτάφων» — βλέπει τὸν κόσμον στὴν πρώτη μέρα τῆς δημιουργίας, ὅταν ὁ ἄνθρωπος ὀρισκόταν στὴν ὄντολογικὴ του συν-έχεια μὲ τὸν φυσικὸν κόσμον. Ἄνθρωπος καὶ φυσικὸς κόσμος σὲ ἀδιάσπαστη ἐνότητα:

«Δύρες τοῦ ἀνέμου τὰ νησιά, οἱ κολόνες,
οἱ ἐλιές κι ἐγώ.
Ὅταν θὰ πέσω στὸν ἀφρὸ θὰ θυμηθῶ τὴ χλόη σου καὶ τὸν ἄνεμο.

“Όταν θά κολυμπῶ στή χλόη θά θυμηθῶ τὸ κύμα μὲς τὸν οὐρανό.
 “Ο κρόταφός μου μύρισε ἀττική
 καὶ τὰ μαλλιά μου ζοῦν σαρωνικό». (XXXI)

Κάποτε ἡ ταύτιση δὲν εἶναι φυσιοκρατική, «αἰσθησιακή»· εἶναι ταύτιση θαυότερη, προεκτεινόμενη στὸ παρελθόν, πού μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν ταυτότητά μας:

«Ποῦ πᾶμε ἐμεῖς πού ἀναδυθήκαμε ἀπ’ τὸ πέλαγος
 κι ἀπὸ τοὺς θράχους κι ἀπὸ τοὺς ἀνέμους,
 ἐμεῖς ἢ Ἑλλάδα;» (XXX)

Ἡ ὁμορφιά τοῦ τοπίου πού τὸν συνταράζει εἶναι τόση, καμμιά φορά, πού ἀγγίζει τὴν ἰδανική ὁμορφιά:

«Ἡ ἰδέα ταυτίστηκε μὲ τὸ τοπίο:
 καὶ ποῖ ἀπ’ τὰ δυὸ νικά;» (XVI)

Αὐτὴ ἡ ὁμορφιά τοῦ χώρου ἐξαίρει, μεταρσιώνει στὴ μετάληψή της:

«Σὲ ἀναχωροῦνε τὰ τοπία, σὲ ἀναχωροῦνε ἀπὸ τὴ γῆ!» (XXVII)

“Όλα εἶναι πλήρη ζωῆς:

«Ποῖος πέθανε στὸ Αἶγαῖο:
 Ὁ θάνατος» (XI)

Καὶ ἡ κατάληξη: ἀπόλυτη κατάφαση, λατρεία τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ χρόνου:

“Ἐξω ἀπ’ τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας παύει ὁ κόσμος.
 “Ἐξω ἀπ’ τὴ θάλασσα τοῦ Αἶγαίου παύει ὁ Ἔρωτας». (XXXII)

Ἀκολουθεῖν οἱ «Δελφικοὶ Διάλογοι». Ὁ δυναμισμὸς τοῦ χώρου, ἔργα τέχνης, πάλι τὸ φῶς (τὸ ἰδιαίτερο δελφικὸ φῶς τούτῃ τὴ φορά), ἐπιγραφές, μνήμες προσώπων πού δέθησαν μὲ τὸν ὀμφαλὸν αὐτὸ τῆς γῆς, οἱ ἀσημεῖς ἐλιές, ὀδηγοῦν στοὺς δελφικοὺς διαλόγους, πού εἶναι πῶς πολὺ διαλογισμοί, διάλογοι μὲ τὸν ἑαυτὸ του, μιὰ ἐμβάθυνση στὸ πνεῦμα τοῦ ἀνεπανάληπτου αὐτοῦ τόπου:

«Τὸ πάθος τῶν πεζῶν ρυθμῶν ἐγκαταλείπω
 στὴν Κασταλία πηγὴ. Τὴ δόνηση παίρνω
 τοῦ πνεύματος».

(Ἡ Κασταλία Πηγὴ)

«Ζώντας στὸ κέντρο τῆς ζωῆς ἀνακαλύπτεις
 τὸ μέσα σου Θεό».

(Φιλόσοφος στοὺς Δελφούς)

Αὐτὴ ἡ ἐμβάθυνση, αὐτὸς ὁ στοχασμὸς ὅμως, ὀδηγεῖ κάποτε σὲ μιὰ σύγκρουση τοῦ

μέσα ανθρώπου με τὸν «φυσικὸν» ἄνθρωπο, ποὺ ἀνοίγει ὅλες τὶς αἰσθήσεις του νὰ ἀρμέξει τὴν πάλλουσα γύρω του ζωή:

«Ἀναζητῶ στὰ ἑρείπια τὴν πηγὴν
ν' ἀποπλυθῶ καὶ ν' ἀναγεννηθῶ.
Τρελλός! Τὸ φῶς δλόγυρά μου με καλεῖ
μέσ τὴν ἀθανασία ν' ἀποχαθῶ.
Ρόδο τῆς γνώσης, τί με τυραννεῖς;»
(Δελφικὸν Αὐτοσχεδίασμα)

*

**

Οἱ «Διαλογισμοὶ στὴν Ὀλυμπία» εἶναι ποιητικὰ κείμενα κατασταλαγμένα, ποὺ χωρὶς νὰ ἔχουν τὴν ἔντονη λαμπεράδα τοῦ στίχου, ἀποπνέουν τὴν ποιητικὴν οὐσία σὲ τόνο ἤρεμο καὶ με ὑποδλητικὲς προεκτάσεις. Ἕνας ἄγνωστος ἅγιος σὲ δάπεδα ἐπάνω στὰ ἑρείπια τοῦ Φειδία, μιὰ ἀπλὴ οἰνοχόη — ἔργο τοῦ μεγάλου καλλιτέχνη — τὸ ὄνομα ἑνὸς ἀθλητῆ ποὺ δὲν ἀξιώθηκε πινδαρική ὠδή, ὁ ἑλληνοδίκης Δευκαλίων ποὺ «ἀμέλησε λιγάνι τὰ συμφέρον ἄ του» γιὰ νὰ ἀσκηθεῖ στὴν κρίση τῶν ἀγώνων, ἕνας ἀθλητῆς ποὺ ἐξαγοράστηκε γιὰ νὰ ὑστερήσει στὸν ἀγώνα κερδίζοντας ἔτσι τὴν αἰώνια ταπείνωση, ἡ Νίκη τοῦ Παιωνίου ἀνάθημα πολεμικῆς νίκης, διὰ τοῦτα χειραγωγοῦν τὴ σκέψη του σὲ διαλογισμοὺς μπολιασμένους με μιὰ λεπτὴ αἴσθηση εἰρωνείας ποὺ, ὡστόσο, κάνει γνησιότερο τὸ λόγο, πιὸ ἀνθρώπινον, ἐκεῖ ποὺ πάει νὰ τὸν ἐξαυλώσει ἡ μαγεία τοῦ ἱεροῦ τοπίου:

«Συνήθης οἰνοχόη. Τὸ σχῆμα ἐγτύπωση ἀπλὴν ἀσκεῖ. Σχεδὸν σ' ἐκπλήττει τ' ὅτι προφυλάγεται σὲ γυάλινο κλουβί. Θὰ μειδιούσες με διάκριση, ἂν δὲ σὲ πρόφθανε ἡ ἐπιγραφή:
«Φειδίου εἰμί». (II)

«Νίκο (μ) α (χ) ος ἐκ Κ... παρα (θ) ατης.

Σὲ δάθρο τῶν Ζανῶν με τὴ σκληρότητα χαλκοῦ ὁ Νικόμαχος ἐκτίθεται: εἰς αἰώνιον ὄνειδος. Ὑπέκυψε στὸν πειρασμὸ τοῦ χρήματος κι ὑστέρησε στὸ τρέξιμο καταφανέστατα. Δίκαια οἱ κριτὲς τὸν ταπεινώσανε.

Τὸ εὐτύχημα ποὺ μιὰ δολιοφθορὰ τῆς πόλης του τρία γράμματα ἐξάλειψε. Καὶ μένεις στὴν ἀμφιβολία». (VI)

«Τὴ Νίκη τοῦ Παιωνίου ἐθαύμασα τῶν Μεσσηνίων καὶ Ναυπακτιῶν ἀνάθημα. Εὐχαριστήριο νίκης; — μήπως πρόθεση γιὰ ἐπίδειξη;

«Μικρὸ δὲν εἶναι νὰ νικᾷς τοὺς Σπαρτιᾶτες». (VII)

Στοὺς «Διαλογισμοὺς στὴν Ὀλυμπία» δὲ συναντοῦμε οὔτε μιὰ φορὰ τὴ λέξη «φῶς». Ὁ ποιητῆς ἔχει θυθισθεῖ στὴν ἱστορία καὶ τὴ ματαιότητα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, καθὼς ἡ τελευταία ἄντι - τίθεται στὴν αἰωνιότητα τοῦ κάλλους τῆς Ὀλυμπίας.

*

**

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἄλλες ἀναφορὲς τῆς Κύπρου μέσα στὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς — μερικὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀναφέρθηκαν πιὸ μπροστά — ὁ ποιητῆς δίνει στὴν Κύπρο καὶ μιὰν ἐντελῶς δική της μερίδα με ἔξη ποιήματα κάτω ἀπὸ τὸν προσφιλή — ἀπὸ τὰ παλιὰ χρονικά — τίτλο: «Τῆς γλυκειᾶς χώρας Κύπρος». Ἐρωτικὸ πάθος καὶ ἄ-

μετρη τρυφερότητα αποστάζουν οι λιγοστοί στίχοι αυτού του μέρους, που ανοίγει με τη λιτή εξαγγελία:

«Ἐρωτας μέγιστος:
γεννήθηκεν ἡ Κύπρος» (I)

Ἄλλα ἐδῶ εἶναι καινούργια: ἡ στεριά, ἡ θάλασσα, ὁ ἥλιος, τὰ δέντρα, οἱ πολίτες. Ἐπανερχονται συνέχεια οἱ λέξεις: πρωῖες, ἔφηβοι, γῆπια, βρέφη, μέσα σὲ μιὰ Κύπρο «καλοκαιρινή», κάτω ἀπὸ ἕναν ἥλιο πού κάνει γὰ

«αἰωρεῖται ἡ μέρα μὲς τὴ νύχτα ἀκόμα» (V)

Ἡ μεγάλη ἀγάπη τοῦ ποιητῆ μεγαθύνει τὴν ἔκταση τοῦ τόπου:

«Ἡ Κύπρος πολλαπλασιάζεται στὸ χάρτη» (II)

Καὶ τὸ μέρος αὐτὸ κλείνει μ' ἕνα μονόστιχο ποίημα:

«Ἡ Κύπρος εἶναι ἡ τελευταία σταλιά τῆς μεσημέριας» (VI)

Ἐδῶ ἡ ποίηση τοῦ Χρυσάνθη εἶναι λιγότερο ἀστραφτερὴ ἀπὸ τ' ἄλλα μέρη, ἔχει ὅμως περισσότερὸ ἄραρος, πού σὲ χορταίνει.

**

Στὰ ποιήματα τῆς «Μυκόνου» κυριαρχεῖ ἡ λευκότητα «στὸν κύβο», ἀναριπίζονται κάποιες αἰσθητικὲς ἀντιθέσεις, διασταυρώνονται κάποια πρόσωπα καὶ κάποια περυσιατικά, κι ὅλα τελειώνουν μὲ τὴ δήλωση:

«Θαρθῶ στὴ Μύκονο νὰ καθαρίσω τὴ ματιά μου»

**

Στις σελίδες πού βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «Καὶ Δῆλος» ἔχουν συγκεντρωθεῖ μερικὰ ἀπὸ τὰ ωραιότερα κομμάτια τῆς συλλογῆς. Ὁ ποιητὴς φτάνει μὲ ἕνα καράβι φορτωμένο ἐφήμερους ἀνθρώπους στὸ νησί αὐτό, πού ἡ στεγνὴ φύση καὶ ἡ ἀνθρώπινη ἀπουσία τὸ ἔχουν ἀποπνευματώσει. Ὁ χρόνος ἔχει πετρωθεῖ στὸν ὀμφαλὸν αὐτὸ τῶν Κυκλάδων. Ὁ ἥλιος, ἀπόλυτος μονάρχης, ἀφήνει τὴν ἐντύπωση αἰώνιου μεσημεριοῦ («στὴ Δῆλο ἡ μεσημέρια θὰ θάλλει πάντοτε»)· ἀγκάθια καὶ σαῦρες, τὸ χαμένο παρελθόν, τὸ τραγικὸ σήμερα, ἀνοίγουν κρουνοὺς μνήμης, κάποτε ὀδυνηρῆς, στὸν ποιητῆ:

«Ἡ Δῆλος πέτρινο λουλούδι... Μυρίζει ἡ πέτρα λάμψη μνήμης. Ἦχος τῶν ἄλλων ἡμερῶν ροχθεῖ στὰ στήθη μας. Βλάστησε μέσα μας ὁ Μῦθος δίχως σχόλια φιλολόγου, γυμνὸς καθὼς ταιριάζει σ' ἑλληνα Θεό... Τὰ ἐρείπια σκίζουν τὴν ψυχή...»

«Κοιμᾶται ἡ Δῆλος μὲς τὸν ἥλιο... Δὲ μπόρεσα νὰ θρῶ κάλυκα ἴσκιο, στάμνα πόσιμο νερὸ τὸ καλοκαίρι μου γιὰ νὰ ξεπλύνω. Τὸν Αὐγουστο ἔγνωθα πού κολυμποῦσε μέσα κι ἔξω ἀπὸ τὸ δέρμα μου. Μὰ πῶς νὰ καταστείλω τὰ πανιά μου; Δὲν ἔχει πιά ἔλεος ἡ Ἑλλάδα... Δρόμοι καὶ

δρόμοι και λεωφόροι και υπολείμματα και μάρμαρο και σαυρες.
και ήλιος. "Ηλιος πολὺς σάν τή δικαιοσύνη, σάν τὸ χρυσάφι και σάν
τὸν ἔρωτα.
"Ηλιος».

*

**

Τὰ δυὸ ποιήματα τῆς «Θεσσαλονίκης» ἀφιερωμένα σὲ συναδέλφους του ποιητῆς,
γεννημένα κι αὐτὰ ἀπὸ ἐντυπώσεις πού ξυπνοῦν ἀναδρομὲς στὸ παρελθόν, διαποτίζον-
ται ἀπὸ μιὰ λεπτὴ εἰρωνεία — στὰ σύνορα τοῦ σαρκασμοῦ· ἐνῶ ἡ «Υδρα» μετεω-
ρίζεται στὸ φῶς και στὴν πρώτη ὥρα τῆς Δημιουργίας:

«Κύτταρο ἀρχέγονο ἢ Ὑδρα
κρατᾷ τῆς γέννησης τὸ πάθος:
ἔμεινε στὸ «ἐγένετο φῶς...»

*

**

Τὴ συλλογὴ κατακλείει τὸ μέρος πού ἔχει τὸν τίτλο: «Ὁ Περιπαθὴς Ὀδοιπό-
ρος». Ἐξῆ συντομὲς πινελιὲς γιὰ ἰσαριθμοὺς ἐλληνικοὺς τόπους, ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη
ᾧς τὴν Ἰθάκη. Ὁ ποιητὴς αὐτὴ τὴ φορά ἀπευθύνεται στὰ ἴδια τὰ τοπία ἢ τὰ μνη-
μεῖα, μὲ μιὰ περιπάθεια και μιὰν ἔκσταση ἐγαλμένες ἀπὸ τὸ θάμπος ποῦ τοῦ προ-
καλοῦν. Κάθε φράση εἶναι και μιὰ μοναδικὴ διατύπωση, πού ἀγγίζει τὴ βαθιὰ οὐσία
τῶν πραγμάτων, ὅπως τὴν ἔχει συλλάβει ἢ καλλιεργημένη εὐαισθησία τοῦ ποιητῆ.
Ὁ λόγος, ὅπως παρατηρήθηκε στὴν ἀρχή, πᾶει συχνὰ πρὸς τὸ ἐπιγράμμα:

«Καρδιὰ τῆς γῆς! ἐκφράζεται ὁ Θεὸς
μὲς τὸ σχηματισμὸ σου.
Τὸ πνεῦμα θάρυνε σὲ ἀξία
ὅταν σὲ ἀνέδειξε ἔργο του.»
(Ἀκρόπολη)

«Ὁ θάνατος κέρδισε κάλλος
στὸ πνεῦμα τῆς τέχνης»
(Κεραμικός)

«Πρώτη ἀρετὴ κι ἰδέα
τὸ ἔκθαμβο χῶμα τῆς πατρίδας»
(Ἰθάκη)

*

**

Μὲ τὸ σύντομο αὐτὸ ποιητικὸ ἔργο του ὁ Κ. Χρυσάνθης ἔχει κατακτήσει ἔναν
ἀκόμη σταθμὸ ὀρμότητος στὴν ποιητικὴ του πορεία. «Ἐλληνας ἀπὸ τὴν Κύπρο»,
ἔδωσε, περιδιαβάζοντας τὴν ἐλληνικὴ γῆ, μιὰ ποίηση γνήσια, γεμάτη ὕγεια και πά-
θος ἐλληνικό. Και τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέρη σημασία στοὺς σημερινούς στενόκαρδους και-
ροὺς μιᾶς ἐθνικῆς καχεξίας. Εἶμαι βέβαιος πὼς τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ ἐκτιμηθεῖ καθὼς
τοῦ ταιριάζει ἀπὸ ἔσους ἀγαποῦν τὴν ἀληθινὴ ποίηση.

Σεπτ. 1977

Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΗΝ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΙΩΑΝΝΑΣ ΤΣΑΤΣΟΥ

Ἡ Ἰωάννα Τσάτσου εἶναι ἀναμεισθήτητα μιὰ ἀπὸ τὶς πρὶ ἐνδιαφέρουσες καὶ ἀξιόλογες γυναικείες παρουσίες στὸν πνευματικὸ χῶρο τοῦ τόπου μας. Τὰ ἐνδιαφέροντά της μοιράζονται μὲ ἴση ἐπιτυχία ἀνάμεσα στὴν ποίηση καὶ στὴν πεζογραφία. Ὅ,τι χαρακτηρίζει ἰδιαίτερα τὸ λογοτεχνικὸ της ἔργο εἶναι τὸ δίωμα. Τοῦτο φαίνεται καλύτερα στὰ δύο πεζογραφικὰ της ἔργα, τὰ «Φύλλα Κατοχῆς» καὶ «Ὁ Ἀδερφός μου Γιώργος Σεφέρης». Εἶναι καὶ τὰ δύο διβλία αὐτοβιογραφίας. Ἡ συγγραφέας ἀντλεῖ ἀπὸ τὴ ζωὴ ποὺ πέρασε καὶ εἴτε καταγράφει στὴν πρώτη περίπτωση τὴν ἴδια στιγμή τὶς ἐντυπώσεις καὶ τὰ γεγονότα («τοῦτο τὸ ἡμερολόγιο, δὲν τὸ προώριζα γιὰ τὴ δημοσιότητα» ἔγραφα καὶ κάθε τόσο ἔρριχνα τὰ φύλλα του μέσα σ' ἓνα τενεκεδένιο κουτί, θαμένο σὲ μιὰ γωνιὰ τοῦ κήπου μας, γιὰ νὰ τὰ διαβάσουν κάποτε τὰ παιδιὰ μου) εἴτε ἀναπλάθει τὶς μνήμες μὲ τὴ δοθήθεια γραμμάτων, στίχων καὶ ἄλλων κειμένων γνωστῶν ἢ ἀνεκδότων στὴν δευτέρη περίπτωση. Τὰ «Φύλλα Κατοχῆς» εἶναι σύντομα ἡμερολογικὰ σημεῖωματα ἀπὸ τὶς 14 Σεπτεμβρίου 1941 ὡς τὶς 13 Ὀκτώβρη 1944, ἐνῶ «Ὁ ἀδερφός μου Γιώργος Σεφέρης» ξεκινάει ἀπὸ τὸ 1912 καὶ φθάνει ὡς τὸ 1941. Ἔχομε, δηλαδὴ καὶ στὶς δύο περιπτώσεις συγκεκριμένα γεγονότα (ὄχι φανταστικά), ποὺ καταγράφονται, σχολιάζονται καὶ συνθέτουν τὴν ἀτμόσφαιρα μιᾶς ἐποχῆς. Κι ὅταν ἀκόμη σημεῖο ἀναφορᾶς εἶναι ὁ Σεφέρης, ἡ ἐποχὴ διαγράφεται μὲ ἀδρές γραμμές. Χωρὶς ψιμύθια καὶ πολυλογίες. Ἀφτιασίδωτη. Οἱ πίνακες τῆς Ἰωάννας Τσάτσου ἔχουν πάντοτε ἀλήθεια καὶ προσωπικὴ αἰσθηση. Κι ἐδῶ ἔγκειται ἡ λογοτεχνικὴ τους ἀξία. Ἡ ἐποχὴ φιλτράρεται μέσα ἀπὸ τὴ προσωπικότητα τῆς συγγραφέως, ποὺ δὲν εἶναι ἓνας ξένος παρατηρητής, ἀλλὰ μιὰ ἀπὸ τὶς μορφές τῆς ἐποχῆς κείνης:

«Μυριάδες Ἑλληνίδες αἰσθάνθηκαν ὅπως ἐγὼ καὶ πράξανε ὅπως ἐγὼ. Τὸ βίωμα τὸ δικό μου, ὑπῆρξε βίωμα σχεδὸν καθολικὸ τῆς ἐλληνίδας γυναίκας».

(Φύλλα Κατοχῆς).

«Πῶς δίνεται μιὰ ἀλήθεια γιὰ νὰ μείνει ἀλήθεια; Γιὰ νὰ ἀγγίξεις ἀπὸ κάποιο σημεῖο πρέπει νὰ σηκώσεις ὅλη τὴ συμφορὰ της. Ἡ συνείδηση ποὺ φάνει στὸ ὕστατο ὄριο. Τότε ἴσως τῆς δίνεται ἡ χάρη νὰ κἀνεῖ τ' ἐχνηκἀλή, νὰ ζεστάνει τὴν παγωμένη ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου».

(Ὁ ἀδελφός μου Γιώργος Σεφέρης).

«Φύλλα Κατοχῆς» καὶ «Ὁ ἀδερφός μου Γιώργος Σεφέρης» εἶναι ἔργα τῆς ἴδιας ψυχολογίας, τοῦ ἴδιου κλίματος, τῶν ἰδίων θεμάτων, ἀποτελοῦν ἓνα ἐνιαῖο σύνολο. Εἶναι μιὰ πλούσια σὴ λιτότητα τῆς τοιχογραφία τῆς προπολεμικῆς καὶ πολεμικῆς Ἑλλάδας. Ὁρές κρίσιμες, δύσκολες, τραγικές, μὰ καὶ μεγάλες γιὰ τὸ μέλλον. Σὲ καιροὺς ἄχρωμους καὶ ἀνούσιους σὰν τοὺς σημερινούς, ὅπου οἱ ἀξίες τῆς ζωῆς χάνονται καὶ οἱ ποιότητες νοθεύονται, ὅπου ὁ ἄνθρωπος ὑποτάχτηκε στὴν τεχνικὴ καὶ ἔχασε τὴν ψυχὴ του, ὅπου, ἡ ἀλλοτρίωση ἔφτασε βαθιά, ἔργα ὅπως αὐτὰ τῆς Ἰωάννας Τσάτσου δὲν εἶναι ἀπλῶς χρήσιμα, εἶναι ἀπαραίτητα. Ἡ συγγραφέας τὸ ἀντιλήφθηκε αὐτὸ καὶ ἔχει γράψει:

«Θεώρησα χρέος μου νὰ διαδώσω τὰ ὅσα ἐζησα τότε' σὰν ἓνα παράδειγμα καὶ σὰ μιὰ διδαχὴ γιὰ τὶς ὥρες ὅπου τὰ ἔθνη καὶ ἰδιαιτέρως ἐχούνη τὴν κυρίαρχη θέση ποὺ τότε εἶχαν».

(Φύλλα Κατοχῆς).

Ἀλλὰ ἡ ἀξία τῆς προσφορᾶς τῆς Ἰωάννας Τσάτσου στὸν χῶρο τῆς πεζογραφίας δὲν περιορίζεται ἐδῶ. Πρέπει νὰ σημειώσουμε ἰδίως τὸν πλούσιο ὑπομνηματι-

συνό γύρω από τις αντιστασιακές οργανώσεις της εποχής και γενικά τὰ σχόλιά της, πού αποτελοῦν πολύτιμη πηγή γιὰ τὸν ἱστορικὸ τῆς ἑλληνικῆς πορείας στὰ χρόνια ἐκεῖνα. Εἶναι ὕστερα οἱ μαρτυρίες της γιὰ πρόσωπα σὰν τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, πού συνεργάσθηκε στενά μαζί τους, μαρτυρίες σημαντικῆς γιὰ τὸν ρόλο πού ἔπαιξε καὶ πάλι ἡ Ἐκκλησία σὲ μιὰ τόσο δύσκολη ἐθνικὴ περίοδο. Ἔνα μικρὸ δείγμα:

«15 Μάρτη 1943. — Ὁ ἕρανος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἔχει μεγάλη ἀπόδοση. Ὁ Δεσπότης ὀργανώνει δυὸ ὑπηρεσίες. Μιὰ ὑπηρεσία γιὰ τοὺς κρατούμενους καὶ τὶς οἰκογένειές τους καὶ μιὰν ὑπηρεσία γιὰ τὶς οἰκογένειες τῶν ἐκτελεσθέντων.

24 Μάρτη 1943. — Μὲ κάλεσε ὁ Μακαριώτατος «Θέλω ν' ἀναλάβω ἐπίσημα περὶ τὴν Ὑπηρεσία προστασίας τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐκτελεσθέντων» μοῦ εἶπε. «Ὅ,τι ἔκανες ὡς τώρα κρυφὰ καὶ μετρημένα, πρέπει νὰ τὸ κάνης φανερά καὶ πλοῦσια. Δὲν πρέπει νὰ λείψῃ τίποτα σ' αὐτὲς τὶς οἰκογένειες. Χρήματα, ρούχα, ἰατρικὴ περίθαλψη, ὅλα νὰ τὰχουν. Σὰ νὰ ζοῦν οἱ ἄνδρες των καὶ καλύτερα. Θέλω ἀκόμη νὰ ἐπεκταθοῦμε σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Οἱ οἰκογένειες τῶν ἐκτελεσθέντων τῶν ἐπαρχιῶν νὰ ἔχουν τὸ ἐπίδομά των. Οἱ ἐπίσκοποι θὰ σὰς φέρουν τὶς καταστάσεις τῶν ὀνομάτων των καὶ σεῖς θὰ τοὺς δίνετε τὰ ἀνάλογα χρήματα. Οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ Ζήσουν».

(Φύλλα Κατοχῆς).

Ἡ ἴδια ἡ κ. Τσάτσου στὰ 1947 ἔδωσε μὲ τὸν τίτλο «Ἐκτελεσθέντες ἐπὶ Κατοχῆς» κατάλογο τῶν ἐκτελεσθέντων καὶ βιογραφικὰ τους σημειώματα. Ἐκεῖ θησαυρίζονται γράμματα τῶν μελλοθανάτων, πού διακρίνονται γιὰ τὸν ἄδολο πατριωτισμὸ καὶ τὸ ἦθος. Στὰ «Φύλλα Κατοχῆς» ἡ κ. Τσάτσου παραθέτει καὶ τὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα:

«Κώστα μου, θέλω νὰ μὲ συγχωρήσης ὅτι σὲ ἄφησα μικρὸ καὶ ὀρφανό. Θέλω νὰ προσεύχεσαι γιὰ μένα. Παιδί μου νὰ μὴν παίξῃς ποτὲ χαρτιά καὶ νὰ μὴν ἀδικήσης καμμιά γυναίκα. Στὴ ζωὴ σου νὰ εἶσαι τίμιος καὶ εὐλικρινῆς. Ν' ἀγαπᾷς τὴν πατρίδα σου καὶ νὰ εἶσαι καλὸς χριστιανός. Ἀγοράκι μου, πεθαίνω σὰν παλληκάρη, μὲ τ' ὄνομά σου στὰ χεῖρά μου, γιόκα μου, αγοράκι μου, συγχώρεσέ με πού σ' ἄφηνω ὀρφανούλι...».

Μέσα σὲ λίγες γραμμὲς δλόκληρο τὸ μεγαλεῖο τοῦ Ἑλληνα. Μέσα σὲ λίγους στίχους, ἡ ἀθάνατη ψυχὴ τῆς Ἑλλάδας. Ἔνα μικρὸ δείγμα ἀπὸ τὰ «Φύλλα Κατοχῆς» τῆς Ἰωάννας Τσάτσου, οὔτε τὸ μαγαδικό, οὔτε τὸ σπουδαιότερο. Ἔνα γράμμα κοινὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ τῶν ἀνδρείων ἐκείνων καὶ συνηθισμένο. Ἔνα ξάφνιασμα γιὰ τοὺς κούφους καιροὺς μας. Θὰ τὸ ἀμφισβητήσουμε; ἄραγε καὶ αὐτὸ.

Τέτοιο ὕλικὸ κρύβει ἡ πεζογραφία τῆς Ἰωάννας Τσάτσου, τέτοιους ἐθνικοὺς θησαυροὺς. Μὰ καὶ στιγμὲς ἀνθρώπινες, τρυφερές, γεμάτες συγκίνηση καὶ αἴσθημα, πού προσδιορίζουν τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς ἐκείνης. Ὅπως οἱ γιορτὲς τοῦ Δωδεκαημέρου τοῦ 1941. Γράφει ἡ Ἰωάννα Τσάτσου:

«Ὅλα εἶναι ἔτοιμα. Κάτω ἀπὸ τὸ δέντρο ὁ μικρὸς Χριστοῦλης μέσα στὴ φάνη του φαντάζει ἀληθινός. Σὴν τραπεζαρία, τὸ μεγάλο τραπέζι ἀνοιγμένο, εἶναι φορτωμένο ἀπὸ παιχνίδια. Ἡ κυρία Δρακούλη μᾶς ἔστειλε μιὰ πιατέλα κουραμιπέδες. Ἡ κυρία Χαρίτου μιὰ πίττα καὶ ἡ Ἐλένη Ποτομιάνου μελομακάρονα. Τὸ σπῆτι γεμίζει ἀπὸ εὐτυχισμένα παιδάκια. Τρῶνε γλυκὰ καὶ χαζεῦουν τὰ παιχνίδια. Ἡ Δεσποῖνα καὶ ἡ Ντόρα καὶ οἱ φίλες τους, μὲ τὸ παιδικὸ τους ἔνστικτο, καταλαβαίνουν ἀμέσως τὶς ἐπιθυμίες τους καὶ προσπαθοῦν νὰ τὰ εὐχαριστήσουν».

Ἡ στέρηση, ἡ δυσκολία, ἡ καουχία σπάζει τὴν περηφάνεια καὶ τὸν ἔγωισμό. Δαλῦει τὶς ματαιοδοξίες. Κι ἀφήνει νὰ φανῇ τὸ παιδικὸ πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ καλοσύνη, ἡ ἀγάπη, ἡ ἀλληλοβοήθεια, ἡ συνεργασία. Ἡ καλοπέραση, ὁ εὐτυχισμός, ἡ ἀνεση μᾶς κάνουν νὰ τὰ ξεχνοῦμε αὐτά, νὰ ξεχνοῦμε τὸν ἄνθρωπο. Νὰ γινόμεστε ἀπάνθρωποι. Νὰ κυνηγᾶμε ματαιοδοξίες πού σκοτώνουν, πού ἀφανίζουν τὴν ἀνθρωπιά. Μένουν μόνο κείμενα σὰν τὰ «Φύλλα Κατοχῆς» τῆς Ἰωάννας Τσάτσου» νὰ μᾶς θυμίζουν, νὰ μᾶς διδάσκουν καὶ νὰ μᾶς συνεφέρουν.

I. M. ΧΑΤΖΗΦΩΤΗΣ

Κ Α Θ Ε Μ Η Ν Α

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΥ
ΜΑΚΑΡΙΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ
ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ Γ' ΠΡΟΣ
ΤΟ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ
ΟΜΗΡΙΚΟΝ ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ (1977, Ιούλιος)*

Με αισθήματα πολλῆς χαρᾶς ἀπευθύνω τὸν ἐγκάρδιον χαιρετισμὸν μου πρὸς τοὺς ὀργανωτὰς καὶ τοὺς συμμετέχοντες τοῦ συγκροτουμένου εἰς Ἀθήνας Διεθνοῦς Ὀμηρικοῦ Συμποσίου. Χαιρετίζω ἰδιαίτερως τοὺς ἐπιστήμονας ἀπὸ τὰς ξένας χώρας καὶ θεωρῶ τὴν συμμετοχὴν των εἰς τὸ Συμπόσιον ὡς ἔκφρασιν τῆς τιμῆς καὶ τῆς προσηλώσεώς των πρὸς τὰς ἑλληνικὰς πνευματικὰς καὶ ἀνθρωπιστικὰς παραδόσεις καὶ ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὴν βάση τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἡ Κύπρος, ἡ ὁποία ἠτύχησε νὰ φιλοξενήσῃ πρὸ πρῶταετίας Διεθνοῦς Ὀμηρικοῦ Συμποσίου, ἔχει ἰδιαιτέρους δεσμούς μὲ τὸν Ὀμηρον καὶ μὲ τὴν ποίησιν καὶ τὸν κόσμον τοῦ Ὀμήρου. Θρύλοι τῆς ὀμηρικῆς ἐποχῆς εἶναι ἀκόμη ζωντανοὶ εἰς τὴν νῆσον μας καὶ ὀμηρικὰ ἦθη καὶ ἔθιμα ἀπεκαλύφθησαν ὅτι ἀπετέλουν θιώματα ζωῆς τῆς ἀρχαίας Κύπρου. Ἡ Κύπρος ἐξακολουθεῖ νὰ διανέεται ἀπὸ τὴν ἀρχέγονον προγονικὴν ἀρετὴν καὶ ἀπὸ τὸ ὑψηλὸν πνεῦμα φιλοπατρίας καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Καὶ ἀγωνίζεται σήμερον διὰ τὴν κατ᾿ἀρχαίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης, τὰς ὁποίας καταφώρως παρεβίασεν ἡ Τουρκία διὰ τῆς εἰσβολῆς της εἰς τὴν νῆσον μας.

Τραγικὴν περίοδον δοκιμασίας διέρχεται σήμερον ὁ κυπριακὸς λαός. Νεκροὶ καὶ ἀγνοούμενοι καὶ πρόσφυγες, ἐρείπια καὶ καταστροφὰὶ συνθέτουν τὴν κυπριακὴν τραγωδίαν. Παρὰ ταῦτα ὁ κυπριακὸς ἑλληνισμὸς ὑπομένει μετὰ καρτερίας τὰ πρωτοφανῆ δεινὰ καὶ σκληρῶς ἀγωνίζεται διὰ τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἑδαφικὴν ἀκεραιότητα τῆς πατρίδος του. Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον θέλομεν νὰ θεωρῶμεν ὡς δεδομένην τὴν πολῦτιμον συμπαράστασιν τῶν

πνευματικῶν ἀνθρώπων τοῦ κόσμου.

Συγχαίρων διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν «Ὀμηνείων 1977» εὐχομαι πᾶσαν ἐπιτυχίαν εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν καὶ ἀνθρωπιστικὸν ἔργον σας.

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΜΠΑΙΝΟΥΜΕ ΣΤΟΝ 18ον ΧΡΟΝΟ ΜΑΣ

Τὸ περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» μπαίνει στὸν 18ον χρόνον τῆς ἐκδοτικῆς του ζωῆς. Μὲ ψηλὰ τὸ μέτωπο προχωρεῖ στοὺς ἀνώμαλους αὐτοὺς καιροὺς, προπαντὸς μὲς τὸν διοηνοϊκὸ πνευματικὸ ἀγέρα τῆς μικρῆς πατρίδας πού τὴ λένε Κύπρος. Ἐδῶ δὲν εἶναι μόνο τὸ πολιτικὸ θέμα πού νοσεῖ. Νοσοῦν καὶ οἱ ἄλλοι τομεῖς κ' ἄς διατυμπανίζεται παντοῦ ἡ εὐημερία μας. Ἐκτὸς ἂν ἐννοοῦν εὐημερία τὸ σημερινὸ δανεικὰ στρωμένο τραπέζι, στὸ ὁποῖο ἄλλοι τρῶνε μὲ νευρικότητα κ' ἄλλοι λαίμαργα ἀπὸ ἀπελπίσια.

Ἀσφαλῶς τὰ ξένα φρούτα (δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ ἡ προέλευσή τους) ἀλωνίζουν τὸν τόπο. Τί θὰ βγῆ ἀπὸ τοῦτο τὸ φοβερὸ ἀλώνισμα, δίχως τὸν ἀπὸ μέρους μας προγραμματισμὸ (οἱ ξένοι τὸν ἔχουν μὲ λεπτομέρεια), δὲν ξέρουμε. Προπαντὸς ἀνησυχητικὴ εἶναι ἡ πίστη μας πῶς ὅλους τοὺς παίζουμε στὰ δάκτυλά μας καὶ ὅτι εἴμαστε τὸ ἀφάλι τῆς γῆς. Καὶ δὲν νοιώθουμε τί μεγάλο κορόϊδο εἴμαστε σὲ Ἀνατολὴ καὶ Δύση, ἴσως ἀπὸ τὴ συνάσθησιν αὐτὴ θροῦμε κάποια διέξοδο. Ἡ ἐνανόπαυση εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ τέλους μας. Ὁ φόβος κ' ἡ δυσπιστία πρὸς τὸν καθένα θὰ μπορούν νὰ μᾶς ἐυπνήσουν τὴν ἄμυνα καὶ νὰ μᾶς ἐνδυναμώσουν στὸν ἀγῶνα τῆς ἐπιβίωσης.

Ὅσον ἀφορᾷ τίς ἐπικλήσεις τί κάνουν οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι...! Μὰ ἂν δὲν γελιόμαστε οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι κινούμεν τὸ καθετί. Ἐκτὸς ἂν οἱ ἐπιστήμονες, πολιτικοὶ, πιστατήμονες, καθηγητὲς, δημοσιογράφοι, καλλιτέχνες κλπ. δὲν εἶναι πνευματικοὶ ἄνθρωποι, μὲ τὴν εὐρεία σημασία τοῦ ὄρου, ἀλλὰ ἀπλῶς... «ἡμερομίσθιοι ἐργάτες ἐπιφανείας». Χαρακτηριστικὲς τῶν ἀδυναμιῶν καὶ προχειροτήτων μας εἶναι οἱ ἐπικλήσεις αὐτές.

Τὸ περιοδικὸ μέσα στὰ μέτρα τῶν δυνατοτήτων του θὰ συνεχίσῃ τὸ πνευματικὸ του καθήκον ἀντιμετωπίζοντας ὅλους σὰν ἴσους ἀπέναντι στὶς πνευματικὰς ἀνάγκες. Ὑποχρεωτικὸς στόχος του ἡ «Ἐλευθερία». Αὐτὴ ζητοῦνε οἱ τωρινὲς περιστάσεις. Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ πνευματικὸ καθήκον κάθε πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ἐνα κόμμα στὴν Κύπρῳ τὸ κόμμα τῆς πατρίδας.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

* Τὸν χαιρετισμὸν ἀνέγνωσε κατὰ τὴν ἐν Ἀθήναις ἐπίσημον ἐναρξίν τῶν «Ὀμηνείων 1977» (19 Ἰουλίου, 1977), κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐναρξίν τῆς β' Συνεδρίας εἰς τὸ Δημοσικὸν Θέατρον Μυτιλήνης (20.7.77), ὡς καὶ κατὰ τὴν καταληκτικὴν ἐπίσημον Συνεδρίαν εἰς τὴν Πέτραν τοῦ Ὀμήρου, εἰς Χίον (24.7.77), ὁ κ. Γεώργιος Κ. Ἰωαννίδης, καθηγητὴς ἐν τῇ Παιδαγωγικῇ Ἀκαδημίᾳ Κύπρου.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΠΡΕΣΒΕΩΣ
 Mr OLIVIER ΠΡΟΣ ΤΗΝ
 Καν ΖΑΚΕΛΙΝ ΚΑΡΑΓΙΩΡΓΗ
 ΕΠ' ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΔΟΣΕΩΣ
 ΤΩΝ ΔΙΑΣΗΜΩΝ ΤΟΥ ΤΑΓΜΑΤΟΣ
 ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ

(Λευκωσία, 22 Σεπτεμβρίου 1977).

Κυρίες και Κύριοι,

Αν βρισκόταν εδώ απόψε μιὰ νεαρή Γαλλίδα πού νά μέ ρωτήση ποιό δρόμο ν' ακολουθήση γιά νά ζήση στήν Κύπρο, θά τής έλεγα χωρίς άμφιβολία: «Νά έπισκεφθήτε τό καλοκαίρι τήν Ιταλία, νά πάρετε τό τραίνο, κι ίσως θά συναντήσετε έναν αρχαιολόγο από τήν μακρινή Κύπρο. Θά σάς προτείνη γάμο, θά τόν κάνετε νά περιμένη λίγο, και μιὰ μέρα τό μαγικό χαλί του μύθου θά σάς μεταφέρει στό νησί της Αφροδίτης, όπου κι' έσείς θά γίνετε αρχαιολόγος και δέν θάχετε παρά φίλους παντοταίους».

Φίλους; Κυρία μου, δέν θά μπορούσε νά τους χωρέση αυτό τό σίτι απόψε. Η έπιλογή πού αναγκαστήκατε νά κάνετε μās φέρνει σέ δύσκολη θέση, παρ' όλο πού τό προνόμιο νά-μαστε μεταξύ αυτών πού επιλέξατε μās είναι πολύ κολακευτικό. Γιά μένα τό προνόμιο αυτό συνίσταται στήν πραγματοποίηση των σχεδίων του προκατόχου μου, πού είχε πολύ δικαιολογημένα αισθανθή πόσο έπάξια ήταν νά σās έπιδωθί τό γαλλικό παράσημο του Τάγματος της Αξίας.

Όλοι οι αιώνοί σās είναι ευνόικοί, άφου και αι γονείς σας, τους όποιους αισθάνομαι εύτυχής νά χαιρετήσω εδώ, θέλησαν νά αναβάλουν τήν έπιστροφή τους στό αγαπητό Balbigny του νομού του Λίγηρος, γιά νά παραστούν σ' αυτή τήν τελετή. Από τό Balbigny αναχωρήσατε μιὰ μέρα γιά τό γυμνάσιο του St. Chamond, κατόπι πήγατε στό St. Etienne, σ' ένα γυμνάσιο πού ειδικεύεται ασφαλώς στήν ποίηση έφ' όσον βρίσκεται κάτω από τήν προστασία του Honore d' Urfé, του άθαντου ποιητή της Astrée.

Βρέχει συχνά και κάνει κρύο στήν γενετήριά σας: τό διεπίστωσα κι' εγώ ό ίδιος μιὰ μέρα όταν ώδηγοῦσα από τό St. Etienne γιά νά διασχίσω τό Col de la Republique.

Στήν Κύπρο όμως δέν φέρατε ούτε τήν βροχή, ούτε τό κρύο, ούτε τήν όμίχλη, πού μέ ανάγκασαν νά παλινδρομήσω, αλλά αντίθετα, από εικοσιπενταετίας σκορπίζετε τήν μελωδική σας φωνή, τό χαμόγελο και τήν χάρη σας, ταυτόχρονα μέ τὰ χαρίσματα σας σαν καθηγήτρια και σαν αρχαιολόγος.

Ελπίζω νά μου επιτρέψετε νά αναφέρω, αγαπητέ Βάσο, σείς πού είσατε τρόπον τινά ό «μέγας άρχιερέας» σ' αυτό τόν κλάδο, πώς ή τιμωμένη είναι μιὰ από τις καλύτερες ειδικούς στήν μελέτη της αρχαίας κυπριακής διαλέκτου και σ' αυτήν ή Μεγάλη Θεά της Κύ-

πρου απέκάλυψε τά μυστικά της, τά όποια υπέβαλε μέ λαμπρήν έπιτυχία υπό μορφήν διδακτορικής διατριβής στό Πανεπιστήμιο της Λυών τόν Μάιο του 1975, μπροστά σέ μιὰ έπιτροπή της όποιας προήδρευε ό αγαπητός κοινός μας φίλος καθηγητής Jean Rouilloux. Είμαι βέβαιος ότι θά λυπείται πού δέν μόρε-σε νά είναι άπόψε μαζί μας.

Όσα άνέφερα πιό πάνω δέν θάταν άρκετά γιά νά ένδιαφερθή νά σās περιλάβη εις τους καταλόγους του τό Γαλλικό Υπουργείον Έξωτερικών. Και τώρα είναι ή στιγμή ν' άπευθυνθώ στό παιδιά σας, στήν Κλειώ πού γνωρίζει κιόλας τό σπίτι μας, και στόν Άνδρέα, πού έρχεται γιά πρώτη φορά. Είναι ή στιγμή πού πρέπει νά συνειδητοποιήσετε τήν μεγάλη σημασία της παρασημοφορίας της μητέρας σας από τήν Γαλλική Κυβέρνηση εις άναγνώριση της άξιας της.

Γιατί ή Γαλλία, αυτήν τήν στιγμή, τιμά τήν μητέρα σας; Είναι γιατί παρ' όλο πού είναι Γαλλίδα, κατώρθωσε νά γίνη τέλεια Κυπρία και όντας Κυπρία δέν άρνήθηκε τίποτε άπ' αυτά πού χαρακτηρίζουν τήν χώρα μας και τήν φυλή μας. Δέν είναι πάντα εύκολο νά βρίσκεται κανείς άνάμεσα σέ δύο χώρες, τήν γενέτειρα και τήν δεύτερη πατρίδα. Βρίσκεται κανείς πάντα στό μεταίχμιο, σ' ένα είδος έντάσεως, πού μόνο οι ίσχυροί χαρακτηρες μπορούν νά ύποστούν, πού δέν αφήνονται στήν μότρα αλλά γίνονται κύριοι της καταστάσεως.

Αυτή είναι ή μητέρα σας, Κλειώ και Άνδρέα. Αυτή είναι ή σύζυγός σας, Βάσο. Λίγοι άνθρωποι έχουν τις άρετές της, τήν απλότητά της, τό χαμόγελό της. Άπεκάλυψε στους Κυπρίους τήν Γαλλία, διά μέσου της γαλλικής γλώσσας και του γαλλικού πολιτισμού πού διδάσκει σέ μαθητές πού τήν θαυμάζουν και τήν εύγνωμοούν. Άπεκάλυψε τήν Κύπρο στους γάλλους μ' ένα τρόπο πολυσύνθετο, διαρκή και γόνιμο. Μην αφήσετε αυτό τόν καλό και ώραίο δρόμο, αγαπητή Ζακελίν. Η Κύπρος πού ζει κρίσιμες ώρες, όπως όλοι μας τό Εε-ρουμ, σάς χρειάζεται, και ή Γαλλία στήν Κύπρο βρίσκει τροφή και δύναμη μέ τό χαμόγελο και τους μόχθους σας.

Ένας Πρέσβυς είναι πρώτα άπ' όλα ένας έπίσημος μάρτυρας, μά δέν παύει νά είναι και άνθρωπος. Στο πρόσωπο του Βάσσο και της Ζακελίν, ή σύζυγός μου κι' εγώ, από τόν Σεπτέμβρη του περασμένου χρόνου, όταν πατήσαμε γιά πρώτη φορά τά χώματα της Κύπρου, αντίληφθήκαμε ότι βρήκαμε τους δύο Κυπρίους πού μās κατάλαβαν και μās βοήθησαν. Με τόν καιρό άνάμεσά μας έχει δημιουργηθή ένας δεσμός φιλίας.

Ζακελίν Girard—Καραγιώργη, έν όνόματι του Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας και των εύθυνών της όποιες κατέχω, σάς ανακηρύττω Ιππότην του Τάγματος της Αξίας.

Μετ.: Γ. ΚΑΛΕΝΗΣ

ΑΝΑΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ

ΑΡΘΡΟ ΤΗΣ ΙΩΑΝΝΑΣ ΤΣΑΤΣΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΟ ΣΕ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ
ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΣΤΑ 1956

[Κάτω από τον τίτλο "Greek patriot tells story of Freedom" δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Chicago American Sun, στις 28 Οκτωβρίου 1956, το ακόλουθο άρθρο της Ιωάννας Τσάτσου, παραχωρημένο στον συντάκτη της εφημερίδας Stanley Piazza]:

«Μακάριοι οι πεινῶντες και διψῶντες την δικαιοσύνην ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται» (Ματθαῖος)

Ἡ ἀγαπημένη μου χώρα, κουρνιασμένη στα γαλάζια κύματα τῆς Μεσογείου, εἶναι σήμερα ἠθικά καὶ φυσικά δυνατή. Τὸ ἔθνος μου, μολονὶ ἀρχαῖο, στέκεται ἀγρυπνο, μὲ πνεῦμα νεανικό ἀτενίζοντας τὸ μέλλον.

Μὲ σπαρτιατικὴ καρτερία καὶ ἀγάπη ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν καρδιά, οἱ γυναίκες διατηροῦν ἄθικτο τὸ ἑλληνικὸ σπιτικό. Καὶ τὸ σπιτικό αὐτὸ εἶναι ἡ πηγή τῆς τιμῆς τῆς πατρίδας μου. Πλάϊ - πλάϊ σ' αὐτὸ στέκεται ἡ Ἐκκλησία προσφέροντας τὸν πνευματικὸ στήριγμα. Στὰ σπιτικά μας ἀκουμποῦν τὰ θεμέλια τῆς οἰκογένειας, τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ ἔθνους.

Κι ὅπως σ' ἓνα σπιτικό, ἔτσι καὶ στὴν πατρίδα μου ὑπάρχει ἐλευθερία καὶ μιὰ ἀποφασιστικὴ γιὰ ζωὴ, μιὰ ἀποφασιστικὴ γιὰ ποὺ πρέπει νὰ συνεχιστεῖ ἀμείωτη καὶ στὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ στὰ νησιά.

Ἡ περίοδος ποὺ ἀκολούθησε ἀμέσως μετὰ τὸν πόλεμο ἦταν κρίσιμη. Ἀφοῦ ἀντικρούσαμε τὴν σκληριά κατὰ ἀπὸ τὸν Χίτλερ, βρισκόμασταν ἀντιμέτωποι μὲ τὸν κίνδυνο νὰ ἀκλαθωθοῦμε κατὰ ἀπὸ τὸν Στάλιν.

Τότε μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸ χάος πρόβαλε ἡ Ἀμερικανὴ σὺν μιὰ ὑπεύθυνη ὀδηγητικὴ δύναμη. Συνέλαβε τὴν ἐπείγουσα ἀνάγκη νὰ σώσει τὸν Δυτικὸ κόσμο, καὶ μὲ ἀληθινὴ γενναιοδωρία πρόσφερε τὴ βοήθειά της γιὰ τὴν ἐπούλωση τῶν πληγῶν τοῦ πολέμου.

Ἡ γενναιοδωρία τῶν Ἀμερικανῶν, μοναδική στὴν ἱστορία, ἀντιτάχθηκε τὸ βῆρος τῆς ἀπειλῆς στὸν κόσμο. Ἐξόδεψαν 52,287,000,000 δολάρια στὴν Εὐρώπη, τὴν Ἀσία καὶ τὴν Ἀφρική. Ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ ἡ Ἀγγλία ἀπορρόφησαν τὰ δύο τρίτα τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ. Μὲ τὴν ἐξαιρετὴ αὐτὴ θυσία τους οἱ Ἠνωμένους Πολίτες ἐπέδειξαν τὸ βαθὺ αἰσθημα εὐθύνης τους καὶ τὴν ἀφοσίωσή τους στὴν ὑπόθεση τῆς Δύσεως.

Ἡ ἀντίδραση, ὡστόσο, τῶν ἐθνῶν ποὺ βοηθήθηκαν ὑπῆρξε κάπως διαφορετικὴ ἀπ' ὅ,τι κανεὶς θὰ ἀνέμενε. Οἱ δημοκρατικοὶ λαοὶ δὲν εἶναι εὐμεταχειρίσιμοι ὅπως οἱ λαοὶ τῶν ὀλοκληρωτικῶν χωρῶν. Παρατήρησαν μὲ προσοχή, ἐκρίναν καὶ ἀντιλήφθηκαν ὅτι ἡ γεν-

ναϊδωρὴ βοήθεια τῆς Ἀμερικῆς δὲν ἦταν ἀπὸ μόνη της ἀρκετὴ νὰ ικανοποιήσει κάποιες καθαρὰ ἠθικὲς ἐπείγουσες ἀνάγκες.

Οἱ ἄνθρωποι, παράλληλα πρὸς τὴν ἀνάγκη γιὰ οικονομικὴ ἀνασυγκρότηση, εἶχαν ἐπίγνωση τῆς τραγικῆς ἀνάγκης γιὰ δικαιοσύνη. Δικαιοσύνη ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτοδιαθέσεως τῶν λαῶν.

Αὐτοὶ ἦταν οἱ στόχοι ποὺ ἀπαίτησε ἡ ἐποχὴ μας, αὐτοὺς ἀντιπροσώπευε ἡ Δύση, ἦταν ἡ ἀνταμοιβὴ γιὰ τὴν ὁποία οἱ δημοκρατικοὶ λαοὶ εἶχαν ἀγωνιστεῖ, ἡ ἀπάντηση πρὸς τὴν Ἀνατολή.

Οἱ Ἠνωμένους Πολίτες καὶ οἱ ἄλλες μεγάλες δυτικὲς δυνάμεις κατανόησαν αὐτὴ τὴν ἀνάγκη. Κατάλαβαν τὶς καταστρεπτικὲς συνέπειες ποὺ ἡ παγκόσμια ἰδεολογικὴ πάλη θὰ ἐπέφερε στὶς μάζες καὶ ἤξεραν πῶς ἂν ἔχαναν αὐτὴν τὴν μάχη, ἡ νίκη τοῦ Β' Παγκόσμιου πολέμου θὰ πῆγαινε χαμένη.

Γιὰ τοῦτο συνέταξαν τὸν Χάρτη τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν, σχεδιασμένο γιὰ νὰ ικανοποιήσει τὸ πρόβλημα τῆς δικαιοσύνης γιὰ τοὺς λαοὺς τῆς γῆς.

Τὸ ἔργο αὐτὸ ὡστόσο ἀποδείχθηκε πολὺ μεγάλο. Σὰν ἀποτέλεσμα, κάθε τόσο ἓνα νέο ἔγκλημα διαπράττεται σὲ βῆρος τῶν ἀδυνάτων.

Διψασμένα γιὰ δικαιοσύνη τὰ ἔθνη στρέφονται πρὸς τὴ μεγάλη καὶ ἰσχυρὴ σας δημοκρατία μὲ ἀγωνιώδη προσδοκία. Ξεγελιοῦνται καὶ ἀπογοητεύονται, καὶ μολαταῦτα ἐλπίζουν.

Εἶναι ἐπιβεβλημένο στὶς Ἠνωμένους Πολίτες νὰ τραθήξουν μπροστὰ ἀνάμεσα σὲ ἀλληλοσυγκρουόμενες ἀπαιτήσεις καὶ νὰ πάρουν ἀποφάσεις ὑπαγορευμένες ἀπὸ ἀντικειμενικότητα καὶ δικαιοσύνη. Στ' ἀλήθεια ἓνας τιτάνιος ἄθλος. Πῶς εἶναι δυνατό ν' ἀνταποκρίνεται κανεὶς σ' αὐτὸ καθημερινὰ μὲ σοφία καὶ σωστὴ κρίση; Ἀπὸ ποῦ ν' ἀντλήσει τὴν ἀπαραίτητη δύναμη; Ἡ ἀπάντηση εἶναι μόνο μιὰ: Γιὰ νὰ τὸ κάνει ἡ κυβέρνησις τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν πρέπει νὰ τῆς συμπαρασταθοῦν οἱ ἴδιοι οἱ πολίτες της. Ἐνα δημοκρατικὸ ἔθνος ἀνεβαίνει τὴν κλίμακα τῆς ἡγέτιδας δυνάμεως καὶ διατηρεῖ τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν ἄλλων ἐθνῶν μόνο ὅσο οἱ πολίτες του ἔχουν τὴν ἰκανότητα νὰ περιφρουροῦν τὶς μεγάλες ἠθικὲς ἀξίες τῆς ἀνθρωπότητας.

Σὲ φιλελεύθερες χώρες πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἡγεσία συμβαδίζουν μὲ τὴν πολιτικὴ ἡγεσία. Συχνὰ αὐτὲς δίνουν τὴν κατεύθυνση. Κάθε πολίτης ποὺ ἔχει τὴν αἴσθησι τοῦ ἠθικοῦ ὀρθοῦ κατανοεῖ τὰ μεγάλα αἰτήματα τῆς ἐποχῆς μας καὶ μπορεῖ νὰ βοηθήσει ἠθικὰ καὶ ὕλικα.

Μπορεῖ νὰ βοηθήσει ἄμεσα διακηρύττοντας τὶς πεποιθήσεις του ἢ μπορεῖ νὰ βοηθήσει κινητοποιώντας ἐκείνους ποὺ μποροῦν νὰ μιλοῦν. Ἄν οἱ διανοοῦμενοι καὶ οἱ πνευματικοὶ ἡγέτες εἶναι συνεπεῖς, ἐργάζονται καὶ ἐκφράζουν τὶς πεποιθήσεις τους σὲ ἔθνικα καὶ διεθνή προβλήματα, τότε ἡ κυβέρνησις τους θὰ

βρίσκεται σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὸ πνεῦμα τῶν καιρῶν, καὶ θὰ τῆς εἶναι εὐκολότερο νὰ βρῆσκει τὶς σωστὲς λύσεις.

Ποῦ εἶναι ἡ φωνὴ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν; Ποῖα εἶναι ἡ συμμετοχὴ τους στὰ παγκόσμια προβλήματα; Ποῖα βοήθεια ἢ συμβουλὴ προσφέρουν στὴν κυβερνήσῃ τους καὶ τὸν ἄλλο κόσμο;

Πάντοτε στὴν ἱστορία, ἀκόμη καὶ σὲ λιγότερο κρίσιμους καιροὺς, ὑπῆρξαν προσωπικότητες ποὺ κατέστησαν τὸ ἐπίκεντρο τῆς κοινῆς γνώμης σὲ ἠθικὰ ζητήματα τῶν ἡμερῶν τους. Ὅταν οἱ Ἀμερικανοὶ ἀγωνίζονταν γιὰ τὴν ἐλευθερία τους, ἕνας Γάλλος στρατιωτικός, ὁ Λαφαγιέτ, ἐξόπλισε ἕνα πλοῖο μὲ δικά του ἔξοδα καὶ ἐφτάσε γιὰ νὰ πολεμήσει στὸ πλευρὸ τους, δημιουργώντας στὴ Γαλλία ἕνα ἰσχυρὸ ρεῦμα συμπάθειας γιὰ τὴν Ἀμερικανικὴ ὑπόθεσι.

Στὸν Ἑλληνικὸν Ἀγώνα τῆς Ἀνεξαρτησίας ὁ ἱστορικὸς μᾶς λέει ὅτι: «ὅσο κι ἂν οἱ βασιλικὲς αὐλὲς διέκειντο δυσμενῶς ἀπέναντι στὸν Ἑλληνικὸν ἀγώνα, οἱ λαοὶ στὸ ἐξωτερικὸ ἔδειχναν, κατὰ συντριπτικὴ πλειοψηφία, συμπάθεια καὶ ἐσπευδαν νὰ βοηθήσουν μὲ ὅλα τὰ εἰς τὴν διάθεσὶ τους μέσα».

Σήμερα, στὴν Κύπρο, ἕνας εὐρωπαϊκὸς λαὸς μὲ ἕνα τρισχιλιετοῦς ἡλικίας πολιτισμὸ ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἐλευθερία του. Ὑποβάλλεται ἔναντι σὲ ὅλα τὰ ἐγκλήματα ποὺ καταδικάστηκαν ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο γένος στὴ Νυρεμβέργη πρὶν ἀπὸ δέκα χρόνια. Θανατικὲς καταδίκες χωρὶς ἀποδείξεις, βασανιστήρια καὶ συλλογικὲς τιμωρίες. Ποῦ εἶναι οἱ φωνὲς διαμαρτυρίας τῶν διανοουμένων καὶ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων;

Μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ κατάφωρο καὶ συνεχιζόμενο ἐγκλημα, μιὰν ἐπαίσχυντη κηλίδα στὴν ἱστορία τοῦ καιροῦ μας, ὑψώθηκε στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες μιὰ φωνὴ μὲ ἠθικὴ ζέση, μὲ μιὰ βαθιὰ γνώση καὶ ἐπίγνωση τῶν ὑποχρῶσεων ποὺ ἐπωμίζεται ἕνα μεγάλο φιλελεύθερο ἔθνος, καὶ μὲ μιὰ ἀληθινὴ ἐκτίμηση τῆς καταστάσεως.

Ἦταν ἡ φωνὴ τῶν 18 Γερουσιαστῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Γερουσιαστῆ Λέμαν τῆς Νέας Ὑόρκης.

Ἐπικαλοῦμαι τοὺς υπεύθυνους δημοκρατικοὺς πολίτες ποὺ δὲν ἱκανοποιῦνται μὲ τὸ νὰ εἶναι ἡρωες σὲ καιρὸ πολέμου, ἀλλὰ ποὺ εἶναι μεγάλοι καὶ σὲ καιρὸ εἰρήνης.

Ὅλοι οἱ ἄριστοι πολίτες, ὅλη ἡ διανόηση καὶ ἡ συνείδηση τῆς πλοῦσιας αὐτῆς καὶ ἰσχυρῆς Δημοκρατίας πρέπει, γιὰ τὸ συμφέρον τῆς χώρας, νὰ ἀνακινήσουν τὰ στάσιμα νερὰ τῶν ἰδεολογικῶν ἀρχῶν· αὐτοὶ πρέπει νὰ σαλπίσουν ἕνα σάλπισμα στὸ ὄνομα τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Μόνον μ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ ἐπιθέσουν στὴ χώρα τους τὴν ἀληθινὴ σφραγίδα τῆς ἡγέτιδας δύναμης καὶ θὰ προσφέρουν μιὰν ὑψιστὴ ὑπηρεσία στὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὸν πολιτισμὸ. Μετάφραση: Γ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΗΣ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΧΙΟ (23 Ἰουλ. 1977)
ΚΑΤΑ ΤΑ «ΟΜΗΡΕΙΑ 1977»

Μὲ συγκίνηση σὰς μεταφέρω τὸ χαιρετισμὸ τῶν φιλολόγων τῆς Κύπρου καὶ διερμηνεύω τὰ αἰσθήματα τῆς ἀδελφικῆς ἀγάπης μας ἀλλὰ καὶ τῆς βαθιᾶς μας ἐκτίμησής ποὺ μᾶς δεχτήκατε αὐτές τὶς μέρες στὸ φιλόξενο νησί σας, τὴν ἀκριτικὴ καὶ λεβεντογεννήτρα Χίο, τὸ μαγευτικὸ νησί, ποὺ τόσο μοῦ θυμίζει τοὺς τόπους ποὺ γεννήθηκα καὶ ποὺ δὲ μποροῦμε πιά νὰ τοὺς ἐπισκεφτοῦμε στὸν Τουρκοκρατημένο βορρᾶ τῆς Κύπρου. Καθὼς ἀντικρῶ ἀπὸ τὴ Δασκαλόπετρα καὶ ἀκόμα πιὸ ψηλὰ ἀπὸ τὸ Μνημεῖο τοῦ ἀναμωφωτῆ Ψυχάρη τοὺς γραφικοὺς κολπίσκους καὶ τὶς δαντελωτὲς ἀκρογιαλιές σας ἀναλογίζομαι νοερά πιά τὶς παραλιές τῆς Κερύνιας ποὺ θρηνοῦν μὲ τὸ φλοῖσο τοῦ κύματος παραπονετικὰ προσμένοντας τὸ γυρισμὸ μας. — Ἐκεῖ ποὺ ζύσασαμε γιὰ χιλιετηρίδες, καθὼς τὸ μαρτυρεῖ ἐδῶ καὶ τρεῖς χιλιάδες χρόνια ὁ πνευματικὸς μας γενάρχης Ὁμηρος, γιὰ νὰ ξεριζωθοῦμε μὲ τὴ βία τῶν τουρκικῶν ὀπλων, ν' ἀφήσομε πίσω τοὺς τάφους τῶν γονιῶν μας, τοὺς βωμοὺς καὶ τὶς ἐστίες μας, τὰ σπῖτια καὶ τὶς ἐκκλησίες μας βεβηλωμένα ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἄφησαν δείγματα τῆς θαρβαρότητάς τους στὰ τρυπημένα κρανία τῶν θυμάτων τους ἐδῶ στὴ Χίο, στὶς σφαγὲς καὶ τὰ ἐγκλήματα ἐδῶ, στὴ Μικρασία, τὰ ἄλλα νησιά, παντοῦ ὅπου πέρασαν οἱ ὀρδὲς τοῦ Ἀττίλα στὸ διάβα τῶν αἰώνων.

Ἦρθα στὴ Χίο γιὰ προσκύνημα. Εἶτε ἐδῶ γεννήθηκε ὁ Ὁμηρος εἶτε στὴν Κύπρο, τὴν Ἴο, τὴν Μυτιλήνη ἢ ἄλλου, ἀντίκρου του κι ἀντίκρου μας στέκεται ἀπειλητικὸς ὁ βραχνὰς τῆς Ἀσίας κι ὁ Ὁμηρος καλεῖ τοὺς Πανελλήνους σὲ στάση προσοχῆς κι ὁμόνοια. Ἦρθα στὴ Χίο γιὰ προσκύνημα.

Ἡ Κύπρος θὰ τιμᾷ τὸν Ὁμηρο, ὅσο ὑπάρχει. Καὶ τὴ στιγμή αὕτη καταθέτουμε οἱ ἀπόγονοί του τὴν ὀφειλὴ μας στὴ μνήμη του μὲ εὐγνωμοσύνη. Στὴ μνήμη τοῦ μεγάλου μας βάρδου ποὺ μὲ τὴν ἄδολη κρίση τῆς ἱστορίας καὶ τῆς παράδοσης συμπεριέλαβε, ἐδῶ καὶ τρεῖς χιλιάδες χρόνια, τὴν πατρίδα μου μέσα στὸν Ἑλληνικὸ κόσμο καὶ στὸν Ἑλληνικὸ χώρο, κωδικοποίησε τὴ συμβολικὴ συμμετοχὴ τῆς στὴν Πανελλήνια ὑπόθεσι τῆς Τροίας, τὴν ἄφησε ὕστερα στοὺς ἡρώες του νὰ τὴν ὀργώσουν μὲ νέες ἀποικίες, τὸ φῶς ἀπ' τὴ μητρόπολη, πιὸ φωτεινὴ ἀπ' ὅλες ἡ τουρκοκρατημένη τῶρα Σαλαμίνα τοῦ Τεύκρου καὶ τοῦ Εὐαγόρα. Αὕτη, ποὺ τὴν ἐπισκεφτήκαμε μαζὶ μὲ τοὺς Ὁμηριστὲς πρὶν λίγα χρόνια, ἀμέσως πρὶν ἡ ἀναλγησία τῶν Ἠγέτιδων, ὅπως λέγονται, χωρῶν τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἰσχυρῶν δυνάμεων τῆς σκοπιμότητάς τὴν παραδώσαν στὴ θαρβαρότητα, γιὰ νὰ γνωρίσομε καλὰ καὶ ἀ-

πό κοντά τὸ μέτρο τῆς ἠθικῆς πού δέν ὑπάρχει οὔτε στὸν κόσμο πού λέγεται ἐλεύθερος.

Ἰδιαίτεροι εἶναι σήμερα καὶ καλὰ γνωστοὶ οἱ λόγοι πού κάνουν τὴν Κύπρο πιὸ εὐαίσθητη στὴ μνήμη τοῦ Ὀμήρου, τὴ βάζουσαν μπροστά σὲ προβληματισμούς σὲ στιγμές χρέους γιὰ ὅσους τιμοῦν τίς ἀξίες πού τίς ὕμνησε ὁ ἴδιος. Ὁ περιορισμὸς τῆς ἐλεύθερης Κύπρου στὸ μισὸ σχεδὸν τοῦ ἐδάφους τῆς, ἐδῶ καὶ τρία χρόνια ἀκριβῶς, δέν μᾶς ἔχει κάνει ἀπλῶς νοσταλγούς τῶν Ὀμηρικῶν μερῶν πού δέν μπορούμε πιά νὰ προσεγγίσουμε ἀπὸ τὴ βία τῶν προτεταμένων ἰουρικῶν ὀπλων (ὅποια καὶ ἂν εἶναι κατασκευη τους). Μᾶς ἔχει κάνει πιὸ πολὺ μαχητὲς τῆς ἰδέας δεμῆνους, καθὼς καὶ οἱ τότε, μὲ ἄλλους Ἑλληνες μὲ τὸ δεσμὸ τοῦ ὅμαιμου, τοῦ ὁμόγλωσσου καὶ τοῦ ὁμόθρησκου, δεμῆνους σὲ διθνὲς ἐπίπεδο μὲ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καὶ φιλελεύθερους λαοὺς τῆς γῆς στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῶν ἐδαφῶν μας, γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ γιὰ τὴν ἐλευθερία μας.

Ἡ Ἰθάκη γιὰ μᾶς τοὺς Ἑλληνες τῆς Κύπρου σήμερα εἶναι ἡ ἐπιστροφή στὶς πατρογονικὲς ἐστίες μας. Εἶναι τόσο κοντὰ μὲ δέν μπορούμε νὰ τὴ φτάσουμε γιὰτὶ οἱ Συμπληγάδες τῆς βίας καὶ τῆς σκοπιμότητας καταδοκοῦν παγερὲς νὰ μᾶς συνθλίψουν, γιὰτὶ οἱ Σκύλλες καὶ οἱ Χάρυβδες φανερὲς εἶτε ὑποκρυπτόμενες μᾶς ἀποδεκατίζουν ἀρπακτικά, οἱ Κύκλωες παραμονεύουν ἀδηφάγοι, οἱ ἄνεμοι τοῦ Αἰόλου ἀπὸ τὴ Δύση καὶ τὴν Ἀνατολή, τὸ Νότο καὶ τὸ Βορρᾶ μᾶς δέρνουν συνωμοτικὰ παίζοντας — καθὼς φαίνεται — τὸ ἀνίερο παιγνίδι τους μαεστρικά μὲ τοὺς κανόνες τῆς διπλωματίας, ἀπὸ τότε πού τοὺς ἰδεολόγους ἡγέτες παραμέρισε ἡ ἡγεσία τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν σὲ βάρος τῶν μικρῶν καὶ τῶν ἀδυνάτων.

Ὅμως παραμένει γιὰ μᾶς πευξίδα ὁ Ὀμηρος. Ὁ ἀγῶνας μας πρέπει νὰ γίνῃ καὶ ἡ μάχη νὰ δοθεῖ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τί ἔχουν ἀποφασίσει οἱ μεγάλοι μὲ τὴν ἀδελφὴ σὲ μᾶς ροπή τῆς πλάστιγγας τοῦ Δία, πού φαίνεται νὰ τὴν κρατᾶν αὐτοὶ στὰ χέρια τους. Ὁ ἀγῶνας μας εἶναι ἀγῶνας τιμῆς. Ἄν ἀκόμα δέν πιστεύαμε σὲ ἰδανικὰ δέν θὰ συνέτρεχε σοβαρὸς λόγος νὰ τιμοῦμε σήμερα τὸν Ὀμηρο. Κι αὐτὴ ἀκόμα ἡ ὁμόνοια δέν εἶναι γι' αὐτὸν αὐτοσκοπός, εἶναι προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιτυχία μιᾶς δίκαιης ἐκστρατείας. Ὁ Ἐκτορας πεθαίνει κι αὐτὸς ἀπὸ συναίσθηση χρέους πρὸς τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὴν πατρίδα κι ἄς ἦταν πρωταίτιος γιὰ τὸ χαμὸ τῆς ὁ ἀδελφός του μὲ τὴν ἀμαλυσῶν του, κι ἄς θρῆνησαν Πρίαμοι καὶ Ἐκάβες. Ἄνδρομάχες κι Ἄστυάνακτες. Ἔσωσαν τουλάχιστο τὸν ἑαυτὸ τους ἀπὸ τὴ ντροπὴ πού τοὺς συνόδευε ἂν ἡ χώρα τους ἐπεφτε προδομένη χωρὶς μάχη. Κι ἡ Πολυξένη στὸ θωμὸ στ' ἀντίπερα τῆς Τρωάδας κι αὐτὴ σώζει τὴν τιμὴ τῆς μέσα στὴ σκλαδιά, μὰ πιὸ τιμημένοι ὄσοι

μπόρεσαν νὰ πέσουν τὴ στιγμή τῆς μάχης προσπίζοντας ὡς τὸ τέλος τὴν πατρίδα τους.

Ὁ Ὀμηρος διεκτραγωδεῖ τὰ κακὰ τοῦ πολέμου. Μὰ τὴν εἰρήνην δέν τὴ δέχεται μῆσα σὲ καταστάσεις ἀδικίας ἀπαίτη καὶ δικαιολογεῖ τὴν τιμωρία τῶν ὑπερφιάλων καὶ ἀδικῶν παιδιῶν τοῦ Πριάμου καὶ τῶν ὕβριστῶν μνηστήρων καὶ μόνο ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποκατάσταση τῆς δικαιοσύνης στὸ σπιτικό τοῦ Ὀδυσσεᾶ κηρύσσει τέρμα στὴν ἀλυσιδωτὴ ἐκδίκηση πού θὰ ἐπαιρνε τὸ χαρακτῆρα μιᾶς «βεντέπτας». Ἡ Ὀδύσσεια καὶ ἡ Ἰλιάδα εἶναι τὰ ἀθάνατα ἔργα ἑνὸς εἰρηνόφιλου. Μὰ ὡς ὅτου ἔρθῃ ἡ εἰρήνη, δικαίῳναι ὁ Ὀμηρος τὸν πόλεμο καὶ τὸν ἀτέλειωτο ἀγῶνα γιὰ δικαιοσύνη καὶ στὰ δυὸ του ἔργα. Προσβλέπουμε κι ἐμεῖς στὴν Κύπρο σὲ χρόνους εἰρήνης μῆσα σὲ κατάσταση δικαιοσύνης. Μὰ ἂν χρειασθεῖ, δέν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀρνῆθοῦμε τὸν ἀγῶνα οἱ Πανέλληνες μαζί μὲ ὅσους ἄλλους πιστεύουν πῶς οἱ ἀξίες καὶ τὰ ἰδανικὰ εἶναι πανανθρώπινες.

Ἡ φωνὴ καὶ τὸ σύνθημα εἶναι δικό σας. Τὸ ἔχω διαβάσει μὲ μεγάλα γράμματα περιδιαβάζοντας ἀχόρταγα τοὺς δρόμους τῆς δικῆς σας Χώρας: «Χιώτικε λαέ, ἀγωνίσου γιὰ μιὰ Κύπρο ἀνεξάρτητη ἀκέραη καὶ ἐνιαία ΔΗΜΟΣΧΙΟΥ», Σᾶς εὐχαριστοῦμε ἀδελφια γιὰ τὴ συμπάρτασή σας, πού μᾶς δίνει κουράγιο στὸν ἀγῶνα μας. Θὰ τὸν συνεχίσουμε ὅλοι μαζί ὅσες κι ἂν εἶναι οἱ θυσίες, ὅποιο κι ἂν εἶναι τὸ τέλος. Αὐτὸ θὰ εἶναι καὶ ἡ μεγαλύτερη δικαίωση τοῦ Ὀμήρου πού τιμᾶ τίς ἀνθρώπινες ἀξίες καὶ τὰ πανανθρώπινα ἰδανικὰ. Εὐχομαι κάθε προκοπὴ, ἀσφάλεια καὶ εἰρήνη στὸ Χιώτικο λαό.

K. E. ΧΑΤΖΗΣΤΕΦΑΝΟΥ

ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΜΗΡΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ «ΟΜΗΡΕΙΑ 1977»

Κατὰ τὸ μεταξὺ τῆς 19. καὶ 31. Ἰουλίου 1977 χρονικὸ διάστημα ἔγιναν καὶ φέτος οἱ καθιερωμένες, ἐτήσιες ἐκδηλώσεις τῶν «Ὀμηριῶν» πού διοργάνωσε τὸ Διεθνὲς Συμβούλιο Ὀμηρικῶν Σπουδῶν. Τὸ ἐφετεινὸ πρόγραμμα περιλάμβανε συγκεντρώσεις στὴν Ἀθήνα, τὴ Μυτιλήνην καὶ τὴ Χίο καὶ ἐπισκέψεις στοὺς Δελφοὺς καὶ στὶς Μυκῆνες, ὅπως καὶ στὸ ναὸ τῆς Ἀφραίας στὴν Αἴγινα.

Ἡ ἐναρκτήρια συγκέντρωση τῶν Ὀμηριῶν 1977» ἔγινε τὴν Τρίτῃ 19 Ἰουλίου στὶς 10.30 π.μ. στὴν αἴθουσα προβολῶν τοῦ Ε.Ο.Τ, ὁ πρόεδρος τοῦ Ε.Ο.Τ. καθηγητῆς κ. Γ. Δασκαλάκης, ἀφοῦ καλωσῶρισε τοὺς Ἑλληνες καὶ ξένους ἐπιστήμονες στὴν Ἑλλάδα ἐκ μέρους τοῦ Ἰνστιτούτου Προεδρίας καὶ Παιδείας κ. Ράλλη, ἐτόνισε ἰδιαίτερα τὴ σημασία τοῦ Ὀμηρικοῦ «ν ὀ σ τ ο υ», λέγοντας μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ πιὸ κάτω: «Ἀπὸ τῆς Ὀμηρικῆς ἔπη μᾶς ἔρχονται πολλὰ μηνύματα. Ἐνα ἀπὸ αὐτά, πού εἶναι σημαντικὸ γιὰ τὸ σημερινὸ ἄνθρωπο, εἶναι τὸ μῆνυμα τοῦ ταξιδιοῦ γιὰ

χάρη του ταξιδιού. Τό ταξίδι, όμως, για χάρη του ταξιδιού, συνδέεται με την ελευθερία να κινηθείς με την ικανοποίηση του νόθου να γνωρίσεις και με την έλπιδα του γυρισμού. "Αν κάποια αξία έχει κεντρική θέση στην εποχή μας, είναι η πρωταξία της ελπίδος που δικαιώνει και δικαιολογεί κάθε προσπάθεια, κάθε κόπο, κάθε ταλαιπωρία και κάθε αγωνία».

Τό μήνυμα του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου¹, που διάβασε ο γράφων, κατασυσκίνησε τους παρισταμένους και καταχειροκροτήθηκαν ιδιαίτερα τα σημεία όπου γίνεται λόγος για την απόφαση της Κύπρου ν' αγωνισθεί «διά την κατίσχυσιν της ελευθερίας και της δικαιοσύνης, τας όποιας καταφώρως παρεβίαν η Τουρκία διά της εισβολής της εις την νήσόν μας... Παρά ταύτα ο κυπριακός ελληνισμός ύπομένει με καρτερία τα πρωτοφανή δεινά και σκληρώς αγωνίζεται διά την ελευθερίαν και την εδαφικήν άκεραιότητα της πατρίδος του».

Τους παρισταμένους χαιρέτισε στη συνέχεια ο Πρόεδρος - ιδρυτής της Διεθνούς Όμηρικής Κινήσεως (1960) κ. Έλ. Μαμούνας, ο όποιος καλωσόρισε τους διαπρεπείς επιστήμονες, συνδύασε και τόνισε τό μήνυμα του «ν ό σ τ ο υ» με τή σημερινή κατάσταση στον κόσμο, και ιδιαίτερα στην Όμηρική Κύπρο, εξαιρώντας ιδιαίτερα τό γεγονός ότι ο μεγαλύτερος ποιητής των αιώνων, ο Όμηρος, «εξακολουθεί να παραμένει ζωντανός και σήμερα, διότι η ποιήσή του ήταν ποίηση για τόν ίδιο τόν άνθρωπο, για τόν πόνο του και τή χαρής του» εξακολουθεί με τό μηνύματά του να δείχνει τό δρόμο της ανθρώπινης άρετης».

Ο Πρόεδρος του Διεθνούς Συμβουλίου Όμηρικών Σπουδών ακαδημαϊκός και καθηγητής της Όεφόρδης (Christ Church College) κ. Hugh Lloyd - Jones, άφου χαιρέτισε τους Συνέδρους και άφου έκαμε με σύντομη και περιεκτική αναδρομή στο θεσμό των «Όμηρείων» από τις ιδρύσεώς των μέχρι σήμερα, τόνισε ιδιαίτερα ότι «γεγονός εξαιρετικής σπουδαιότητας είναι η έκπροσώπηση της Κύπρου με τρεις διαπρεπείς επιστήμονες. Έπισημαίνω ιδιαίτερα αυτό, διότι η Κύπρος από την πρώτη σχεδόν στιγμή της ιδρύσεως της Όμηρικής Κινήσεως συμμετείχε πάντοτε ούσιαστικά στη Κίνησή μας. Μάλιστα φέτος, ύστερα από τή θάρβαρη και τρομερή καταστροφή, συμμετέχει με περισσότερες ανακοινώσεις και αυτό είναι όλοφάνερο σημάδι της ζωτικότητας της Όμηρικής Κύπρου, που άξέναστη μας μένει από τότε που μας φιλοξένησε όλους στα «Όμηρία 1972», και που εύχόμαστε να γαληνέψει γρήγορα, βρίσκοντας τό δικαίό της».

Ο Παλιώδης χαιρετισμός του Άντιπροέδρου του «Σ τ α σ ί ν ο υ» δρος Κ. Χα-

τζοταφάνου² συγκίνησε πολύ τους παρισταμένους και προσέδωσε μιá τραγική σοβαρότητα στη συγκέντρωση. Κι ήταν ο πιο κατάλληλος γι' αυτό τό μήνυμα, γιατί η έλληνομάθεια συνδυασμένη με τόν πόνο της κατοχής της πατρικής γής, που όνομάζεται «Α χ α ι ώ ν ά κ τ ή», δέν μπορούσε να μη δώσει άλλο τίποτα παρά τό όσα νους και καρδιά θέλουν να ξεμυστηρευτούν. Μέσα από τό χαιρετισμό πρόβαλε ανάγλυφα και παραστατικά τό βαθύτερο νόημα του Όμήρου, που μέσα από την καταστροφή Ξεπηδά η έλπιδα για γυρισμό, για δικαιοσύνη, δυνάμει τό πείσμα για άγώνα και η πίστη για τελική νίκη. Παρά τις καταστροφές, τις πράγματι τεράστιες, η Κύπρος ανάνεωσε με άειπρέπεια σπάνια, την πρόσκλησή της για τό «Ό μ ή ρ ε ι α 1973».

Τους κ.κ. Συνέδρους χαιρέτισαν και η καθηγήτρια Mary Lefkowitz (Head Department of Greek & Latin, Wellesley College, Mass., U. S.A.), ο όμότιμος καθηγητής του Παν. Άθηνών κ. Θεσεύς Τζαννετάτος, ο Άντιπρόεδρος της Χιακής Άδελφότητας Άττικοβοιωτίας, τ. Πρόεδρος του Έκπαιδευτικού Συμβουλίου, κ. Κ. Κρεατσός και ο εκπρόσωπος του Συνδέσμου Ίητών κ. Γ. Στίνης.

Μετά από ένα μικρό διάλειμμα, ο καθηγητής του Παν. της Νεαπόλεως κ. Marcello Gigante μίλησε ιταλικά, με θέμα: «Poetica e Poesia in Omero». Ο διαπρεπής επιστήμων επέμεινε ιδιαίτερα στο θέμα της θεϊκής καταγωγής της ποιήσεως στον Όμηρο, ενισχύοντας τή θέση του με την παράλληλη αναφορά στα σχετικά χωρία του Όμήρου. Σταδιακά προχώρησε στη διάκριση της ανθρώπινης μοίρας και στη σχέση της με τή θέληση των Θεών, ιδιαίτερα του Διός, που είναι όλοφάνερη μέσα στην ποίηση των Όμηρικών έπών και που έπηρεάζει όπωσδήποτε τόν τρόπο της ποιητικής δημιουργίας. Γιατί άν η έμπνευση του Ποιητή ήταν θεϊκιάς καταγωγής, τότε ύπειέρχεται και τό θέμα της «ε ρ ό τ η τ ο ς» της ποιήσεως. Ο Όμηρος κατάφερε πράγματι να παρουσιασθεί στον ευρωπαϊκό χώρο, πρώτος αυτός, σάν θεϊός ποιητής και να παρουσιάσει τήν ποίηση στην πιο ψηλή της άποστολή: κατευθείαν θεϊκία φροντίδα για τόν άνθρωπο, ο ίδιος δέ ο ποιητής να είναι ένας ίεροφάντης, ένας μύστης σεβαστός.

Η όλη ενερκτήρια εκδήλωση έκλεισε με τήν προβολή της ταινίας του Ε.Ο.Τ. «Τ ά ν η σ ι ά τ ο υ Α ι γ α ί ο υ», που άφρησε πολύ καλές εντυπώσεις στους κ.κ. Συνέδρους.

Τήν επομένη (20.7.1977) οι κ.κ. Συνέδροι άνεχώρησαν άεροπορικώς για τή Λέσβο, όπου τό άπόγευμα της ίδιας μέρας έγινε στο Δημοτικό Θεάτρο της Μυτιλήνης η β' σειρά των επιστημονικών ανακοινώσεων των «Όμηρ ε ί ω ν 1977», άφου προηγήθηκαν οι σχετικοί χαιρετισμοί. Παρά τις θερμές διακο-

1 Δημοσιεύομεν όλοκληρο σε άλλη σελίδα.

2 Δημοσιεύομεν όλοκληρο σε άλλη σελίδα.

πές και τή μεγάλη ζέση τὸ λαμπρὸ και ἀριστα διατηρημένο θέατρο ἦταν κατάμεστο. Ὅλες οἱ Ἀρχές, με ἐπικεφαλῆς τὸ Δεσπότη και τὸ Νομάρχη και πλῆθος κόσμου, ἀνθρώποι ὅλων τῶν τάξεων, παρηκολούθησαν με προσοχή τὸ μακρὸν πράγματι πρόγραμμα. Μέσα σέ μιά ἐθνική ἔξαρση καταχειροκροτήθηκε ὁ χαιρετισμὸς τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου και Προέδρου τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας Μακαρίου Γ' και ὁ γράφων ἠναγκάσθη νά διακόψει τὴν ἀνάγνωση σχεδὸν σέ κάθε παράγραφο. Ἐντύπωση και συγκίνηση συνώδευαν τὸ χαιρετισμὸ τοῦ δρος Κ. Χατζηστεφάνου και ὁ χώρος και οἱ ψυχές σμίεναν σέ ἐθνική μυσταγωγία. Ἰδιαίτερα ἐπισημαίνουμε τὸ πνεῦμα ἀγωνιστικότητος, τὸ ὑψηλὸ ἐθνικὸ φρόνημα τῶν κατοίκων, τὴ συμπαράσταση τοῦ λαοῦ τῆς Λέσβου στὸν ἀγῶνα τῆς Κύπρου με τίς ἀκριτικές περιοχές τῆς Ἑλλάδος στὸ διώξιμο τοῦ Τούρκου κατακτητῆ. Ὅλ' αὐτὰ ἀκούσθηκαν ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ κ. Νομάρχη, ὅπως και τοῦ κ. Δήμαρχου. Τὸ συντονισμὸ τῶν χαιρετισμῶν, ὅπως και ὅλου τοῦ προγράμματος, εἶχεν ὁ κ. Ἐλ. Μαμουῖνας, ὁ ὁποῖος κατάφερε νά δώσει τὰ οὐσιαστικὰ στοιχεῖα τῶν χαιρετισμῶν τῶν ἑξῶν Συνέδρων και νά συνδέσει τὸ πρόγραμμα με χαρακτηριστικὴ ἄνεση και σοβαρότητα. Χαιρετισμοὺς ἔκαναν, ἐκτός ἀπὸ τὸς προαναφερθέντες, και οἱ καθηγητές κα Μ. Lefkowitz, κ. Μ. Gigante και ὁ κ. Σ. Τριανταφύλλου, ἐκπρόσωπος τῆς Χιακῆς Ἀδελφότητος «Κοραῆς», ὁ ὁποῖος και ἀναφέρθηκε στὴν ἀνάγκη ἰδρύσεως Ἰανεπιστημίου Αἰγαίου.

Στὴ συνέχεια δόθηκαν δύο διαλέξεις στὰ ἀγγλικά. Ὁ καθηγητῆς κ. Hugh Lloyd Jones μίλησε με θέμα «Homer and Sapho». Ὁ διαπρεπὴς φιλόλογος, ἀφοῦ ἀναφέρθηκε στὶς σχετικές ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων Λυρικῶν Ποιητῶν τῶν παλαιότερων χρόνων, δέν περιορίσθηκε στὴ Σαπφῶ μόνον ἀλλὰ ἐπεξέτεινε τὸ θέμα του και στὸν Ἀλκαῖο. Με βάση τίς νεώτερες ἐκδόσεις τῶν ἀνευρεθέντων τελευταίως παπύρων με νέα ποιήματα τῆς Σαπφούς, ὁ καθηγητῆς κ. Hugh Lloyd Jones κατάρθωσε νά δώσει με μεγάλη ἀναλυτικὴ διεισδυτικότητα τίς ἀκριβεῖς, ὅσον ἐπιτρέπουν ἡ χειρόγραφη και ἐκδοτικὴ παράδοση τῶν σχετικῶν κειμένων, σχέσεις Ὀμήρου - Σαπφούς - Ἀλκαίου. Ὁ παλαιὸς καθηγητῆς μας κ. Θεοδῶς Τζανεττάτος ὠμίλησε στὰ ἀγγλικά (θὰ προτιμούσαμε γιὰ εὐλόγους λόγους, κυρίως ἀκροατῶν και χῶρου, νά ἦταν στὰ ἐλληνικά) με θέμα «Alexandria and Mount Athos in the history of Homer's texts». Ὁ σεβαστὸς καθηγητῆς ἀναφέρθηκε στὶς γενόμενες ὑπὸ τοῦ ἴδιου και ὁμάδος συνεργατῶν του ἀποστολῆς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Παν. Ἀθηνῶν πρὸς καταγραφήν τῶν χρυφ. τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὅπως και στὴν προγραμματιζομένη ἀποστολῆ στὴ Μονὴ Σινᾶ. Ὁ Τζανεττάτος ἔδωκε χαρακτηριστικούς ἀριθμοὺς γιὰ τὰ χρυφ. τοῦ Ὀμήρου και ἐτόνισεν ἰδιαίτερα τὴ σημαντικότητα τῶν

χρυφ. αὐτῶν. Γρότεινε δέ και σοβαροὺς τρόπους ἀξιολογήσεως τῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἠρέπει νά ἐπισημανθεῖ ἡ ὑπὸ τοῦ ἴδιου προσφάτη ἴδρυση τῆς Ἑλληνικῆς Παλαιογραφικῆς Ἑταιρείας. Ἡ ὅλη ἐκδήλωση ἔκλεισε με θεατρικὴ ἀπαγγελία ἀπὸ τὴ ραψωδὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος «Βασίλειος Παῦλος» κα Ἄννα Πολυτίμου, ἡ ὁποία καθήλωσε κυριολεκτικὰ τὸ ἀκροατήριό τῆς ἀπαγγέλλοντας ἀπὸ στήθους σχεδὸν ὀλόκληρο τὸ δ' τῆς Ὀδυσσεΐας. Εὐχὴς ἔργο θά ἦταν νά μπορούσε νά προσκληθεῖ στὴν Κύπρο, γιὰ μιά σειρά ἀπαγγελιῶν σέ θεατρικούς ὁργανισμοὺς, στὰ Σχολεῖα Μέσης Ἐκπαίδεψεως και τὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία. Τὸ βράδυ ὁ Νομάρχης κ. Κοκκινιάκης ἐδεξιῶθη μετὰ τῆς συζύγου του τοὺς κ.κ. Συνέδρους στὸν ὠραιότατο κήπο τοῦ Ναυτικοῦ Ὀμίλου.

Τὸ πρωὶ τῆς ἐπομένης (21.7.1977) ἀναπέδωσαν οἱ Λέσβιοι τὴν προσφορὰν τῶν ἑξῶν με δική τους ἐκδήλωση στὸ λαμπρὸ Ἀναγνωστήριο τῆς Ἀγιάσου, ὅπου ἐρασιτέχνες ἐντόπιοι ἠθοποιοὶ παρουσίασαν λαϊκὸ ἔργο με χαρακτηριστικές τοπικές ἐνδυμασίες κα ἀνάλογο σκηνικό, σέ τοπικὴ διάλεκτο, πού παρουσίαζε μεγάλη φωνητικὴ και λεξιλογικὴ ὁμοιότητα πρὸς τὴν Κυπριακὴν. Οἱ ἐρασιτέχνες ἠθοποιοὶ δέν ἐφαίνοντο ἄπειροι — ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἔχουν πολλὰ παλαιὰ θεατρικὴ παράδοση — και οἱ ἑξῆνοι προσκεκλημένοι κατενθουσιάσθηκαν, ἰδιαίτερα στὴν ἀναπαράσταση τοῦ λαϊκοῦ γάμου. Στὸ σχετικὸ βιβλίο, πού μᾶς δωρήθηκε τῆς 80ετηρίδος ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως (1894 - 1975) τοῦ Ἀναγνωστηρίου, ὁ ἐπισκέπτης βρίσκει ἐκπληκτικὰ πράγματα. Τὸ νηοὶ τοῦ Πιττακοῦ, τῆς Σαφούς και τοῦ Ἀλκαίου, τοῦ Μυριβήλη και τῶν Βερναρδάκηδων συνεχίζει σταθερὰ τὴν πνευματικὴν του ἐπίδοση. Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Μουσείου Θεοφίλου ἦταν μιά ἀκόμα προσφορὰ τῶν Λεσβίων στοὺς φιλοξενούμενους τῶν ἑξῶν ἀπέριτο λαϊκῆς τέχνης κτίσμα, μέσα σ' ἓνα ἐλαίωνα, στεγάζει τὴν πολὺ σημαντικὴ συλλογὴ τῶν ἔργων τοῦ αὐτοδιδάκτου ζωγράφου. Γιὰ τὸ γράφοντα τοῦτο ὑπῆρξε ἰδιαίτερη χαρὰ γιὰτὸ αὐτὴ τὴν ἐπίσκεψη συμπλήρωνε σέ μεγάλο βαθμὸ τίς γνώσεις και τὴν ἱκανοποίηση ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Θεοφίλου. Θυμᾶμαι τὴν ἐντύπωση πού μοῦκαμε ἡ ζωγραφικὴ τοῦ Θεοφίλου ὅταν πρὶν ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια εἶχα δεῖ τὴν ἄλλη μεγάλη συλλογὴ τοῦ ζωγράφου στὸ Βόλο, και σκορπιστὰ ἔργα του στὰ χωριά τοῦ Πηλίου. Ἰδιαίτερα τὰ λαϊκὰ του μοτίβα, οἱ σκηνές ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ και θρησκευτικὴ ζωὴ, ὁ «Ἀλεξάνδρος, ὁ «Κολοκοτρώνης» και ὁ «Παλαιολόγος», ὁ «Ερωτόκριτος με τὴν Ἀρετούσα», οἱ «Ψαράδες», ὁ «Γάμος» κ.ἄ., χαρακτηρισζόμενα ἀπὸ εἰλικρινῆ πηγαῖο αὐθορητισμὸ και ἀποδιδόμενα με ἰδιαίτερη πρωτογονικὴ εὐαισθησία, πού προκαλεῖ ἀβίαστα τὴν πραγματικὴ ἀληθινὴ καλλιτεχνικὴ συγκίνηση. Τίς ἐκπλήξεις και συγκινήσεις ἐπιστέγασε τὸ γέσμο πού παρῆθεσε κάτω ἀπὸ τὰ μυριόφυλλα πλατάνια ὁ κ. Δήμαρχος,

πού τὸ τίμησαν μὲ τὴν παρουσία τους ὅλες οἱ Ἀρχές τῆς Λέσβου, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ Δεσπότη, Νομάρχη καὶ τὸ Στρατιωτικὸ Διοικητὴ. Ὅταν τὸ βράδυ ἐπιβιβαζόμαστε στὸ «Σαπίφω» γιὰ νὰ πάμε στὴ Χίο, ὅλοι μας νοιώθαμε τὴ Λέσβο ὡς μιά ζωντανὴ ὁμηρικὴ κοινωνία ἡμεῖς ἰδιαίτερα νοιώθαμε πιὸ δυνατοί, γιὰτὴ ἡ μοῖρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν μπορεῖ νάβῃ παρὰ κοινή. Ἴσως ἡ ἀγάπη πού μας δεῖξε ἀπρακτικὰ γιὰ τὴν Κύπρο μας, ἴσως τὰ λόγια ὄλων, ἀπὸ τὸ Δεσπότη καὶ τὸ Νομάρχη, τὸ Στρατιωτικὸ Διοικητὴ καὶ τὸ Δήμαρχο — ὁ τελευταῖος μόλις πρὶν ἀπὸ 15 μέρες βρισκόταν στὴν Κύπρο μὲ τὴν χωρωδία τῆς Μυτιλήνης —, ἴσως τὰ πανῶ πού κατακλύζανε κυριολεκτικὰ τοὺς δρόμους τῆς πρωτεύουσας τοῦ νησιοῦ, πού θέμα τους εἶχανε «Νὰ ἐφαρμοσθοῦν τὰ ψηφίσματα τοῦ Ο.Η.Ε. γιὰ τὴν Κύπρο», «Νὰ φύγουν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὴν Κύπρο», «Κύπρος λεύτερη, ἀνεξάρτητη, ἐνιαία» κ.ἀ.π., ὅλα ἄνθρωποι, πράξεις καὶ καρδιές «δυσὸ μέτρα» ἀπ' τὴν Τουρκία. Ὅταν μετὰ ἀπὸ μέρους μοῦφεραν (13 Αὐγ. 1977) μιά σχετικὴ ἀνταπόκριση, γιὰ ὅσα ἐγίναν στὴ Λέσβο, ἀπὸ τὸν κ. Ο. Τζανετάτο, φύλαξα ἕνα κομμάτι τῆς τελευταίας παραγράφου, ὡς ἐπίλογο τῆς ἐπισκέψεως μας στὴ νησί τοῦ Μυριβήλη: «Ἐν τῷ μεταξύ, ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὴν ἀπέναντι Ἀσιατικὴν ἀκτὴν εἶναι πάντοτε ἐπικείμενος. Ἐν τούτοις, οὔτε ἀπόγνωσις, οὔτε φόβος. Ἡ μετανάστευσις ἀπὸ τὴν νῆσον... ἔχει ἀνακοπῆ. Ὁ κόσμος ἔχει δεθῆ μὲ τὴν νῆσον του πού ἐγίνε πλέον ἀκριτικὴ περιοχὴ. Τὸ ἐθνικὸν φρόνημα εἶναι ἀσυνήθως ἄκραιον. Τοῦτο διαπιστώνεται παντοῦ, εἰς κάθε στιγμὴν, ἀλλὰ διεπιστώθη ἰδιαίτερος μὲ τὰ ἐκτάκτως θερμὰ χειροκροτήματα, ὅτε ἀνεγνώσθη μήνυμα τοῦ ἀειμνήστου ἡδῆ Μακαρίου καὶ ἠκούσθησαν λόγοι ἀπὸ Ἑλληνας διὰ τὸ ἡρωικὸν πνεῦμα τῆς περιοχῆς καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀλληλεγγύην» (ἐφημ. Ἑστία, 13.8.1977, σ. 1 στ. 4).

Τὴν ἐπομένη (22.7.1977) οἱ κ.κ. Σύνεδροι ἐπισκέφθηκαν τὴν «Πέτρα τοῦ Ὀμήρου» καὶ τὸν τάφο τοῦ «Ψυχάρη». Στὸ πλευρὸ τῆς προτομῆς τοῦ Ψυχάρη πού βλέπει πρὸς τὴν Τουρκία διαβάζουμε μὲ συγκίνηση: «Ἀντίκριμου κοιτάζω / τὴν Ἀσία ὡσου νὰ / πᾶμε μιά μέρα καὶ / στὴν Πόλη».

Τὸ πρῶτὴ τῆς ἐπομένης (23.7.1977) ἐπισκεφθήκαμε τὰ μαστιχοχώρια τῆς Χίου καὶ τὸ μεσαιωνικὸ χωριὸ Πυργί, στὰ νότια τῆς Χίου. Ἀειόλογη ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ὅπως καὶ ὁ βυζαντινὸς ναὸς (ιβ' - ιγ' αἰ.) μὲ τίς πολὺ χαρακτηριστικὰς βυζαντινὰς τοιχογραφίας του ἄκόμα καὶ ὁ μεγάλος νεώτερος ναὸς παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, ἰδιαίτερα στὸ θέμα τῆς ἐπιδράσεως τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας στὴ διαρρύθμιση τοῦ ἐσωτερικοῦ χώρου καὶ τῆς τοποθετήσεως τῶν εἰκόνων. Τὸ βράδυ τῆς ἴδιας μέρας ἐγίνε στὸ Δημαρχεῖο Μεγάρο ἡ ἐπίσημη ἐναρξὴ τῆς γ' σειρᾶς τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων τῶν «Ὁ μ η ρ ε ἰ ω ν

1 9 7 7». Χαιρετισμοὺς ἀπήθυσαν ὁ Νομάρχης, ὁ Δήμαρχος, καὶ μετὰ ἀπὸ εἰσαγωγικὴ ὁμιλία τοῦ κ. Ἐλ. Μαρμούνου, ὁ καθηγητὴς κ. Μ. Gigante καὶ ὁ κ. Κ. Ε. Χατζηστεφάνου, τοῦ ὁποῦ οἱ χαιρετισμοὶ προκάλεσε συγκίνηση ἰδιαίτερη καὶ ξέσπασμα αὐθορμητῶν χειροκροτημάτων. Τοὺς χαιρετισμοὺς ἔκλεισε ὁμιλία τοῦ Γεν. Γραμματέως τῆς Χιακῆς Ἀδελφότητος «Κοραῆς» κ. Γ. Σπανοῦδη, πού ἀναφέρθηκε ἰδιαίτερα στὸ θέμα τῆς ἰδρύσεως Πανεπιστημίου Αἰγαίου.

Στὴ συνέχεια δόθηκαν δύο διαλέξεις καὶ μία στὰ ἑλληνικά. Ὁ καθηγητὴς Hugh Lloyd-Jones ἀνάπτυξε τὸ θέμα: «The Contest Between Homer and Herod». Ἡ σύντομη διάλεξη πάνω στὸ γνωστὸ στοῦς ὁμηρικὸς κύκλους θέμα, ὑπῆρξε οὐσιαστικὰ ἕνα ὑψηλὸ ἀκαδημαϊκὸ μάθημα, πού διακρινόταν γιὰ τὴ φιλολογικὴ ἀκριβολογία καὶ τὴ λογοτεχνικὴ ἀνετη πλοκὴ τοῦ λόγου. Ὁ καθηγητὴς τοῦ Northwestern University, U.S.A. D. Garrison ἀνέπτυξε στὴν συνέχεια τὸ θέμα: «Bloody Lies; The Apologies of Odysseus at Ithaca». Πετυχημένη ἦταν ἡ ἀνάπτυξη ἀπὸ τὸ βοηθὸ στὴν ἔδρα τῆς Κλασσικῆς Φιλολογίας δρᾶ Ἄ. Βοσκό τοῦ θέματος «Ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ὀμήρου». Ὁ κ. Ἄ Βοσκός γνωρίζει πολὺ καλά τὸ θέμα του, διότι στὴν οὐσία ἦταν μιά περίληψη τῆς διατριβῆς του, πού ἔχει γίνει δεκτὴ μὲ ἐγκωμιστικὰ σχόλια ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας καὶ ἔξωτος Ὀμηριστές. Ἐτοί κατῶρθωσε, σὲ σύντομο σχετικὰ χρόνον, νὰ ἐπισημάνει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα πού δείχνουν τὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Ὀμήρου, ἐπιμένοντας ἰδιαίτερα στὴ σχέση τοῦ μύθου τοῦ Μελεάγρου μὲ τὴν πρεσβεία στὸ Ἰ τῆς Ἰλιάδας (σ. 166—198, 504—512, 624—539 καὶ 553—605) χωρὶς νὰ παραλείπει καὶ τὰ ἄλλα σχετικὰ χωρία (Ἰλ. Α καὶ Β). Ἡ ὅλη ἐκδήλωση ἔκλεισε μὲ τὴν ἀπαγγελία ἀπὸ τὴ ραψωδὸ κ. Ἄ. Παλυτίμου τοῦ Ἰ τῆς Ὀδυσσεΐας, πού κι αὐτὴ τὴ φορά ἦταν ἐξαιρετικὴ καὶ καταχαιροκροτήθηκε.

Τὸ πρῶτὴ τῆς ἐπομένης (24.7.77) ἐπισκεφθήκαμε τὸ νέο Μουσεῖο τῆς Χίου, ἐξαιρετικὸ κτίσμα καὶ ὀρειοτάτῃ διαρρύθμιση. Συγκρίνοντάς το μὲ τὸ παλαιὸ — εἴχαμε τὴν εὐκαιρία νὰ τὸ ἐπισκεφθοῦμε τὸ 1973 — βλέπει ὁ ὁποιοσδήποτε ὀλαφάνερα πόσα πράγματα παρέμειναν μὲχρι πρὸ ὀλίγου χρόνου ἀναξιοποίητα. Ἀνάμεσα στὰ εὐρήματα βρίσκεται καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ Ὀμήρου, ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, πού εἶναι καὶ τὸ σῆμα τῆς Διεθνούς Ὀμηρικῆς Κινησεως. Στὴ συνέχεια ἀνεβήκαμε στὴ Νέα Μονὴ Χίου, μὲ τίς ἐξαιρετικὰς μωσαϊκὰς τοιχογραφίας, τὰ περίφημα βυζαντινὰ ψηφιδωτά, ἀνάλογα μὲ τὰ ἄλλα τοῦ Ὁσίου Λουκά καὶ τοῦ Δαφνιοῦ. Στὴ διβλαιοθήκη τῆς Μονῆς παλαιὰ σημαντικὰ χρῆφ. καὶ μεγάλη συλλογὴ ἀμφίων. Ἀνατριχιαστικὴ ἡ εἰκὼν τῶν δεκάδων κρανίων τῶν σφαγιασθέντων ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὅταν κατάκαψαν τὸ νησί γιὰ ἀντίποινα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μαστιχοχώρια. Ὁ πίνακας τοῦ Delacroix, πού εἶδα πρὶν ἀπὸ χρόνια στὸ Λουβρο,

οί «Σφαγές τῆς Χίου», ζωντανεύει στή φαντασία καί τά γυμνά κρανία ντύνονται μέ τό χρωστήρα τοῦ Ζωγράφου. Οἱ Τούρκοι πάντα οἱ ἴδιοι. Ἐμεῖς νοιώθουμε καί καταλαβαίνουμε καλύτερα τ' τραγικό προνόμιο.

Τό ἀπόγευμα τῆς ἴδιας μέρας ἐγίνε ἀπό χῶρο τῆς Πέτρας τοῦ Ὀμήρου ἡ καταληκτική δ' σειρά ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων τῶν «Ὀ μ η ρ ε ἰ ω ν 1977». Τῆ συγκέντρωση τίμησαν οἱ Ἀρχές μέ ἐπικεφαλῆς τό Δεσπότη καί πλῆθος κόσμου. Μετά ἀπό τήν εἰσαγωγικήν ὀμιλία τοῦ κ. Ἐλ. Μαμμούνα καί τοῦς χαιρετισμοῦς τῶν καθηγητῶν Hugh Lloyd-Jones, D. Garrison, τοῦ Προέδρου τῆς Χιακῆς Ἀδελφότητος «Κοραῆς» κ. Π. Φαφαλιού, ἀνεγνώσθη μέσα σέ ἐθνική ἔξαρση καί ψυχική ἀνάταση τό μήνυμα τοῦ Μακαριωτάτου, ποῦ εὐτυχε ἐνθουσιώδους παρατάσεως χειροκροτημάτων. Ἀμέσως μετά υπέγραψαν τὸ Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Κυβέρνηση τῆς Ἑλλάδος γιὰ τὴν ἴδρυση ΟΜΗΡΕΙΟΥ Πανεπιστημίου τοῦ Αἰγαίου στὴ Χίο, ὁ Πρόεδρος τοῦ Διεθνoῦς Ὀμηρικοῦ Συμβουλίου κ. Hugh Lloyd-Jones, οἱ καθηγητῆς κ. M. Gigante (Ἰταλίας), κα Μ. Lefkowitz (H.Π.Α.), ὁ γράφων (Κύπριος), ὁ Πρόεδρος τοῦ «Κοραῆ» κ. Φαφαλιός καί ὁ Ἰδρυτής - Πρόεδρος τῆς Διεθνoῦς Ὀμηρικῆς Κινήσεως κ. Μαμμούνα.

Ἀκολούθησαν οἱ ἀνακοινήσεις. Ἡ κα Μ. R. Lefkowitz ἀνέπτυξε στὰ ἀγγλικά, μέ μεγάλη ἀνεση καί σοβαρό ἐπιστημονικό τρόπο, τὸ θέμα: «The Ancient Biographies on Homer». Μάλιστα στὴν προσπάθειά τῆς κατάφερε νά ἐνσωματώσει καί σημερινά ἐπιζῶντα ὀμηρικά στοιχεῖα τῆς Χίου μέ τρόπο ἀναμφισβήτητο. Ὁ γράφων ἀνάπτυξε στὰ ἑλληνικά τὸ θέμα: «Ὁ Ὀμηρος στὰ χρῆφ. τοῦ Δανιὴλ Φιλιππίδη», ἀφοῦ ἔδωσε προφορικά στὰ ἀγγλικά προηγουμένως (σὲ δυὸ σελίδες κείμενο) τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἀνακοινώσεώς του. Ἰδιαιτέρως ἀναφέρθηκε στίς προσπθέσεις τοῦ Φιλιππίδη νά ἐρμηνεύσει τοὺς στίχους τῆς Ὀδυσσεΐας V 107—8 μέ φιλοσοφικό τρόπο, τίς παρουσιασθεῖσες φαινομενολογικῆς ἀντινομίαις καί τὴν τελικὴ ὀρθὴ ἐρμηνεία τους. Ὁ ἱατρός κ. Ἄ. Γκιάλας ἀνέπτυξε μέ μεγάλη ἀνεση τὸ θέμα «Ἡ ἱατρικὴ στὰ Ὀμηρικὰ Ἔπη» καί ὁ βοιηθὸς στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Παν. Ἀθηνῶν κ. Στ. Τζανεττάτος κατῶρθεσε μέσα σ' ἓνα δεκάλεπτο νά δώσει μιὰ πολὺ καλὴ ἀνάλυση τοῦ θέματος «Οἱ ἀγγελιοφόροι εἰς τὸν Ὀμηρον καί ἡ Σύγχρονος Διεθνὴς Νομοθεσί». Ἡ κα Πολυτίμου ἔκλεισε τὴν δ' σειρά τῶν ἐπιστημονικῶν ἀνακοινώσεων τῶν «Ὀμηρείων 1977» μέ μιὰ ἐξαιρετικὴ ἀπόδοση ἀπαγγελίας τοῦ δ' τῆς Ὀδυσσεΐας, καταχειροκροτηθεῖσα καί πάλιν.

Μέ τὴν ἐπιστροφή στὴν Ἀθήνα, τὴ ξενάγηση τῶν Συνέδρων στίς Μικτῆνες ἀπὸ τοὺς διακεκριμένους ἀρχαιολόγους ἀκαδημαϊκοῦ κ. Γ. Μυλωνᾶ καί καθηγητῆ κ. Σπ. Ἰακωβίδη, τὴν ἐπίσκεψη στοὺς Δελφοὺς, τὴν Αἴγινα, τὴν ξενάγηση στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀθη-

νῶν καί στὴν Ἀκρόπολη καί τὴν παρακολούθηση ἀρχαίου δράματος στὴν Ἐπίδαυρο (30. 7.1977) τελείωσαν καί τὰ «Ὀ μ η ρ ε ἰ α 1977». Κάθε ὠραῖο τελειώνει στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἔμεις προσθεθῆσαμε νά τὸ κρατήσουμε στὴ ζωὴ. Γιατί σὲ τελευταία ἀνάλυση πεθαίνουν ὅσα ἔσχασθουν ἀπὸ τὸ νοῦ καί σθῆνουν ἀπ' τὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου. Γιὰ μᾶς, ὅσο ζοῦμε, χαράχτηκαν πολλὰ στὸ μυαλό ποῦ οἱ χαραῖξες εἶναι βαθιεῖς καί στὴν καρδιά λουλούδιασαν οἱ πεθυμίαι αὐτῶν ποῦ φύγανε μὰ δὲν πέθαναν. Στὴν Πέτρα τοῦ Ὀμήρου διαβάσαμε, «δυὸ μέτρα» χῶρισμα ἀπ' τὴν Τουρκία: «Ἡ Κύπρος ἐξακολουθεῖ νά διαπνέεται ἀπὸ τὴν ἀρχέγονον προγονικὴν ἀρετὴν καί ἀπὸ τὸ ὑψηλὸν πνεῦμα φιλοπατρίας καί ἀγάπης πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Καί ἀγωνίζεται σήμερον διὰ τὴν κατῆχουσαν τῆς ἐλευθερίας καί τῆς δικαιοσύνης, τὰς ὁποίας καταφῶρος παρεβίασεν ἡ Τουρκία.

Τραγικὴν περίοδον δοκιμασίας διέρχεται σήμερον ὁ κυπριακὸς λαός. Νεκροί καί ἀγνοοῦμενοι καί πρόσφυγες, ἐρείπια καί καταστροφαι συνθέτουν τὴν Κυπριακὴν τραγωδίαν. Παρὰ ταῦτα ὁ κυπριακὸς ἑλληνισμὸς ὑπομένει μετὰ καρτερίας τὰ πρωτοφανῆ δεινὰ καί σκληρῶς ἀγωνίζεται διὰ τὴν ἐλευθερίαν καί τὴν ἔδαφικὴν ἀκεραιότητα τῆς πατρίδος του». Οἱ χαραγῆς στὸ νοῦ καί τὴν καρδιά, πληγῆς ἀσῆκωτες, μαῦρο καί κόκκινο, θάνατος καί ζωὴ... μὰ πάντα ζωντανῆς.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
κ. ΕΥ. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ ΕΠΙ ΤΗ
ΑΝΑΛΗΨΕΙ ΤΩΝ ΚΑΘΗΚΟΝΤΩΝ ΤΟΥ

Μιά τελετὴ ὅπως ἡ σημερινὴ σημεῖνει ἓναν ἀκόμη ἐνιαυτὸ στὴ ζωὴ τοῦ Ἰδρύματός μας. Τὰ πρόσωπα εἶναι δυνατὸν ν' ἀλλάξουν ὅ,τι παραμένει, εἶναι ὁ θεσμὸς. Καί ὅ,τι ἔχει σημασία γιὰ ἓναν θεσμὸ εἶναι ἡ εὐδόκιμος διάρκειά του ποῦ ἐγγυᾶται καί γιὰ τὴν συνεχὴ ἐπιτυχία του. Τὸ Πανεπιστήμιο εἶναι ἓνας θεσμὸς ὁ ὁποῖος ἐπιδέχεται ἴσως βελτιώσεις τίς ἐκάστοτε ἀμφισβητήσεις, ἀναμφισβήτητος, στὰ ἐπὶ μέρους, ὁ ὁποῖος ὅμως ἔχει ἐπιβληθῆ καί ἔχει παραμείνει, στὴν οὐσία του, παρὰ

Μέ εὐφῶια καί συναίσθηση εὐθύνης ὁ περυσινὸς Πρύτανις, ἐπικουρούμενος ἀπὸ τὴ Σύγκλητο, προσπάθησε καί ἐπέτυχε νά πράξῃ τὸ καθήκον του. Ἡ μαθητῆα μου κοντὰ του, καθὼς καί κοντὰ στὸν Προπρύτανι, ὑπῆρξε γιὰ μένα πηγὴ γνώσεως. Οἱ περιστάσεις ἦσαν δύσκολες· τὰ προβλήματα ποῦ ἀντιμετωπίστηκαν, σοβαρὰ οἱ δημιουργικῆς ἀποφάσεις,

καίριες. Προσωπικώς, παρακολούθησα, έζησα, από τή σκοπιά τής αντίπρυτανείας, όλον αυτόν τόν όργανισμό, και άπεκόμισα άρκετή πείρα, ώστε νά διακατέχωνται σήμερα από δέος ένώπιον του έργου που με άναμένει.

Η σοφώτερη προσπάθεια γιά τήν επιτυχία του έργου μας συνίσταται ίσως στή συνέχιση του δρόμου που οί προκάτοχοί μας έχουν ήδη ύποδειξει. Αυτών τώ έργω καλούμεθα, στήν ούσία, νά επιτελέσωμε. Και μόνον ή έξασφάλιση τής συνεχείας δράσεως επιτρέπει τήν άπρόσκοπτη, δίχως περιπέτειες άσκοπες, προώθηση των στόχων του Ίδρυματός μας, με τίς άποχωρώσεις, βέβαια, και τίς ιδιοτυπίες τής δικής μας ιδιοσυγκρασίας, αλλά και με επίγνωση του ότι οί μακρόπνοοι δημιουργίες, είτε συγχρονικώς είτε διαχρονικώς νοηθούν είναι πάντα συλλογικές.

Τώ πρόγραμμα που θά επιθυμούσα νά είχα τήν δυνατότητα νά πραγματοποιήσω άποτελείται από μία δέσημ αίτημάτων που είναι τά ακόλουθα:

1. Έμπλουτισμός, σέ κλίμακα που ν' ανταποκρίνεται στις πραγματικές μας ανάγκες, του έν γένει έξοπλισμού των σπουδαστηρίων και των εργαστηρίων με τά κατάλληλα διδακτικά και έρευνητικά μέσα.

2. Ένεργοποίηση και αξιοποίηση όλων των σημαντικών διδακτικών δυνάμεων του ίδρυματος, γιά τή βελτίωση του φάσματος τής διδασκαλίας και τής έρευνας.

3. Καλύτερη άπόδοση των διδασκομένων, έν όψει του κινδύνου που διατρέχομε νά μήν άναγνωρίζωνται πιά διεθνώς τά πτυχία μας. Δέν άρκει ν' αντιδράσωμε μόνο με διαμαρτυρίες, πράγμα που θά γίνει όπωσδήποτε πρέπει ν' αντιδράσωμε και θετικά, διαδηλώνοντας τήν πρόθεσή μας νά γίνωμε όλοι καλύτεροι, με κάθε θυσία.

4. Ένίσχυση τής έπιστημονικής έρευνας, με τήν διεύρυνση των σχετικών δραστηριοτήτων. Σκοπός του Πανεπιστημίου δέν είναι μόνο ή διδασκαλία αλλά και ή έπιστημονική έρευνα. Και ίσως τώ Πανεπιστήμιο νά είναι εις θέσιν περισσότερο από άλλους ειδικούς οργανισμούς νά επιτελέσει έρευνητικό έργο, άφου αυτό διαθέτει και τίς καλύτερες, εκτός βέβαια των οικονομικών, προϋποθέσεις προς τούτο. Άπόδειξις του γεγονότος αυτού είναι ότι τώ ρεύμα έξελουσίας μετακινήσεως του προσωπικού είναι μονοδρομικό: πάντοτε από τους λεγομένους έρευνητικούς οργανισμούς προς τήν κατεύθυνση του Πανεπιστημίου.

5. Έπέκταση στον χώρο και προγραμματισμός στον χρόνο. Χρειάζεται πολλά νέα κτήρια, χρειάζεται νά ολοκληρωθή άμέσως ή Πανεπιστημιόπολη, χρειάζεται νά χτισθ ή νέα νοσηλευτική μονάς. Θά προχωρήσωμε, άκόμη και με πρωτοβουλίες δυναμικές, πέρ' από άδιαφορίες, άμφιταλαντεύσεις, τυπολατρίες και εύθυνοφοβίες, άν θέλωμε νά προχωρήσωμε σωστά, ή και, έστω, νά προχωρήσωμε άπλως. Και θά προκαλέσωμε οίονδήποτε άνεύθυνον

κατακριτή νά μας καταλογίσει εύθυνες γ' αυτό. Στο θέμα, άλλωστε, τής άρσεως άνοήτων έμποδίων και τυπικών δυσκολιών είμαι βέβαιος πώς θά έχωμε άμείριστη τή βοήθεια τής Πολιτείας.

6. Άριώτερη όργάνωση των ύπηρεσιών μας. Οι σημερινές είναι ίσως πολυπρόσωπες, δυσκίνητες, πάσχουν όμως όχι τόσο από άδιαφορία των προσώπων, που είναι άριστα, όσο από έλλειψη άνησυχίας, θά έλεγα άγχους. Χωρίς όμως άνησυχία, χωρίς καλώς έννοούμενο άγχος, τί θά προχωρούσε;

7. Τονισμός του κοινωνικού έργου του Πανεπιστημίου. Τώ Πανεπιστήμιο πρέπει νά εισχωρήσει στήν καθημερινή ζωή, όπως και στή ζωή του Έθνους ως τώρα, νά τήν σφραγίσει με τώ κύρος του ως έπιστημονικού Ίδρυματος και όχι πιά μόνον ως άπλου συνόλου ατόμων.

Έτσι και ή δυσπιστία που μας χωρίζει από τώ κοινό θά εκλείψει και οί συκοφάνται του Πανεπιστημίου θ' άπομονωθούν και θ' άποκαλυφθούν.

8. Προβολή. Στή σημερινή εποχή ή μετριοφροσύνη δέν άποδίδει. Δέν πρέπει νά άποφύγωμε νά διαδώσωμε τήν άλήθεια γιά τώ τί κατορθώνεται στήν περιοχή μας. Είναι άπίστευτη ή εργασία που επιτελείται στο Πανεπιστήμιο κι όμως, λίγοι τήν γνωρίζουν. Επιβάλλεται νά γίνει εύρύτατα γνωστή. Θά μας εκτιμήσουν; Θά μας σεβασθούν, ίσως, όλοι περισσότερο, και θά μας λοιδώρουν πιό ύπεύθυνα στο μέλλον.

9. Περιορισμός των λόγων και ένίσχυσις των πράξεων. Θά έξετάσωμε μήπως είναι έφικτή, σέ πολλές περιπτώσεις, ή μερική ύποκατάσταση τής Συγκλήτου από ένα εύκλιτο Πρυτανικό Συμβούλιο, ώστε τά τρέχοντα Ζητήματα νά παύσουν ν' άπασχολούν τώ άνώτατο όργανο Διοικήσεως, που από τή φύση του, προορίζεται νά είναι όργανο χαράξεως πολιτικής.

10. Τέλος, σύσφιξη των δεσμών μεταξύ των παραγόντων τής πανεπιστημιακής ζωής, στή διδασκαλία, τήν έρευνα, στή διοίκηση, στή μεταπανεπιστημιακή έπιστημονική δράση, ώστε νά μειωθ ή κάποτε ή άμοιβαία άγνοια, και νά πρυτανεύσει ή έπικοινωνία των συνειδήσεων.

Στήν πορεία της αυτήν ή Διοίκηση του Πανεπιστημίου χρειάζεται τήν κατανόηση όλων των φορέων του. Ίδιαίτερα πρέπει νά καταλάβουν όλοι, καθηγηταί, έπιστημονικό και διοικητικό προσωπικό, φοιτηταί, ότι τώ σημαντικό δέν είναι πάντα και κατ' ανάγκην ό,τι έπείγει γιά τώ άτομο ή γιά τήν ομάδα. Έχωμε μεγάλα θέματα νά επιλύσωμε, και γ' αυτό πρέπει νά είμαστε άνεπηρέαστοι από προβλήματα που, ύποκειμενικώς ή διυποκειμενικώς, τείνουν νά λάβουν διαστάσεις ύπερμετρως. Πρώτα τά δημιουργικής τάξεως θέματα, ύστερα τά θέματα που είναι τάξεως αντίσταθμιστικής. Η ιστορία ένδιαφέρεται, τελικώς,

μόνον για τὰ μεγάλα θέματα. Τὰ μικρά, τὰ παρακάμπτει. "Ας μείνωμε στὰ πολύ μεγάλα για τὴν ἱστορία αὐτοῦ τοῦ Ἰδρύματος, ὅσα θ' ἀποδοῦν οὐσιώδη για τὸ μέλλον του, ὅσα δηλαδὴ ἐκείνη θὰ συγκρατήσῃ.

Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν θὰ στηριχθοῦμε, πρωτίτως, ὅλοι μας, στὸν ἄνθρωπο πού ὁ καθένας ἔχει ἀκόμη ν' ἀνακαλύψῃ τόσο στὸν ἑαυτὸ του, ὅσο καὶ στοὺς ἄλλους. "Αν θὰ ἐπιθυμοῦσα κάτι νὰ ἐγκαινιάσω καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτῆ, εἶναι τὸ σύστημα γησίνας ἀνθρωπιᾶς καὶ οἰκογενειακῆς ἀγάπης, σύστημα πού ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι ἀρκετὰ ἐπιτυχῶς ἔχω ἐφαρμόσει ὡς τώρα, με' ὅλους τοὺς συνεργάτες μου. Ἀρχὴ τοῦ συστήματος αὐτοῦ εἶναι ὅτι ἡ δραστηριότητά μας στηρίζεται ὄχι μόνο στὴν ἐννοια τοῦ καθήκοντος, ἀλλὰ καὶ στὴν ἱκανοποίηση για τὴ χαρὰ πού θὰ δώσωμε στὸν ἄλλον. Λίγο συναίσθημα, λίγη ἀνθρωπιά, ἄς γλυκάνουν τίς στεγνές ὑπηρεσιακές μας σχέσεις.

Ὁ καθένας θὰ μὲ βρῆ στὸ πλευρὸ του, πρῶτον συμπαράστατή του. Ζητῶ καὶ τὴ δική σας συμπαράσταση: Ὑπολογίζω ἰδιαίτερα στὴν συμπαράσταση τῆς νέας Συγκλήτου πού ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐκλεκτοὺς συναδέλφους στῶν ὁποίων τίς ἱκανότητες θὰ στηρίζωμαι σταθερὰ, καθὼς καὶ στὴ συμπαράσταση ὄλων τῶν φορέων τοῦ Πανεπιστημίου, τοὺς ὁποίους ἤδη ἀνέφερα, καὶ κυρίως, τῶν φοιτητῶν μας πού κρατοῦν στὰ χέρια τους τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνισμοῦ. Μὲ τὴν βοήθεια ὄλων θὰ βρεθῶ ἐνδεχομένως, κατὰ τὴν ὥρα τοῦ ἀπολογισμοῦ, στὴν εὐχάριστη θέση νὰ ἔχω προσθέσει τὸ ἐλάχιστο ἐκεῖνο πού θ' ἀποτελεῖ κάποια συμβολὴ στὴν προώθηση τῆς δημιουργικῆς ἀναπτύξεως τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἀπὸ τοὺς στοχασμοὺς αὐτοὺς διακατεχόμενος, εὐχόμαι στὸν καθένα Σας μιὰ χρονιά ἀγάπης, μιὰ χρονιά δημιουργίας. Σας εὐχαριστῶ.

ΕΥ. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

Τακτ. Καθηγητὴς τῆς Φιλοσοφίας,
Πρύτανης τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Κωνσταντίνου Τσάτσου:
"Ὀμιλίες 1975—1976" Ἀθήνα, 1977.

Ἡ κάθε ἐκδήλωση, καὶ ἡ πιὸ ἀσήμαντη, τοῦ ἀνθρώπου, πού διαθέτει πλούσια πνευματικὴ παρακαταθήκη, ἔχει οὐσιαστικὸ περιεχόμενο. Καὶ ὅταν ἀκόμη στὸ λόγο του χρησιμοποιοῖ ρητορικὰ σχήματα, γιατί τὸ ἀπαιτοῦν οἱ περιστάσεις, δὲν παύει νάχη ἡ ἐκφρασὴ του εὐθύνη καὶ ἤθος. Οἱ «Ὀμιλίες 1975—1976» τοῦ Κ. Τσάτσου, Προέδρου τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας, συγκαταλέγονται ἀκριβῶς στοὺς λόγους μὲ περιεχόμενο καὶ ὄχι στὸ εἶδος «ὁ λόγος για τὸ λόγο», δηλ. κενὴ ρητορεία. Ἰσα-ἴσα ἀγγίζουσι θέματα κατὰ βάθος καὶ προ-

χωροῦν σὲ εἰσηγήσεις ρεαλιστικές. Κάθε γραμμὴ τους εἶναι ὀλοκληρὸς κόσμος πού σὲ συνταράζει μ' ἓνα σωρὸ προβληματισμούς. Δὲν ἀποτείνονται στὸ αὐτὶ για ὀποιουδήποτε εἶδος τέρψη ἀποτείνονται ταυτόχρονα στὸ αὐτὶ, στὴν καρδιά καὶ στὸ νοῦ κι' ἀφήνουσι ἔδαφος για μελλοντικοὺς συλλογισμούς καὶ σχόλια. Ἀφοῦ καὶ οἱ ὀμιλίες σὲ ἐθνικὲς ἐπετείες, πού ἀπόκτησαν πιά ρητορικὸ ὑπόβαθρο ἀπὸ τὴ συχνὴ χρῆση, στὴν περίπτωση Τσάτσου ἀπέβαλαν τὰν μανδῦα τῶν λεζων καὶ τῶν κοινότητων ἐθνικῶν συνθημάτων καὶ ἔχουν οὐσία καὶ κριτικὴ καὶ καθορισμὸ γραμμῆς σ' εὐρὺ χῶρο.

Ὑποκύπτω στὸν πειρασμὸ νὰ διαγράψω τὰ οὐσιαστικὰ καὶ ἰδιαίτερα σημεῖα τῶν ὀμιλιῶν αὐτῶν. Ἀποτελοῦν αὐτὰ κι' ὅλας πυρῆνες για πλατύτερες σπουδὲς καὶ μελέτες καὶ ἀγγίζουσι ἓνα εὐρύτερο φάσμα τοῦ νεοελληνικοῦ χῶρου ἀπὸ ἀφορμὴ ἐθνικῶν ἐπετειῶν ἀνοίγματος συνεδρίων καὶ ἄλλων ἐκδηλώσεων κατὰ παράδοση (πρωτοχρονιά κλπ.). Ἀπὸ τίς ὀμιλίες τοῦ βιβλίου αὐτοῦ 20 εἶναι σύντομες (κάπως πιὸ ἐκτεταμένη ἡ ὀμιλία «Ἀδογματιστὴ ἡ ἐπιστήμη») καὶ δύο εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ ἐπίσημα πλαίσια τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας. Αὐτὲς οἱ δύο στὴν πραγματικότητά ξεφεύγουσι ἀπὸ τὸ εἶδος ὀμιλία ἢ λόγος καὶ ἀποτελοῦν εἰσηγήσει ἢ διάλεξη. Χωρὶς τίτλους τὰ βασικὰ στοιχεῖα: τὸ σχῆμα ἐνὸς ὑγιῶς κοινοβουλευτισμοῦ θὰ χαλυβδῶσῃ τὸ δημοκρατικὸ (Ἑλλάδας) πολίτευμα. Λυπάται πού θὰ βγῆ ἔξω ἀπὸ τὸν πολιτικὸ στίβον, ὅπου τὸν ἐνθουσιάζανε οἱ συζητήσεις. Ὁ μετανάστης Ἑλληνας ἤδη ἀπὸ τὸ 1000 π.Χ. ὅπου κι' ἄν πήγαινε εἶχε τὴν καρδιά Ἑλληνα. Ἡ ἀρετὴ του νὰ ποινῆ τὴ γῆ τῶν πατέρων του ποτὲ δὲν ἐσβυσε. Διαπιστώνει πᾶς τὸσον στὴν Ἀμερικὴ ὅσον καὶ στὴν Ἑλλάδα εἶναι κοινὰ τὰ δημοκρατικὰ ἰδεώδη κι' εἶσι διαμορφώνεται ὁ Ἑλληνοαμερικανός. Καλοῦνται αὐτοὶ οἱ μετανάστες τῆς Ἀμερικῆς νὰ ἐπενδύσουν κεφάλαια στὴν Ἑλλάδα (ἡ ρεαλιστικὴ σημερινὴ ἔποψη) καὶ νὰρχονται ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα για σχετικὸ διάλογο. Σήμερα στὴ δημοκρατικὴ Ἑλλάδα παρατηρεῖται ἡ προγραμματισμένη σκέψη, πού ἀντικατέστησε τίς ταχυδακτυλογραφεῖες καὶ τοὺς τυχαίους πειραματισμούς. Ὅλοι ὑπολογίζουσι τὸ βάρος μας στὴ διεθνή κοινωνία, γι' αὐτὸ πρέπει νὰ προχωροῦμε μὲ αὐξουσα ἐμπιστοσύνη. Ἀναφέρει τὴν Κύπρο κι' ἐκφράζει τὴν πεποίθησι ὅτι ὅλα θὰ λυθοῦν μὲ τὸ δίκαιο καὶ τὴ λογικὴ. Σχολιάζει ἰδιαίτερα τὸ δεσμὸ Γαλλίας καὶ Ἑλλάδας καὶ τὸν βρίσκει κυρίως στὴν κοινωνία τῶν δεσποσῶν ἰδεῶν. Καὶ οἱ δύο χῶρες ὑπῆρξαν οἱ ἀκρογωνιαίσι λίθοι τοῦ Ἑυρωπαϊκοῦ κόσμου. Τὸ νόμιμο δίκαιωμα ἰσοτιμίας τῆς γυναίκας δὲν πρέπει ν' ἀναμιχθεῖ μὲ πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς δραστηριότητες, οἱ ὁποῖες θ' ἀλλοιώσουν τὸ νόημα καὶ τὴν καθολικότητά του. Ἐξαιρεῖ τὸ ρόλο τοῦ Ἑλληνα στρατιώτη καὶ δηλώνει τὴν ἐκτίμησι τοῦ λαοῦ πρὸς τίς στρατιωτικὲς δυνάμεις τῆς χώρας.

Ο λογοτέχνης οφείλει να μετουσιώνει σε λόγο ελληνικό τα νοήματα που πηγάζουν από τις ρίζες της ζωής, από τα αναλλοίωτα βάθη όπου υπάρχει καθαρός ο άνθρωπος. Στην όμιλία του για το 'Αρκάδι τονίζει τους μακρόχρονους αγώνες της Κρήτης και καθορίζει γραμμή πολιτικής και εθνικής πλεύσεως σημαντική. Στο πρωτοχρονιάτικο διάγγελμα καθορίζεται η πολιτική λήθη. Με σύνθημα το «Έλληνες έσμέν» του Πλήθωνα αναπτύσσει την ιστορική μας συνέχεια με βάση περιστατικά από τον χώρο της Ήπειρου. Συμβουλεύει τους ιεράρχες να επιδίδονται ψυχρή τε και διανοία και σώματα εις την ύψηλην ποιμαντορικήν αυτών λειτουργίαν. Αί παλινοδία φθείρουσ όχι μόνον τους λευίτας, αλλά και το χριστεπώνυμον πλήρωμα. Η δε κατάχρησις των λεγομένων κατ' οικονομίαν λύσεων το άπομακρύνουν από την Ίεράν Τράπεζαν (στην όμιλία αυτή χρησιμοποιείται η καθαρεύουσα). Διαφωνεί προς την ύλιστική έρμηνεία του '21 και προς την άπομυθοποίησή του. Υποστηρίζει έμμέσως πως η φιλοσοφία δεν πρέπει να είναι θεραπευίδα της πολιτικής. Η έξοδος του Μεσολογγίου υπήρξε όμαδική πράξη αδελφωμένων ήρώων κι έγινε ακριβώς στην ώρα της. Το άρχαιο δράμα χρωστά τη ζωντάνια του στην αιωνιότητα της ούσιας του. Αυτό είναι ποίηση και μόνο ποίηση, όπως ποίηση πρέπει να είναι το θέατρο. Η τωρινή Έλληνική Δημοκρατία διέπεται από μετριοπάθεια, πραότητα και ανθρωπιά. Ο δραματισμός δεν φέρνει την έλευθερία, αλλά η συλλογή. Η ιστορία άνήκει σε όλους και ενδιαφέρονται για τη μοίρα του ανθρώπου. Οι βυζαντινές σπουδές ιδιαίτερα ενδιαφέρονται έμας τους Έλληνες γιατί αυτές αναφέρονται στον τόπο μας. Η άποστολή των Πανεπιστημίων είναι διυπόστατη: α) καλλιεργούν τις έπιστήμες και β) διαπλάθουν νέους έπιστήμονες. Ο έπιστήμονας πρέπει να είναι έλεύθερος άνθρωπος, έλεύθερος από υλικά συμφέροντα και από δόγματα.

Δυό από τις 20 αυτές όμιλίες δίνουν ευκαιρία στον έπισημόν ή έκθέση τον προσωπικό του βίο στον επαγγελματικό κι έπιστημονικό τομέα. Ιδιαίτερη βαρύτητα (ίσως από προσωπικόν ενδιαφέρον) βρίσκω στις όμιλίες του «Τό πανελληνιο συνέδριο λογοτεχνών», στο όποιο παρευρισκόμουναι και διαπίστωσα την έντύπωση που έκαμε η όμιλία αυτή, και η «Άδογάπιστη ή έπιστήμη», που έγινε στη 13η σύνοδο των Πρυτάνων των Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων.

Οι δυό έκτεταμένες όμιλίες στο τέλος έχουν λιγώτερα επικαιρικά στοιχεία (με την έννοια των πολιτικών υποχρεώσεων). Η πρώτη με τίτλο «Μιά ψυχολογική προεισαγωγή στο πρόβλημα του θανάτου» με την πολύ ποιητική παραβολή του προλόγου και του έπιλόγου εξετάζει το θέμα άντιμετώπισης του θανάτου, με πολύ ειλικρίνεια και σε ξαφνιάζει, γιατί το ξεκινά από το άτομό του. Το

«πιστεύω» του για τις γέφυρες που ένώνουν το Έγώ με το Άπόλυτο κυριαρχεί έδω, αλλά περιορίζεται στις τρεις: μαθηματικά, μουσική και δρόμο των άληθινών μυστικών. Η δεύτερη με τίτλο «Ιωάννης Καποδίστριας» τοποθετεί τον Καποδίστρια σαν δημοκράτη, μεγαλοφυή κυβερνήτη, που πολύ άδικα παρεξηγήθηκε από τους σύγχρονους και, ενώ έξηγει τα τοπικά αίτια, που είναι από αιώνες χαρακτηριστικά των παθημάτων του Έλληνα, διαγράφει ταυτόχρονα και τις... άντιφάσεις του χαρακτήρα μας, προπατώντας την άπρονουσία μας να μη παίρνομε μαθήματα από τα άλλα πάλληλα παθήματα μας.

Ο σοφός δεν χρειάζεται άκαταλαβίστικες φράσεις για να πείσει πως είναι σοφός. Η λιτή έκφραση, ή σαφής, με το παράδειγμα που βοηθεί την καλύτερη κατανόηση και κείνη ή ουσία της ψυχής που θερμαίνει το λόγο (προφορικό ή γραπτό) όμιλουσ πιό σίγουρα και άποτελεσματικά. Ο Κ. Τσάτσος και σοφία έχει και ήθος και μεταδοτικότητα και ποιητική θερμή και πίστη στον Έλληνα έαυτό μας. Γι' αυτό τα κείμενα που κωδικοποιούνται στο βιβλίο του αυτό άποτελούν ένασυμα για σκέψεις και δείγματα για όσους χρησιμοποιούν το είδος αυτό της σύντομης όμιλίας.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Ιωάννη Χατζηφώτη: "Άγιον Όρος, Άθήνα, 1977.

Η άνθολογία λογοτεχνικών κειμένων για το "Άγιον Όρος του Ι. Χατζηφώτη είναι έργο έμνευσης. Η έπίσκεψη του στο Θεοβάδι στον Όρος του άποκάλυψε τους μυστικούς κρουούς της πίστης, αυτή την ελληνικήν ορθοδοξία που κρύβουμε στα έγκατά μας δυναμική και κυρίαρχη κι' άς μάς πατάει ή σύγχρονη βιαστική ζωή. Άπό την άλλη ή διάσωση ένός ελληνικού και βυζαντινού παρελθόντος. που έπιτελείται στο χώρο αυτό από τους έπιστήμονες μοναχούς ή και τους άπλους δεξιότητες, έντυπώσασ τον φιλόλογο άνθολόγο, ό όποιος μπορεί από την ειδίκευσή του να εκτιμήσει ένα τέτοιο έθνικό έργο. Αυτά τα δυό κίνητρα, πίστη θρησκευτική και υποχρέωση έθνική, έσπρωξαν τον άνθολόγο ν' άναζητήσει καθετί που γράφτηκε για το "Άγιον Όρος από λογοτέχνες, να το περάσει από ένα προσεκτικό έλεγχο, να βρη κείνο το «ιδιαιτέρό» του κι' έτσι να συνθέσει μιάν άνθολογία υπεύθυνη.

Τό «Άγιον Όρος» του Ι. Χατζηφώτη περιέχει κείμενα από ταξιδιογραφικά βιβλία, από ποίηση και δοκίμιο. Τα πιό πολλά από τ' άνθολογήματα είναι δημοσιευμένα μερικά έχουν προσφερθή τελευταία στον άνθολόγο από τους ίδιους τους συγγραφείς τους. Η κατάταξη του υλικού γίνεται άφραθητικά με βάση το έπάνυμο, ώστε από τη μιá άποφεύγεται ή παρεξήγηση για άποτιμήσεις και από την άλλη δίνεται μιá ποικιλία στον άναγνώστη (έναλλαγές ταξιδιωτικού, ποίησης κλπ.). Στο

τέλος ένα επίμετρο δίνει άπλές πληροφορίες για την ιστορία, διοίκηση κλπ. του 'Αγίου Όρους προς συμπλήρωση της γνωριμίας με αυτό. 'Αξιόλογη είναι και η βιβλιογραφία για όσους θέλουν να γνωρίσουν σάν σύνολα τ' έργα απ' όπου άνθολογεί ο άνθολόγος. Τέλος οι φωτογραφίες του 'Ι. Βασιλείου συμπληρώνουν τή γνωριμία και τ' σχέδια του 'Ιωάννη Βράνου μοναχού προσδίδουν μίαν ειδική γεύση, θάλεγα άγιορίτικη, στήν έκδοση.

'Η λογοτεχνική αντίκρουση τόπου, προσώπου ή γεγονόςτος έχει μίαν άλλη πλευρά παρά εκείνη τήν ψυχρή τής επιστήμης, πού αναλύει με νυστέρι κι' έγγραφα και μετρά με τό διαβήτη. Στή λογοτεχνική αντίκρουση μπήκε ή καρδιά με τή θερμότητα και μιλά ή μαγεία κι' ή εμπνευση, συχνά, ή έκσταση με μυστικό τρόπο άποκαλύπτει τή βαθύτερη ούσία πού είναι όλότελα διάφορη από τις επιφάνειες, κι' έτσι δίνεται πιό σφαιρικά ο τόπος, τό πρόσωπο ή τό γεγονός. 'Ο άνθολόγος πρέπει νά διαθέτει σέ ίσο βαθμό αυτή τή λογοτεχνική ματιά και τήν ικανότητα νά επιλέξη τά πιό ούσιαστικά κείμενα, ώστε από τή νέα σύνθεση, τήν άνθολογία, νά δίνεται πιό ολοκληρωτικά τό αντικείμενο. 'Ο Χατζηφώτης διαθέτει και τις δυό ιδιότητες, πού τις εφάρμοσε στο συνθετικό αυτό έργο του, συνθετικό γιατί διάλεξε έτσι τά κείμενα πού ο συνδυασμός τους νά δίνη μιά νέα έκφραση.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΓΕΝΙΚΑ

Στό περιοδικό «Σ μ ύ ρ ν α» (άρ. 106 - 108) δημοσιεύονται τό «Χρονικό Μακάριος Γ'» τής 'Ισ. Μαλόβρουβα, τό ποίημα «'Η Κύπρο μας» του Λ. Μαλένη, σημειώματα για τό «'Εγ μου, οδύνης γή» του Π. Στυλιανού, τήν «'Ιπποκρήνη» του 'Α. Περνάρη, τήν «'Προσφορά» ΙΙΙ, του Γ. Σάντη, τά «'Σχήματα» του Πολ. Κυριάκου, τά «'Φωτόνια» του Κ. Σωκράτους και τις «'Ωδές» τής Νίκης Λαδάκη-Φιλίππου. — Στήν «Κ α θ η μ ε ρ ι ν ή» (29.9.77) δημοσιεύεται κριτική για τήν «'Ατρακτο» του Ρ. Παπαγγέλου. — Στό περιοδικό «Σ τ α θ μ ο ρ» (άρ. 32) δημοσιεύονται δυό ποιήματα του Δ. Χαμπουλιδη. — Στήν «Α υ γ ή» (Πύργου 'Ηλείας» (26.9.77) ο ANK γράφει για τό κρησφύγετο του 'Γρ. Αύξεντίου (έντυπώσεις). — Στή «'Ν έ α 'Ε σ τ ί α» (1 'Οκτ. 77) ο 'Α. Καραντώνης κρίνει τά βιβλία των Κ. Χρυσάνθη, Ξ. Λυσιώτη, 'Α. Περνάρη και Ναδίνας Δημητρίου. — Στήν «Α υ γ ή» (Πύργου - 'Ηλείας, 7.2.77) άνσδημοσιεύστηκε ή νεκρολογία, πού έγγραψε ο Κ. Χρυσάνθη για τόν Τάκη Δόξα. — Στό «'Ε λ ε ύ θ ε ρ ο Π ν ε υ μ α» (άρ. 25) ο Λάμπρος Μάλαμας κρίνει τις ποιητικές συλλογές των Παύλου Κριναίου και Λεύκιου Ζαφειρίου. — Στήν «Κ α ι ν ο ύ ρ γ ι α 'Ε π ο χ ή» (άνοιξη - καλοκαίρι '77) δημοσιεύεται τό «'Κύπρος,

Γενικό Περίγραμμα» του 'Α. Περνάρη κι' ένα σχόλιο του Γουδέλη για τόν Μακάριο. — 'Ο Γιαλουράκης κρίνει στον «'Τ α χ υ δ ρ ό μ ο ν τ ω ν Α ί γ υ π τ ι ω τ ω ν» (22.10.77) τό βιβλίο του 'Α. Περνάρη «'Συνοπτική 'Ιστορία τής Κυπριακής Γραμματείας».

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Σμύρνα (Νέα Σμύρνη) άρ. 106-108 — 'Υγεία (Λευκωσία: άρ. 42 — 'Ελεύθερο Πνεύμα (Γιάννινα) άρ. 25 — Σκουφάς ('Αρτα) άρ. 44-45 — 'Ελληνικά (Θεσσαλονίκη), τόμ. 29ος, άρ. 2 — Τομές ('Αθήνα) άρ. 16 — Καινούργια 'Εποχή ('Αθήνα) άνοιξη - καλοκαίρι '77 — Φύσις και Ζωή ('Αθήνα) καλοκ. '77 — Μακεδονική Ζωή (Θεσσαλονίκη) άρ. 136 — Εύθύνη ('Αθήνα) άρ. 69, 70 — Σύγχρονη Σκέψη ('Αθήνα) άρ. 10 — Τριφυλιακή 'Εστία ('Αθήνα) άρ. 17 — Παράδοση ('Αθήνα) άρ. 4/5 — Λαρισσαϊκά Γράμματα (Λάρισα) τόμ. 3 άρ. 3 — 'Ο 'Σταυρός του Νάτου (Γιοχάνεσπουργκ) άρ. 2 — 'Ιατρική Χειρουργική Κύπρος (Λευκωσία) Vol. 2 άρ. 2 — Κρυστάλλης (Πειραιάς) άρ. 159.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

Πέτρου Χάρη: 'Η τελευταία νύχτα τής γής, (ε' έκδ.), 'Αθήνα, 1977.

Γιάννη Μουτάφη: Οι Παλάμες, 'Αθήνα, 1977.

Γκαίτε (μετ. Β. Λαζανά): 'Η τριλογία του Πάθους, 'Αθήνα, 1977.

Μαίρης Σταύρου: 'Ο ένομος, Λευκωσία, 1977.

Φαιδ. Μπομπουλιδου: Προσωπικοί (τεύχος Δ'), 'Αθήνα, 1977.

Φαιδ. Μπομπουλιδου: Βιβλιογραφία Νεοελληνικής Φιλολογίας του έτους 1973, 'Αθήνα, 1977.

Λεοντίου Χατζηκώστα: 'Η συμβολή του πρωτευαγγελίου του 'Ιακώβου του 'Αδελφοθέου στην ορθόδοξη λατρεία, Λάρνακα - Κύπρος, 1977.

Κώστα 'Ερασιώτη: Με τόν αλό στή νύχτα, 'Αθήνα, 1977.

Κώστα Βασιλείου: 'Ο μεγάλος Σαμάν, Λευκωσία, 1977.

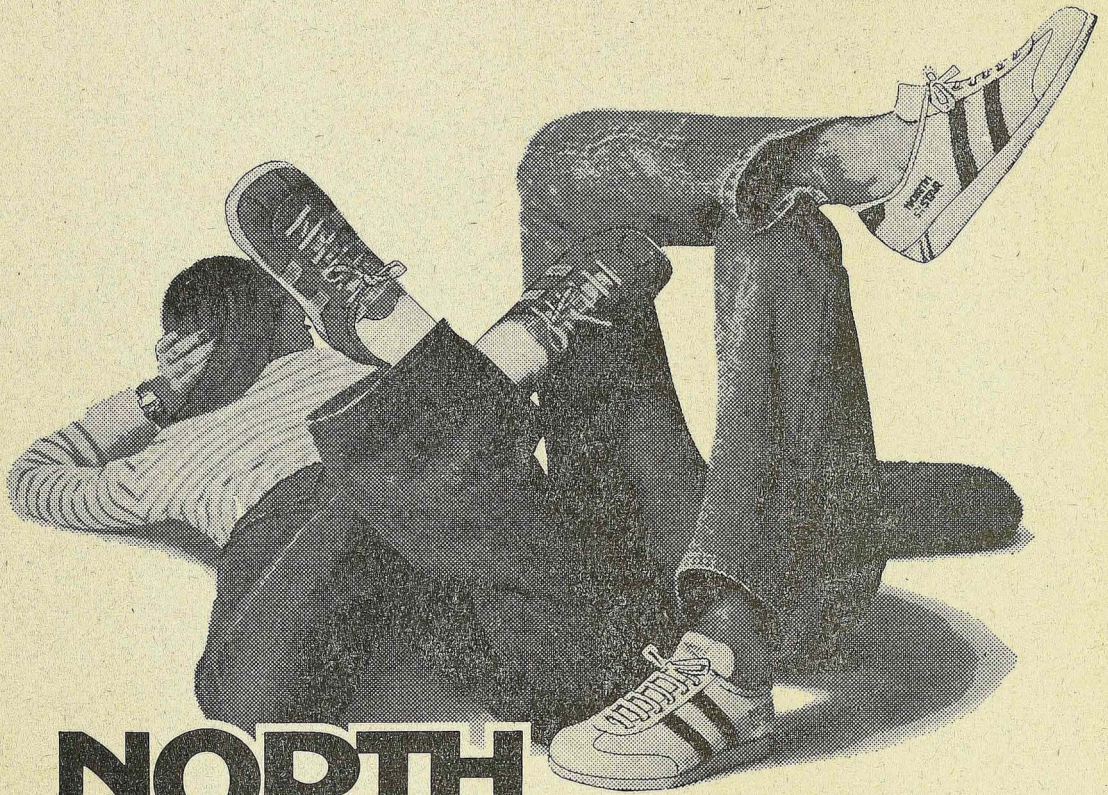
Ε. Ν. Μόσχου: Τάσος 'Αθανασιάδης, 'Αθήνα, 1976.

'Α. Καραντώνη: Ποητικά, 'Αθήνα, 1977.

'Ελένης Καζαντζάκη: Νίκος Καζαντζάκης, ο άσυμβίβαστος, 'Αθήνα, 1977.

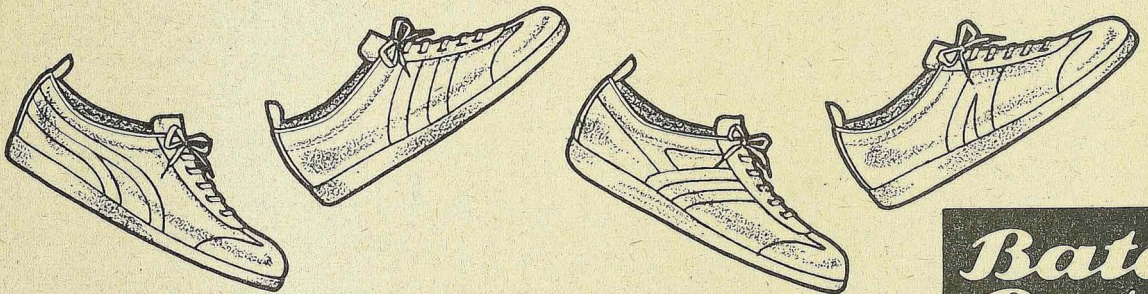
ΔΙΟΡΘΩΤΙΚΑ

'Ο ύπότιπλος στο κείμενο του Π. Πρεβελάκη, πού δημοσιεύτηκε στο τεύχος 203-204 (άφιέρωμα στον Μακάριο) νά διαβαστή ως εξής: Χ ο ή σ τ ό ν τ ά φ ο τ ο υ.

NORTH ★ STAR

ο καλλίτερος σας
συντροφος

Bata
Bata
Bata
Bata

Κύπρος Χρυσάνης

Ὁ περιπαθὴς ὀδοιπόρος

Ὀδοιπορικά

Λευκωσία

1977

Τὰ πιὸ πολλὰ κείμενα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ μεταδοθήκανε τὸ 1965 καὶ 1968 ἀπὸ τὸ Ραδιοφωνικὸ Ἰδρυμα Κύπρου. Δημοσιεύτηκανε αὐτά, αὐτούσια ἢ λιγάκι ἀλλαγμένα, στὰ περιοδικὰ «Νέα Ἑστία», «Ἱατρολογοτεχνικὴ Στέγη», «Δελφικὰ Τετράδια», «Κυπριακὰ Γράμματα», «Ἑλληνοβελγικὴ Ἐπιθεώρηση», «Πνευματικὴ Κύπρος», «Φιλολογικὴ Κύπρος» καὶ στὴν ἔφημερίδα «Κύπρος».

Τὸ βιβλίον αὐτὸ ἔχει ἐκδοθῆ στὴ Λευκωσία (Κύπρου) τὸ 1977 στὴ σειρά ἐκδόσεων τοῦ περιοδικοῦ «Πνευματικὴ Κύπρος».

Τὸ σχέδιον τοῦ ἑώφυλλου φιλοτέχνησε ὁ Ἄνθος Κ. Χρυσάνθης.

Τυπώθηκε στὰ καλλιτεχνικὰ τυπογραφεῖα «ΘΕΟΠΡΕΣ» ΛΤΔ.

Βήματα στήν Ἀγγλία

ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΚΗΤΣ

«Μιά όμορφη είναι μία παντοτινή χαρά. Ἡ ἀγάπη της μεγαλώνει μέρα σὴ μέρα. Ποτὲ δὲ θὰ περάσῃ στὴν ἀνυπαρξία» λένε κάποιοι στίχοι τοῦ ποιητῆ ἀπὸ τὸ πολὺστίχο του ἀριστοῦργημα «Ἐνδυμίω». Τοῦτα συλλογιζόμουνα καθὼς πήγαινα νὰ ἐπισκεφθῶ — παρολίγο θάλεγα νὰ προσκυνήσω — τὸ σπίτι καὶ τὸ γύρω τόπο ποὺ ἔζησε ὁ Κήτης. Ἐνοιῶθα τὸ καρδιοκτύπι μου νάχη μιά ἰδιαιτέρη γεύση, κεῖνο τὸ ἰδιαιτέρο αἶσθημα τοῦ προσκυνήματος γιὰ ἐκπλήρωση χρέους. Ἦρεις τόπους ὀνειρεύτηκα νὰ ἐπισκεφθῶ: τὸ σπίτι τοῦ Κήτης στὸ Χάμστεντ, τὸ ἄλλο στὴν πλατεία Ἰσπανίας στὴ Ρώμη καὶ τὸ μοναστήρι τῆς Μαγιόρκας, ὅπου ἔζησε ὁ Σοπὲν μὲ τὴ Γεωργία Σάνδη, ἐκεῖ πῶχει συνθέσει τὰ περίφημα πρελούδια του. Τοὺς δύο πρώτους τόπους ἀξιώθηκα νὰ τοὺς χαιρετίσω μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητῆ κι' ὄχι τὴν περιέργεια τοῦ ἀπλοῦ περιηγητῆ. Ὁ τρίτος τόπος, ἡ Μαγιόρκα, μένει ἀκόμα στὸ χῶρο τῆς ἐπιθυμίας. Ἀξιώθηκα εἶπα κι' ἐκπληρώθηκε ἡ ἐπιθυμία μου στὸ Χάμστεντ. Ἡ ἐκπλήρωση ὅμως δὲν ἔσθυσε ἀπὸ τὴν καρδιά μου κείνη τὴ θερμότητα τῶν ζωντανῶν ὀνειρῶν, ὅπως συμβαίνει συχνά. Ἄφησε μίαν ἐντύπωση πρὸ ζωντανῆ κι' ἀπὸ τὸ πιὸ θερμὸ ὄνειρο.

Τὸ λεωφορεῖο ἀπὸ κάποια κεντρικὴ πλατεία τοῦ Λονδίνου μᾶς ἔφερε στὴν Πλατεία τοῦ Χάμστεντ. Πανύψηλα δέντρα μᾶς ὑποδεχτήκανε σὲ σειρά ἀκριβῶς ὅπως ἡ ψηλόκορμη ἀνακτορικὴ φρουρά. Πράσινες παλάμες δεξιὰ κι' ἀριστερὰ στοὺς κορμούς ζητιανεύανε τὸν λίγο ἥλιο τῆς Ἀγγλίας. Ἡ ἀνοιξή δοξολογοῦσε τὸ Θεό — μονάχα ἡ ἀνοιξή δοξολογεῖ (τὸ φθινόπωρο προσεύχεται). Δυὸ στίχοι τοῦ ποιητῆ ἤρθανε στὰ χεῖλιά μου:

«Εὐτυχισμένη ἡ Ἀγγλία μου! Δὲν θὰ ἔνοιωθα γλυκάδες
ἄλλες νὰ δλέπω χλωρασιές ἐξόν ἀπ' τὶς δικές της».

Ἦταν γιὰ πρώτη φορὰ ποὺ ξεδιάλυνα στὴ σκέψη μου πῶς δυὸ πράγματα μᾶς κάνουν ἀγαπητὸ ἓνα τόπο. Τὸ πρῶτο εἶναι ὁ ἔρωτας. Τὸ δεῦτερο εἶναι ἡ ποίηση τοῦ τόπου αὐτοῦ. Ἡ δύναμη τοῦ κέρδους μπορεῖ νὰ ἐλκύσῃ, μὰ εἶναι τόσο ταπεινὸ κίνητρο ἀγάπης τοῦτο τὸ ἀμφίβολο στοιχεῖο εὐτυχίας. Κι' ὁ τόπος ποὺ ὑμνήθηκε ἀπὸ τὴν ποίηση, ποὺ ἔδωσε τὸ σκηنيκὸ καὶ τὸν παλμὸ στοὺς ἤχους κάποιου ποιητῆ, δίκαια μπαίνει στὴν αἰωνιότητα καὶ μετασχηματίζεται σὲ χῶρο ἱερὸ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους μὲ γνώση κι' αἶσθηση. Καὶ σὲ τοῦτο τὸν τόπο, στὸ Χάμστεντ, ἔζησε ὁ ἑλληνολάτρης ποιητῆς Τζῶν Κήτης τίς πιὸ ἔντονος δημιουργικές του στιγμές. Πέθανε νέος, μόλις 25 χρονῶν. Κι' ἔως ὁ θρόλος γύρω ἀπὸ τὴ σύντομή του ζωὴ νάχη προσδώσει σ' αὐτὸν καὶ στὴν ποίησή του μιά ἄλλη λάμψη. Ὅποιος πεθαίνει νέος κι' ἥρωας δημιουργεῖ κι' ἓνα θρόλο. Ναί! Ἀλλὰ τὸ ἔργο τοῦ νέου, τοῦ μόνο νέου Κήτης, εἶναι ἓνα χαμόγελο, ποὺ γλυκαίνει κάθε ψυχὴ κι' ἐνέχει αἰωνιότητα. Κι' οἱ τόποι του καθαγιαστῆκανε ἀπὸ τὴν πνοή τῆς δημιουργίας του τῆς πολὺ ἑλληνικῆς.

Τὸ Χάμστεντ ἦταν πρὶν ἓνα αἰῶνα, στὰ χρόνια τοῦ Κήτης, μιά ἐξοχή, γνωστή γιὰ τὶς φυσικὲς τῆς ὀμορφιές, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ φιλοξενεῖα ποὺ ἔδινε σὲ μερικοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων. Ἐδῶ ὄλα ξεκουράζανε καὶ δοηθούσανε τὸν στοχασμὸ. Τὰ πνεμόνια ἀνασαινανε καθαρὸ ἀγέρα καὶ ἀγνές μυρωδιές χόρτου κι' ἀγριολουλούδου. Οἱ φωνές τῶν πουλιῶν κι' οἱ ψίθυροι τῶν φυλλωμάτων πραινάνε τὸ αὐτί. Ὁ ἥλιος ζωογονοῦσε τὰ πάντα. Ἐνα σονέτο τοῦ ποιητῆ, γραμμμένο μὲ πράσινο μελάνι στὸν πάπυρο τῆς καρδιάς του, λέει γιὰ τὴν ἐξοχὴ τοῦ Χάμστεντ τοῦτα:

«Σὲ κείνο ποὺ καιρὸ πολὺ μέσα στὴν πόλει μένει
εἶναι γλυκὸ τῶν οὐρανῶν τὴν ὄψη ν' ἀντικρύζει
ἄρια κι' δλάνοιχτη — μιά προσευχὴ ν' ἀργοανασαίνει,
στοῦ μπλάβου θόλου ἔκει ψηλά τὸ γέλιο ποὺ σπιθίζει».

Καὶ συνεχίζει ὁ ποιητῆς λέγοντας πὼς γεμίζει εὐτυχία αὐτὸς ποὺ κουρασμένος ἤσυχάζει στὶς κρύπτες τῆς κυματιστῆς χλόης καὶ διαβάζει μιὰν ἱστορία αἰσθηματικὴ ἑξαπλωμένος πάνω στὸ πράσινο. Ὅταν τὸ δράδου ἐπιστρέφει στὴν πόλη, ἔχοντας στὰ αὐτιά του τοὺς ἤχους τῆς Φιλομήλας καὶ στὰ μάτια του τὸ γοργὸ τρέξιμο τῶν συννέφων ψηλά στὸν οὐρανὸ, θρηγεῖ τὴ μέρα ποὺ τόσο γρήγορα ἔφυγε, τόσο γρήγορα...

«Ὅπως κυλᾷ καὶ χάνεται κάποιου ἀγγελου τὸ δάκρυ
ποὺ ἀπ' τὸν αἰθέρα ἀνάμεσα γλυστρᾷ καὶ πάει σὲ μιὰ ἄκρη».

Ἀπὸ τὴν πλατεῖα στρέβεις καὶ προχωρεῖς καμιά σαρανταριά θήματα. Καὶ φτάνεις στὸ σπίτι τοῦ Κήτης. Τότε ποὺ πῆγα πανηγύριζε ἡ ἀνοιξη στὸν κήπο μὲ πράσινα χρώματα, λάμψες κι' ἀνάλαφρους ἴσκιους. Ἐνα παμπάλαιο δέντρο εἶχε μιὰ κλίση πρὸς τὸ χῶμα ποὺ ἔλεγε πὼς γονάτιζε σὰ μιὰ γρηούλα στὴν προσευχὴ. Νάτανε τοῦτο μιὰ μεταφορικὴ χειρονομία τῆς ἀγγλικῆς φύσης; Θὰ κολακευτῶ ἂν τὸ πιστέψω. Κάγκελλα μὲ μαιάνδρους καὶ σταφύλια, σταυροὺς κι' ἀνθήλια. Κιγκλιδῶματα στὴν κάθε εἴσοδο. Καὶ στὴν ξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ ἔκει στὸ δάθος ἓνας πρασινοπάλαμος κισσὸς (Ἡ δάφνη κι' ὁ κισσὸς στὰ μαλλιά τῶν ποιητῶν θυμίζουν τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὸ Διόνυσο).

«Τὸ Σπίτι τοῦ Κήτης» ἀρχικὰ λεγόταν «Οὐέντουερθ Πλαίνης» κι' ἦταν στὴν πραγματικότητα μιὰ διπλοκατοικία μικρὴ ποὺ πολὺ ἀργότερα ἐνώθηκε σ' ἓνα σπίτι ἀπὸ κάποιον ἠθοποιό, κατοπινὴ ἰδιοκτητρία του. Ἡ μικρὴ αὐτὴ διπλοκατοικία, χτισμένη στὰ 1815—16 ἀπὸ δυὸ φίλους, ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ τὰ γράμματα, εἶχε ἓνα κοινὸ κήπο — τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τὸ σημερινό. Ἀντίκρυ καὶ πέρα ἀπλωνόταν ἡ ἐξοχὴ μὲ μερικὰ στὸ ἄκρο ἔκει σπιτάκια.

Σὲ τοῦτο τὸ σπίτι ἔζησε ὁ Κήτης τὰ πρὸ δημιουργικὰ του χρόνια κι' ἐδῶ ἀρραθωνιάστηκε μυστικὰ τὴ Φάννυ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1818. Ἡ ἀνοιξη καὶ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1819 ὑπῆρξαν οἱ εὐτυχέστερες ἐποχὲς τοῦ Κήτης κατὰ τὴ μαρτυρία τῶν φίλων του. Ὁ Μπράουγ, ἓνας ἀπὸ τοὺς φίλους καὶ συγγάτοικους τοῦ Κήτης στὸ Χάμστεντ, ἀναφέρει πὼς ὁ ποιητῆς ἓνα πρωῖνὸ τοῦ Μάη ἔγραφε ἔκει τὴν ἀριστουργηματικὴ του ὠδὴ «Στὸ ἀηδόνι». Πῆρε λέει τὴν καρέκλα του κάτω ἀπὸ ἓνα δέντρο τοῦ κήπου — τοῦ σημερινοῦ ἀκόμη κήπου — καὶ καθισμένος ἔκει δυὸ - τρεῖς ὥρες ἐσύνησε σὲ δυὸ φύλλα χαρτί τὴν ὠδὴ:

«Πονά ἡ καρδιά μου καὶ περῶ μιὰ νάρκη ἀπὸ τὸ κορμί μου
 κώνειο θαρὺ σὰν νάχα πιῆ ἢ ν' ἀδειασα μὲ πάθος
 ποτήρια μὲ ναρκωτικὰ πρὶν μιὰ στιγμή ὡς τὸ θάθος
 κι' ὁλότελα νὰ δοῦλαξε στὴ λησμονιά ἢ ψυχὴ μου:
 Φθόνος κανέννας μέσα μου γιὰ τὴν καλὴ σου μοῖρα.
 — κι' ἐμὲ μοῦ πλημμυρᾶ ἀπὸ ἐσὲ κάποια χαρὰ τὸ στῆθος
 τῆ θεῖα σου μοῖρα σὰν σκορπᾶς μὲ τὸ θεϊκὸ σκοπὸ σου,
 Δρυάδα ἀλαφροφτέρουγι τῶν δέντρων, μὲς τὰ γύρω
 τῆς θλάστησῆς καὶ τῶν σκιῶν τὸ πυκνωμένο πλῆθος
 τὸ καλοκαίρι ψάλλοντας μὲ τὸ γλυκὸ καιμὸ σου.»

Τούτη κι' ὅλας ἡ πρώτη στροφή θυμίζει πολὺ τὸν κῆπο πέρα στὸ Χάμ-
 στεντ. Κι' ἀκολουθεῖν στροφές μὲ πολὺ πόνο καὶ πολλὴ ἀγάπη γιὰ τὴ ζωὴ,
 ποὺ δηλώνουν πόσο γρήγορα τούτος φθίνει καὶ σκέφτεται πόση γαλήνη δί-
 νει ὁ θάνατος. Καὶ τελειώνει ἡ ὠδὴ μὲ μιὰ στροφή ποὺ περιγράφει τὰ γύρω,
 πέρα τὰ λειβάδια τοῦ Χάμστεντ στὰ χρόνια ἐκεῖνα, ἀρχές τοῦ περασμένου
 αἰῶνα:

«Κατάμονος! ἡ λέξη αὐτὴ σὰν τὴν καμπάνα ἠχάει
 ποὺ πισω μὲ καλεῖ ἀπὸ ἐσὲ στὸν ἑαυτὸ μου. Ἄντιό!
 ἡ φαντασία τόσο καλὰ, ξέρω, δὲν ἀπατάει,
 ὅπως ἡ φήμη ἐξυστερεῖ, τ' ἀπατηλὸ στοιχεῖο.
 Ἄντιό! ἀντίο! χάνονται ὅλοι οἱ θλιμμένοι σου ὕμνοι
 μὲς τὰ λειβάδια τὰ πλαιῖνα κι' ἀπάνω ἀπὸ τὴ λίμνη
 κι' ἀπάνω στὶς λοφοπλαγιές... Καὶ τώρα νά! ἐκεῖ πέρα
 μέσα στὸ θάθος δάφνησαν, στὸν ζέσκεπο τὸν κάμπο.
 Νάτανε κάποιο φάντασμα ἢ ὄνειρο μὲς τὴ μέρα;
 Χάθηκε κείνη ἡ μουσικὴ; κοιμάμαι ἢ ζύπνιος λάμπω;»

Τούτη τὴ χαρακτηριστικὴ ὠδὴ ὅπως καὶ μερικὲς ἄλλες μαζί μὲ σονέττα,
 καθιετὶ τὸ ὄρατο ποὺ γράφτηκε στὸ σπῆτι τοῦ Χάμστεντ ἴσως νὰ χάνονταν ἂν
 δὲν εἶς ἀντέγραφε ὁ Μπράουν, στενωτάτος τότε φίλος τοῦ Κήτς.

Τὸ «καθημερινὸ» δωμάτιο τοῦ Κήτς, ἱποτελεῖ τὸ κέντρο τοῦ σπιτιοῦ. Ἐ-
 δῶ ζοῦσε τίς περισσότερές του ὥρες ὁ ποιητὴς δημιουργώντας στὸ χαρτί ἢ
 δουλεύοντας τὸ στοχασμὸ σὲ δετὶ ὄρατο κι' ὑψηλὸ τὸν ὀδηγοῦσε ἡ ποιητικὴ
 του εὐαισθησία κι' ὁ πόνος γιὰ τὴ φθορὰ τῆς ζωῆς του. Τὸ δωμάτιο αὐτὸ κοι-
 τάζει στὸν κῆπο. Ἐδῶ μέσα εἶναι τοποθετημένα μερικὰ πράγματα τῶν χρό-
 νων ἐκείνων. Δύο καρέκλες στὴ θέση ποὺ τίς ζωγράφησε ὁ Σέδερν κατὰ περι-
 γραφὴ τοῦ Μπράουν — ἀντίγραφο τοῦ πίνακα δρῶσεται στὸν τοῖχο κρεμασμέ-
 νο. Σὲ τοῦτες καθισμένος κι' ἀκουμπισμένος ὁ Κήτς ἐκλωθε τὸ στοχασμὸ καὶ
 τὸ στίχο. Ἐνα πορτραῖτο τοῦ Σαίξπηρ, ποὺ τὸ ξεχωρίζεις καὶ στὸν πίνακα
 τοῦ Σέδερν, τὸ διλέπεις στὴν ἴδια ἀκριβῶς παλιὰ του θέση. Κατὰ τίς μαρτυρίες
 ὁ Κήτς πάντοτε εἶχε μαζί του ἕνα πορτραῖτο τοῦ Σαίξπηρ κι' ἕνα τόμο μὲ τὰ
 ἅπαντά του, δηλωτικὰ τῆς προσήλωσῆς του πρὸς τὸν ἄγγλο βάρδο καὶ τὸ με-
 γαλόπνοτό του ἔργο. Πάντοτε ὁ σεβασμὸς πρὸς κάτι ζυπνάει τὴν ἔφεση γιὰ τὰ
 μεγάλα καὶ τὰ ψηλά. Δὲν ἔχει σημασία ὡς ποῦ θὰ φτάσης... Μῆτε πάλι τοῦτο
 σημαίνει κίνδυνο γιὰ δουλικὴ μίμηση. Τὸ πρότυπο γιὰ παράδειγμα δὲν ὑπο-
 χρεώνει σὲ ἀντιγραφὴ ἂν ἔχης μέσα σου κάτι πολὺ δικό σου, ἕνα προσωπικὸ
 μήνυμα. Κι' ὁ Κήτς φαίνεται πὼς εἶχε πολλὰ νὰ πῆ μ' ὄλο ποῦ εἶπε ἀρκετά.

Τὸ «ὕπνοδωμάτιο» τοῦ Κήτης βρίσκεται στὸ δεύτερο πάτωμα. Σ' αὐτὸ τὸ δωμάτιο ὁ φυματικός ποιητής, ποὺ σπούδασε γιατρός, πρωτῶδε τὸ πτύελο μὲ τὸ αἷμα καὶ τὸ κάλεσε «προμήνυμα τοῦ θανάτου». Ὑπάρχουν καὶ ἐδῶ μέσα πίνακες, σχέδια καὶ ἄλλα πράγματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν ποιητὴ. Ἰδιαίτερα σημειῶνω μιὰ ἐλαιογραφία, ὅπου ξεχωρίζει ὁ τόπος περιπάτου τοῦ ποιητῆ στὰ χρόνια ἐκεῖνα, τὸ «Μίλλφιλντ Λαίβ».

Εἶν' ἀλήθεια πὼς ἡ ἀγάπη γιὰ ἓνα ποιητὴ κι' ἡ διάθεση ν' ἀναστήσης καὶ νὰ διαφωτίσης τὴν ἐποχὴ του μὲ τὰ πρόσωπα καὶ πράγματα τοῦ περιβάλλοντός του σὲ ὀδηγοῦν νὰ μαζέψης ὅ,τι στενὰ ἢ χαλαρὰ σχετίζεται μὲ αὐτόν. Ἐξάλλου τοῦτα ὅλα σοῦ δημιουργοῦν μιὰ ἀτμόσφαιρα καὶ κινοῦν μὲ τὴν ποιικιλία τους τὸ ἐνδιαφέρον περισσότερο. Κι' εἶναι τόσο δύσκολη ἡ ἐπιλογή σὲ τέτοιες περιπτώσεις, ἂν μάλιστα διαθέτης πολλὴν εὐαισθησία. Γι' αὐτὸ σ' ὅλα τὰ δωμάτια μαζεύτηκε ἀρκετὰ ἐνδιαφέρον ὑλικό. Πορτραῖτα τῶν φίλων τοῦ ποιητῆ κοσμοῦν τοὺς τοίχους τῶν παλιῶν δωματίων καὶ μερικῶν νεωτέρων, ἔστω κι' ἂν αὐτὲς οἱ κεντρικὲς προσθήκες δὲν ἔχουν σχέση μὲ τὸν ποιητὴ. Συναντοῦμε π.χ. ἓνα σχέδιο μὲ τὸ σπῆτι τοῦ ποιητῆ Σέλλεϋ στὸ Λέριτσι. Ἀλλὰ καὶ πίνακες μὲ τοπία τοῦ Χάμστεντ, π.χ. εἰκοσιένα σχέδια ἀπὸ τὸ Χάμστεντ ὅπως ἦταν στὰ χρόνια τοῦ ποιητῆ, ἐπίπλα τῆς παλιᾶς μόδας καὶ ἄλλα ἀποτελοῦν ἓνα ἐνδιαφέρον ὑλικό.

Προσωπικὰ μὲ τράδηξε περισσότερο τὸ «Μουσεῖο καὶ ἡ Βιβλιοθήκη Κήτης» ποὺ ἰδρύθηκε στὰ 1931 ἐκεῖ ποὺ ἦταν οἱ σταῦλοι καὶ τὰ ἐξωτερικὰ κτίσματα τῆς καταϊρίας. Ἐξάλλου τὸ προσκύνημα τελείωσε κι' ἄρχισε πιά ἡ ἐρευνητικὴ σκέψη. Τὸ ἱερὸ μέρος σὲ βοηθᾷ γιὰ διαλογισμούς. Ὁ χώρος τῶν βιβλίων ἔχει ἓνα ἄλλο παλμό, ἄγιο δέβατα, ἀλλὰ περισσότερο ἐγκεφαλικό. Ὑστερα ἀρχίζει ἡ συζήτηση, ἡ ἐπεξηγήση, ἓνας διάλογος μὲ περισσότερο κόσμον χωρὶς νὰ τὸ θέλῃς. Καὶ τὰ βιβλία, οἱ ἐπιστολές, οἱ πληροφορίες ἔχουν ἓνα πολὺ δικό τους κόσμο.

Ἡ Βιβλιοθήκη δούλευε κείνη τὴν ὥρα. Φαίνεται πὼς ὑπῆρχε καὶ δανειστικὸ τμήμα, γιατί ἔδλεπα κάποιες ἐπιστροφές βιβλίων.

Στὸ δάθος λέγος κόσμος, περισσότερο γυναικὲς διάφορης ἡλικίας, μελετοῦσαν σκυφτά. Τοῦτο τὸ μέρος ἀνήκει στὴν τοπικὴ δημοσίαι βιβλιοθήκη. Ὁ μπροστινὸς ὅμος χώρος ἀποτελεῖ τὸ «Μουσεῖο καὶ τὴ Βιβλιοθήκη τοῦ Κήτης». Ἐδῶ μέσα τακτοποιημένα μ' ἐπεξηγήσεις βρίσκεις ἓνα σωρὸν κειμήλια, ἀπὸ γράμματα, βιβλία, πορτραῖτα κι' ἄλλα ἐνθυμήματα, ἀφιερῶματα. Εἶναι φυσικὸ νὰ κρατήθησαν περισσότερο στὴ μνήμη μου τὰ σχετικὰ μὲ τὸ κοινὸ ἐπάγγελμα, τὴν ἱατρικὴ. Βέβαια ὁ Κήτης δὲν πρόλαβε νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν συνάνθρωπό του μὲ τὸ νυστέρι καὶ τὰ ὀτόνα, μὲ τὴν ἱαματικὴ γενικῶς τέχνη. Ἡ ὑγεία του κι' οἱ φιλολογικὲς του κλίσεις τὸν ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς θεραπευτικῆς μόλις πῆρε τὴν ἀδειά του ν' ἀσκῆσῃ τὸ ἱατρικόν του ἐπάγγελμα. Ἐδῶ σώζεται ἡ αἴτησή του γιὰ νὰ τοῦ δοθῇ ἡ ἀδεια τοῦ ἀποθηκαρίου (ἔτσι λέγονταν οἱ γιατροί) μὲ ἡμερομηνίαν 25 Ἰουλίου 1816. Στὴν αἴτηση αὐτὴ ἀναγράφονται οἱ σπουδές του (διαλέξεις καὶ πρακτικὴ ἀσκηση). Ἐνα ἄλλο χειρόγραφο εἶναι οἱ σημειώσεις του ἀπὸ ἓνα ἱατρικὸ φροντιστήριον.

Ἀπὸ τὰ προσωπικὰ ἀντικείμενα τοῦ Κήτης ἔλκυει τὸ γραφεῖο του ἀπὸ μαχόκανο. Τέσσερα ἄλλα κειμήλια μποροῦν νὰ γράφουν μιὰ ἱστορία. Μιὰ τούφα μαλλιά ποὺ ὁ ζωγράφος Σέβερν ἔκοψε ἀπ' τὸ νεκρὸ πιά κεφάλι τοῦ ποιητῆ στὴν Ρώμη γιὰ νὰ τὴ στείλῃ δῶρο στὴ Φάννου, τὴν ἀρραβωνιαστικιά τοῦ Κήτης. Ἐνα χρυσοὸ κόσμημα στὸ σχῆμα ἐλληνικῆς λύρας μὲ τίς χορδὲς φτιαγμένες ἀπὸ τρίχες τοῦ Κήτης. Μιὰ πλεξούδα μαλλιά τοῦ ποιητῆ, ποὺ χάρισε ὁ Σέβερν στὴν ἀδελφὴ τοῦ Κήτης, τὴν Φάννου, συνώνυμη τῆς ἀρραβωνιαστικιάς.

Και τὸ δακτυλίδι τοῦ ἀρραδῶνα ποῦ ἔδωσε ὁ ποιητὴς στὴ Φάννυ καὶ τούτη τὸ φοροῦσε στὸ δάκτυλό της ὡς τὰ 1865 ποῦ πέθανε.

Ἄν σὲ ἔλα αὐτὰ προσθέσω καὶ τὰ ἀγαπημένα τοῦ ποιητῆ διβλία, μερικά χαρισμένα ἀπὸ διανοοῦμενους φίλους του, συμπληρώνω ἕνα σύνολο γεμάτο ἀνάμνηση, ἀγάπη, στοργή, φιλία, προσήλωσι. Τὸ δραματικὸ τέλος τοῦ Κήτης ἐξευγενίζει διπλά στὴν ποιήσή του ἔλα αὐτὰ ποῦ πιθανὸν σὲ κάποια ἄλλα χέρια γιὰ κάποια ἄλλα πρόσωπα θὰ ἦταν ἀπολύτως ἀτομικὴ τους ὑπόθεση χωρὶς ἀνανάκλαση στὴν σκέψη καὶ τὴν καρδιά τῶν ἄλλων. Ἡ ὁμορφιά τοῦ στίχου κι' ἡ ὁμορφιά τῆς ζωῆς ἐξωραϊζοῦν καὶ τὰ πιὸ καθημερινὰ πράγματα. Ὁ «Χαμένος Παράδεισος» τοῦ Μίλτωνα, οἱ «Μεταμορφώσεις» τοῦ Ὀιδίου, τὰ «Δραματικά ἔργα» τοῦ Μπέν Τζόνσον, Μπωμόνε καὶ Φλέτσερ, τὰ «Ποιητικὰ ἔργα» τοῦ Σαίξπηρ, τὰ «Ἔργα» τοῦ Σῶσερ καὶ ἄλλα ἦσαν οἱ φίλοι στίς ὥρες τῆς μελέτης του.

Ἄλλὰ τὸ μάτι συχνὰ σταματᾷ στὴν εἰκόνα, τὸ σχῆμα καὶ τὸ χρῶμα· αὐτὰ ἐλκύουν, μιλοῦν ἀμεσώτερα. Καὶ πρῶτα, τὰ νεκρικὰ ποῦ ἀπαθανατίζουν τὴ νεανικὴ μορφή τοῦ ποιητῆ παραδίδοντάς τιν στὴν αἰωνιότητα. Δὲν ἔχει σημασία ἂν εἶναι ἀντίγραφα ἢ εἶχανε πρότυπο μιὰ «μάσκα» καμωμένη ὅταν ζοῦσε ὁ ποιητὴς. Τὸ «Πορτραῖτο στὸ Νεκρικὸ Κρεβάτι» καμωμένο ἀπὸ τὸ ζωγράφο Σέβερν. Κοιμᾶται ὁ ποιητὴς· δὲν πέθανε. Μικρὲς τοῦφες μαῦρα μαλλιά ἀπλώνονται στ' ὠχρὸ του μέτωπο. Ἡ σκιὰ πλάϊ στὸ δεξί του μάγουλο τονίζει τὴν ὠχρότητα, καὶ τὴ λεπτότητα τοῦ προσώπου του. Καὶ λέει: Τάχα πεθαίνουνε οἱ ποιητές;

Μιὰ συλλογὴ γράμματα τοῦ ποιητῆ καὶ γράμματα τῶν φίλων καὶ συγγενῶν του μὲ περιεχόμενο ποῦ ἔχει ἀμεση ἢ ἔμμεση σχέση μ' αὐτόν, κειμήλια κι' ἀντικείμενα, πορτραῖτα καὶ ζωγραφίες τῶν φίλων καὶ τῶν ἀγαπημένων του προσώπων, ἀντίτυπα τῶν πρώτων του ἐκδόσεων σὰν τοῦ «Ἐνδυμίωνα» τὸ 1818, ἐκδόσεις ἔργων του, χειρόγραφα ποιήματα, ποῦ ἀφιερῶθηκαν σ' αὐτόν, πλούτος πληροφοριῶν, συγκροτοῦνε, σὰν ἀπάνθισμα, τοῦτο τὸ μουσεῖο. Καὶ γιὰ τὸν εἰδικὸ ἐρευνητὴ ὑπάρχει ἕνας ἐξαιρετικῆς ἀξίας ὕλικός. Ἡ «Συλλογὴ τοῦ Πόττερ», ποῦ τὴν ἀποτελοῦν ἄρθρα, ἀποκόμματα ἐφημερίδων, φωτογραφίες κλπ., κάπου μιὰ χιλιάδα θέματα σχετικὰ μὲ τὸν ποιητὴ καὶ τοὺς συγγενοὺς του Ἄγγλους ποιητὲς Χάντ, Μπάιρον, Οὐέρντσγουέρθ καὶ ἄλλους. Διπλά σ' αὐτὴ τὴ συλλογὴ εἶναι πλούτος γιὰ τὸ μελετητὴ, οἱ πέντε τόμοι ἀποκόμματα ἀπὸ τὸ Βρετανικόν, Ἀποικιακόν καὶ Ἀμερικανικόν τύπο, ποῦ σχετίζονται μὲ τὰ ἑκατόχρονα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Κήτης τὸ 1921.

Θάταν ψυχρὸ ἀράδιασμα ἂν λεπτολογούσαμε περισσότερο. Καὶ θὰ λιγότευε, θὰ ἐξαντλιόταν ἢ ἐντύπωνε. Καὶ θάθελα πολὺ νὰ φυλάξω ἕνα μεγάλο κομμάτι στὴν προσωπικὴ μου ἀνάμνηση, παρὰ νὰ τὸ σπαταλῶ στὴν ἐκθεσὴ μου.

Τὸν Σεπτέμβρη τοῦ 1820 ὁ Κήτης ἔφυγε ἀπὸ τὸ Χάμστεντ γιὰ τὴν Ἰταλία. Τὸ θερμότερο κλίμα θὰ τὸν ὠφελοῦσε κατὰ τὴ σύστασι τῶν γιαιτρῶν. Ἄλλὰ τοῦτος γνώριζε τὸ «ματωμένο προμήνυμα». Τὸν ἐπόμενο μῆνα ἔφτασε στὴ Νεάπολη ἀπ' ὅπου ἔστειλε στὴ μνηστή του τὸ τελευταῖο του γράμμα τελειώνοντάς το ἔτσι: «Ἀντίο Φάννυ!» «Ὁ Θεὸς ἄς σὲ εὐλογήσῃ». Στὸ τέλος τοῦ Φεβρουαρίου, τὸν ἐπόμενο χρόνο, πέθανε σ' ἕνα σπίτι τῆς Ρώμης. Τοῦτο τὸ σπίτι στέκεται ἀριστερὰ κατεβαίνοντας τὰ σκαλοπάτια ποῦ ὀδηγοῦν στὴν Πλατεῖα τῆς Ἰσπανίας. Εἶναι τὸ Σπίτι τοῦ Κήτης καὶ Σέλλεϋ. Κάποτε, μὲς τὴν καρδιά τῶν καλοκαιριῶν ὄρθθηκα στὴν Πλατεῖα τῆς Ἰσπανίας. Ἦταν ἕνα πολὺ θερμὸ ὀρεινόν. Τὰ σκαλοπάτια γεμίζανε κόσμον ποῦ καθόταν ἀνέμελα φιλοκουθεντιάζοντας. Στὸν ἴσχιό τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ἀπέστειλε τὴν τελευταία πνοή του ὁ Κήτης στοὺς οὐρανοὺς, κάθησα σιωπαίνοντας. Σκέφθηκα πόσο ὅμοια εἶναι ἡ μοί-

ρα καὶ τῶν πιδ διαλεχτῶν ποιητῶν. Πολὺ ὅμοια μὲ τὸ τέλος ὄλων τῶν πλασμα-
των πάνω στὴ γῆ. Καὶ μὲς στὸ διαλογισμὸ μου παρακολούθησα τὴ σιγήν τοῦ
θανάτου. Ὁ ζωγράφος Σέθερν κρατοῦσε τὸν Κήτης πού ξεψυχοῦσε. Ὁ ποιητὴς
τοῦ ἔλεγε: «Σέθερν — ἐγὼ — σήκωσέ με ἀπάνω — ἐγὼ πεθαίνω — θά πε-
θάνω εὐκόλα, μὴ τρομάξεις — νᾶσαι θέβαιος κι' εὐχαρίστησε τὸ Θεό, ὁ θά-
νατος ἔχει φτάσει». Αὐτὸ ἦταν τ' ἀνθρώπινό του τέλος καλύτερα θάλεγα τὸ σω-
ματικό του τέλος. Πρὶν λίγους μῆνες χάραξε σ' ἓνα σονέττο τὸ ποιητικό του
τέλος. Ἐγκαταλείποντας τὴν Ἀγγλία κι' ὅταν πιά ἐξαφανίστηκε στὸ δάθος ἢ
ἀκτὴ ἔγραψε τὸ «Λαμπρὸ ἀστέρι» σ' ἓνα ἀντίτυπο τῶν ποιημάτων τοῦ Σαίξπηρ,
ἀκριβῶς ἀντίκρου ἀπὸ τὸ σαιξπήρειο «Παράπονο ἐραστῆ». Ἦταν τὸ ποιητικὸν
ἀποχαιρετιστήριον πρὸς τὴ Φάννου καὶ τὴν Ἀγγλία. Σὲ τέτοιους ἀποχαιρετι-
σμούς, ἢ μνηστὴ ἢ ἢ ἀγαπημένη μας γίνεταὶ ἢ πατρικὴ γῆ κι' ἢ πατρικὴ μας
γῆ μνηστὴ ἢ ἀγαπημένη. Καὶ λέγει τὸ σονέττο:

«Ἄς ἤμουν σταθερὸς καθὼς ἰεσὺ, λαμπρὸ μου ἀστέρι»

Γιατὶ ὅμως ὁ στοχασμὸς πολλὰς φορὰς σταματᾷ στὰ θλιβερά; Τὸ σπῆτι
τοῦ Κήτης στὸ Χάμστεντ μὲ τὸν κῆπο του ὀλόγουρα, τὸν κισσὸ στὴν ξώπορτα,
τὶς εὐτυχησμένες μνήμες — εἶπαμε ἐκεῖνη ἢ ἀνοιξη καὶ κεῖνο τὸ καλοκαίρι ἦ-
ταν οἱ πιδ εὐτυχησμένες ἐποχὲς τῆς ζωῆς — τὸ σπῆτι μᾶς καλεῖ γιὰ κάποιες
ἀνατάσεις. Κατὰ γραμμὴν περνᾶνε ἀπὸ τὴ μνήμη μας ὁ «Ἐνδυμίωνα» του, οἱ
ἐλληνικώτατες «ῶδές» του, τὰ ρωμαντικά του σονέττα, ἄλλα μισοτέλειωτὰ του
ἔργα, κι' ἢ «Ἰσαβέλλα» κι' ἢ «Λάμια» του κι' ἢ μπαλλάντα τῆς «Φραίας Κυ-
ρίας» καὶ τόσα καὶ τόσα ἄλλα. Καὶ γονατᾷ ἢ ψυχὴ σου κι' εὐχαριστεῖ τὸ Θεὸ
πού ἔπλασε μέσα σὲ ὅλα κι' αὐτὴ τὴν ποίηση, τὸν ἀνθὸ τῆς καρδιάς καὶ τῶν
οὐρανῶν.

Γυρίζοντας ἀργὰ στὸ κέντρο τῆς πόλης, ὅπου ὁ καπνὸς, ἢ ὀμίχλη, τὸ
πολύγλωσσο καὶ πολύφυλο ἀνθρώπινο ρεῦμα, σκέψεις ἀγνές σὲ πλημμυρίζουν.
Κι' εὐκόλα ἢ ἐντύπωση τῆς ἡμέρας μεταγράφεται σ' ἓνα εἶδος Τέχνης. Ἀπὸ
τὸ σπῆτι τοῦ Κήτης μάζεψα τοὺς τόνους καὶ τοὺς μετασχημάτιστα σὲ λόγο ἐλλη-
νικό, τοῦτο τὸ λόγο:

Τὸ σπῆτι τοῦ Κήτης

Τὸ σπῆτι ἔχει τὸν ἴσκιο μας, τριαντάφυλλο τὰ μύρα,
καὶ μᾶς ἀναπολεῖ,
καὶ τῆς ματιᾶς ὁ θησαυρὸς λαμποκοπᾷε στὰ γύρα
κι' ὁ ἴσκιος μας στὴ γῆ.

Ἀκόμα ζεῖ τὸ σπῆτι σου. Δέντρο γονατισμένο
τ' ἀχνάρι σου ζητᾷ.

Ἐσκυφα ἐγὼ καὶ ζήτησα στίχο λησιμονημένο
κι' ἀχούς μίαν ἀγκαλιά.

Στίχος κι' ἀχὸς τὸ σπῆτι σου δοξολογᾷε τὴ μέρα,
ἀνθὲ τῶν ποιητῶν.

Ἐνα διαμάντι πέρασες καὶ γέμισε ἢ ἐσπέρα
μὲ φῶς τῶν θαυμασμῶν.

Κι' οἱ στίχοι σου πλημμύρισαν τοῦ στοχασμοῦ τὰ κλώνια
καὶ μᾶς χαϊδολογοῦν.

Περνᾷ τὸ σῶμα σὰ νερό, τὸν στίχο ὅμως τὰ χρόνια
τὸν ζοῦν, τὸν ζοῦν, τὸν ζοῦν.

Η ΓΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΙΗΤΩΝ

Στὸ σκοτεινὸ Ουέστμινστερ Ἀμπεϋ ζεῖ μιὰ σκοτεινὴ ἀγγλικὴ ἱστορία: τὰ τρόπαια τῶν πολέμων καὶ οἱ ἐπίσημοι. Δυνατὸ ἔθνος, δυνατὴ ἱστορία. Καὶ τὸ ἀγγλικὸ ἔθνος ὑπῆρξε δυνατὸ, κοσμοκρατορικὸ. Ἀλλὰ ἄλλο πρᾶμα ἢ δύναμη κι' ἄλλο πρᾶμα τὸ φῶς. Οἱ σκέψεις μπορεῖ νὰ λαμπρύνουν ἓνα σκοτεινὸ χῶρο. Οἱ καλλωπισμοὶ ὅμως δὲν ἐξαιλεῖφουν τὴν ἁμαρτία, τὸ ψιμίθι δὲν δίνει τὴν παρθενικὴ ἁθωότητα: κεῖνα τὰ δυὸ τριαντάφυλλα στὰ μάγουλα. Θὰ μοῦ πῆτε: μόνο ἡ ἀγγλικὴ ἱστορία ἔχει τὰ μαῦρα τῆς σημεῖα; Ὅλες αἱ ἱστορίες ἔχουν τις μαῦρες τοὺς σελίδες πνιγμένες στὸ αἷμα δικῶν κι' ἐχθρῶν. Μὰ τὸ Ουέστμινστερ Ἀμπεϋ εἶναι στὴν Ἀγγλία κοιμητήρ: τῶν ξεχωριστῶν στιγμῶν καὶ δεῖγμα τῆς ἱστορίας μ' ἐπιγραφές καὶ γλυπτικὰ δημιουργήματα. Σέβομαι τὸ κάθε ἔθνος — ἀσφαλῶς πρῶτα τὸ δικό μου. Ὁ σεβασμὸς αὐτὸς δίνει ἐστὶ κατὰ κάτω δικαιολογία στὴν ἑμαδικὴ μας ζωὴ. Ἀλλὰ ὑπάρχουν τὰ παράθυρα ποὺ ρίχνουν φῶς κι' ὁ στοχασμὸς πᾶς μπορεῖ νὰ κρίνῃ. Ἡ κρίση κι' ἡ ἀποψη εἶναι: δικαιολογία στὴν ἀτομικὴ μας ζωὴ: εἶναι μιὰ ἀρετὴ τοῦτο.

Ὁ τόπος αὐτός, τὸ Ουέστμινστερ Ἀμπεϋ, σοῦ προκαλεῖ ἰδέες, τὸ δέος τῆς θαυροφορετικῆς ἱστορίας, τῶν διακρίσεων καὶ τῆς ἰσχύος. Τὸ θρησκευτικὸ δέος σχεδὸν λειπεί. Δέος θρησκευτικὸ, μὲ τὸ θαθὸ γοθικὸ τοῦ ἤθους, τὸ δόρειο, θρίσκει στὸν Καθεδρικὸ τοῦ Καντέρμπερυ. Οἱ τάφοι ἔχει μὲ τὴ γοθικὴ τους ἔκφραση, ἀποπνέουν θρησκευτικότητα καὶ μοιάζουν μὲ φόβο ποὺ πλανιέται μέσα σὲ πυκνὰ δόρεια δάση γεμάτα ἀσκητικὰ δένδρα καὶ δμίχλη. Καὶ τούτη ἡ θρησκευτικὴ ναιώθεις πῶς σοῦ σπρώχνει τὴν ψυχὴ στὴν ἀγαλλίαση τῆς προσευχῆς. Στὸ Ουέστμινστερ Ἀμπεϋ δὲν αἰσθάνεσαι τὴν ἀνάγκη νὰ προσευχηθῆς. Τὰ τρόπαια τῶν αἵματοχυσιῶν ἐμποδίζουν τὴν ἀνάταση.

Ἐπάρχει ὅμως εἰς ἓνα σημεῖο τοῦ χώρου αὐτοῦ μιὰ πλάκα κατάχαμα. Εἶναι μιὰ πλάκα ἀπλὴ σὰν τὰ μεγάλα αἰσθήματα τοῦ λαοῦ. Γύρα τῆς νωπὰ λουλούδια, ὅπως ταιριάζει γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἄγνωστοι καὶ ἀνώνυμοι ζοῦνε, νεκροί, ἀκόμα ἀνάμεσα μας.

Τούτη ἡ πλάκα γονατίζει τὸ κάθε σῶμα, τὴν ὅποια περηφάνια. Εἶναι γνωστὸ πῶς ἓνα μικρὸ δάρος, ποὺ περιέχει τὸ σπὸρο τῆς θυσίας, ταπεινώνει καὶ τὸν πῶς ψυχρὸ, κριτικὸ στοχασμὸ. Ἡ θυσία λάμπει σὰν ὁ μεγαλύτερος λυρισμὸς τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Καὶ ἡ θυσία ἔχει τὴ θέση τῆς, μπορῶ νὰ πῶ τὴν πρωτοκαθεδρία, στοὺς ἱεροὺς, θρησκευτικοὺς χώρους. Κάτω ἀπὸ τούτη τὴν πλάκα κείμεται ἡ στάκτη ἑνὸς ἀγνωστοῦ ἀγγλικοῦ κορμιοῦ. Τὸ κορμὶ τοῦτο πέθανε στὰ πεδία τῶν μαχῶν κάπου στὴν Εὐρώπη. Ἦταν ὁ ἀπλὸς ἀγγλος στρατιώτης, ποὺ θυσιάστηκε γιὰ κάποια ἰδανικά. Αὐτὸς ἔδωσε στὸ ἀγγλικὸ ἔθνος τὸ προνόμιο νὰ ζῆ, σὰν χρυσόδουλο βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Ἡ θυσία αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει τὸ ἀγγλικὸ ἔθνος, ὅπως ἡ στάλα τοῦ μελιούθλα τὰ ἄνη τῆς περιοχῆς. Δὲν ἀμάρτησε αὐτὸς ὁ ἀγνωστος ἀπλὸς στρατιώτης γιὰ νὰ φέρῃ ἓνα τρόπαιο στὸ ἔθνος του. Θυσιάστηκε γιὰ νὰ φέρῃ ἓνα τρόπαιο στὴν ἀνθρωπότητα καὶ στὴ χώρα του. Δὲν ἔχει σημασία τί γράφεται στὴν πλάκα. Προσωπικὰ θὰ προτιμοῦσα μιὰ γραφὴ κάποιου ἀγνωστοῦ μου ποὺ λέει:

«Ἐδῶ κείται ἡ θυσία τῆς Ἀγγλίας πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα».

Ἀκριβῶς στὴν ἄλλη ἀκρὴ ἀπὸ τὴν πλάκα αὐτὴ ὑπάρχουν τὰ κατάστιχα. Ἐκεῖ μιὰ ἀρχὴ ἐπαιτεῖ μιὰ στάλα ἀσήμε γιὰ νὰ σοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ δῆς τοὺς τάφους τῶν ἀγγλων βασιλιάδων. Τὸ χρυσάφι ἦταν πάντοτε ἔργοι συγγενικὴ πρὸς τὸν βασιλιά. Μιλῶ γιὰ τὸ ἁμαρτωλὸ χρυσάφι. Τί φοβερὸ ἡ λάμπη μετάλλου

νὰ μᾶς ἀποκρῦβη τὸ πιὸ πηχτὸ σκοτάδι; Ἄλλὰ τί λέω! Ὅποιοι πέθανε ἄς τὸν κρίνει ὁ Θεός. Ἡ ἱστορία συνήθως τὸν κουτσομπολεύει σύμφωνα μὲ προκαθωρισμένες ἀξίες ἢ κριτικὲς θέσεις. Εἶναι καὶ κάτι ἄλλο: οἱ σειρὲς αὐτὲς τῶν βασιλιάδων ἀντιπροσωπεύουν κυρίως ἐποχές. Τὰ πρόσωπα συνήθως δίνουν τὸ χρῶμα τοὺς στήν ἐποχὴ γιὰ νὰ τὶς ξεχωρίξῃς. Κανονικὰ ἢ ταφή τοὺς μὲς τὸν Οἶκο τοῦ Κυρίου τοὺς προσδίδει μιὰ γοητεία, τὴ γοητεία τοῦ σεβασμοῦ. Ἄλλὰ ἔταν πληρώνης — δὲν ἔχει σημασία ποῦ θὰ πᾶνε, ἀν πηγαίνουν τὰ λεφτὰ — ὁ σεβασμὸς ἀλλάζει σὲ φτηνὴ περιέργεια, ἀνάξια γιὰ σεπτὰ πρόσωπα. Μπροστὰ σὲ τοῦτο τὸ γεγονός, ποῦ θυμίζει ἀργυραμοιβοὺς στὸν Οἶκο τοῦ Θεοῦ, γκρεμίστηκε ὁ λυρισμὸς. Ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ Ἑλληνα, ποῦ σέβεται τὰ χρῶματα μιᾶς ἐποχῆς, ἀδιαφορῶντας γιὰ τὰ τοῖνὰ ἀμαρτήματα, ἀρνήθηκε νὰ πληρώσῃ καὶ νὰ μετατρέψῃ τὸ σεβασμὸ σὲ φτηνὴ περιέργεια. Ἐσκυφα τὸν αὐχένα γιὰ νὰ ἀπομακρυνθῶ, σώζοντας ἔστω καὶ μιὰ στάλα ἀπ' τὴ λυρικὴ δόνηση τῆς καρδιάς μου. Οἱ ἐγκαίριες ἀπομακρύνσεις σώζουν πάντα τὴν ψυχὴ καὶ τὸ αἶσθημα.

Δεξιὰ μου ἓνα φῶς τρύπησε τὸ βαρετὸ ἀγέρα καὶ μοῦ κτύπησε ἐλαφρὰ τὰ μάτια. Φίλος παλιὸς ὁ ποιητὴς Ροβέρτος Μπράουνινγκ, φίλος παλιὸς τῆς πιὸ λυρικῆς μας ἐποχῆς, τῆς ἐφηβείας, μοῦ ἔγνεφε καμπυλώνοντας τὸν δείκτη τοῦ χεριοῦ του. Κατάλαβα. Μιὰ σειρά ἑμὸτεχνοὶ στ' ἀργαστήρι τοῦ Ἀπόλλωνα, τοῦ Θεοῦ τοῦ φωτὸς καὶ τῆς τέχνης, καραδοκούσανε ἐκεῖ γιὰ φιλίες. Στάθια κατάντικρυ. Λησιμόνησα τὰ μαῦρα σημεῖα τῆς Ἀγγλίας. Ἐέχασα τὰ κατάστιχα, τὴν ἀποικιακὴ ὁμότητα. Γονάτισα, ὅπως ταιριάζει στὸν ὑπερήφανο Ἑλληνα ὅταν βρεθῆ μπροστὰ στὰ ὑπολείμματα τοῦ Θείου ἐπὶ τῆς γῆς. Ἡ ἐπίγωση δὲν εἶναι ἠτοπάθεια. Εἶδα τὰ ὀνόματα στήν «Γωνιά τῶν Ποιητῶν»: Σαιξπηρός, Σπένσερ, Μπράουνινγκ. Πιὸ πέρα ὀνόματα μουσικῶν. Ἡ τέχνη στὸ νὰ τοῦ Κυρίου κι' ὄχι τὸ ὄπλο, τὸ σκῆπτρο κι' ἡ μαῦρη σελίδα.

Κι' ἔτσι τοὺς μίλησα στήν ἐλληνικὴ μου γλῶσσα:

Ἀγαπημένοι μου ποιητές, σᾶς φέρνω τὴν καρδιά μου,
τριαντάφυλλο ἀνοιχτό.

Προσκυνητῆς γονάτισα κι' ἀπὸ τὴ ζεστασιά μου
σᾶς μάδησα ἓνα ἀνθό.

Στὸν ἄττικὸ παράδεισο πεθαίνουν; δὲν πεθαίνουν
οἱ Ἕλληνες ποιητές.

Μὲς τὸν ἀγέρα περπατοῦν καὶ στίς βιολέττες μένου
καὶ ζοῦν μὲς τίς σκιές.

Δὲν τοὺς γνωρίζουν οἱ οὐρανοί, δὲν τοὺς μλοῦν οἱ αἰῶνες,
μὰ νάτους! προσπερνοῦν.

Τὸ φῶς μονάχα τραγουδοῦν καὶ μέσα στοὺς χειμῶνες
καὶ πάντα ἀνθοῦν, ἀνθοῦν.

Κι' ὡστόσο χρέος τοῦ Ἑλληνα νὰ σέβεται τ' ὠραῖο
παντοῦ κι' ὅπου τὸ βρῆ,
γιὰ τοῦτο πέρασα ἀπ' ἐδῶ νὰ σκύψω τ' ἀθηναῖο
κεφάλι μου στὴ γῆ.

Ἀγαπημένοι μου ποιητές, σᾶς φέρνω τὴν καρδιά μου,
τριαντάφυλλο ἀνοιχτό.

Προσκυνητῆς γονάτισα κι' ἀπὸ τὴ ζεστασιά μου
σᾶς μάδησα ἓνα ἀνθό.

1951

Η ΧΩΡΑ ΤΟΥ ΣΑΙΞΠΗΡ

Ένα κόκκινο γεράνι τακτοποιημένο πλαγιαστά σ' ένα πιάτο μεταλλικού χρώματος άσημομουλιδι σέ ύποδεχότανε στο παράθυρο του δευτέρου πατώματος μέ χαριτωμένο τόνο. Αυτή ή μικρή ευαισθησία. Τό σπίτι του Σαίξπηρ στο Στράτφορντ-όν-Έϊθον. Τό Στράτφορντ-όν-Έϊθον, ή πατρίδα του Σαίξπηρ, είναι ή διαμαντόπετρα. Καί τό κόκκινο γεράνι, ή ανταύγεια του φωτός σέ πρασινογάλαζα μάτια. Η χώρα του Σαίξπηρ περιποιημένη σάν τόπος προσκυνήματος — κάποτε κι' ό Άγγλος ξεχνά τά έμπορικά ταξίδια και τό άποικιακό συνοφρύωμα — μοιάζει σάν τό καλοκοιταγμένο άρνάκι του κοπαδιού. Έχει μία γραφικότητα και προπαντός έχει τό καλοκάγαθο ήθος έπαρχίας. Μές τήν άνοιξη άποκτά και κάποια μεσογειακή θερμότητα, και λίγες γαλάζιες μέρες. Οί προετοιμασίες για τούς πανηγυρισμούς προσθέτουν στον τόπο μία κομψότητα και άρκετην άδημονία. Στην ευτυχισμένη της αυτή στιγμή γνώρισα τήν χώρα του Σαίξπηρ.

Λίγα στιγμιότυπα, άρκετά γαλάζια στιγμιότυπα, ένα δλέμμα έδω κι' ένα εκεί συνοψίζουν μια ιστορία λυρική. Τό κάστρο του Γουώρικ άνήκει στην περιοχή του παραμυθιού: Ένας δρομάκος μέ πολλήν ύγρασία και καταπράσινη επένδυση δλόγυρα μυρίζει είσαγωγή σέ μυστήρια. Έστερα μια άνοικτη παλάμη μέ ούρανό κρατά τό κάστρο — είναι σάν διάδημα καθισμένο σέ κεφάλι μέ σγουρά μαλλιά. Βγαίνοντας δεξιά στους κήπους σου παλαδώνει τό μάτι ένα βλάσπρο δάξο: τό δάξο του Γουώρικ, 5½ πόδια ύψος. Τοῦτο τό δάξο είναι ρωμαϊκή δουλειά των χρόνων του Άδριανού και τό φέρανε από τήν έπαυλή του τό Έβουλι. Πίσω από τό κάστρο μια ρωμαντική φάση του ποταμού Έϊθον. Ο Σαξωνικός Μύλος μέ τό ξύλινο γεφύρι και τούς κύκνους που κοιμούνται είναι μια άλλη γραφικότητα, λιγάκι πιό πίσω από μια ρωμαντική έπαυλή του 19ου αιώνα. Αναξήτωντας στο γρασίδι δέν ξέρω τί, ανακάλυφα ένα γαλάζιο κέλυφος, παλιό κοιμητήριο ζωής, τώρα άπλό πλουμίδι στο πράσινο.

Άλλά ή καρδιά της χώρας είναι τό Στράτφορντ-όν-Έϊθον.

Ένας κατάλογος μέ λίγα όνόματα, στην αρχή τά πολύ γνωστά και φωναχτά, να πούμε τά πολύ έπίσημα, άνοίγει τούς έθνικούς έράνους τιμής. Η προσφορά είναι πανεθνική. Έτσι τιμάται ένα όνομα. Η δωρεά ενός άρχοντα ή πλουσιού τιμά τ' όνομά του. Τίποτε άλλο. Με δημόσιες συνδρομές σχηματίστηκε μια έταιρεία που άγόρασε στα 1847 τό σπίτι του Σαίξπηρ στην όδδ Χένλεϋ. Έτσι πια αρχίζει μια οργανωμένη κίνηση γύρω από τό κάθε τι του Σαίξπηρ. Τό σπίτι αυτό είναι διώροφο μέ διασωσμένο τό έλισαβετιανό του έσωτερικό. Έδω γεννήθηκε τό μεγαλύτερο πνεύμα της Άγγλίας. Η σκυθρωπή ιστορία κι' ή καταπληγωμένη έπιστήμη είναι γεννήματα του ανθρώπου. Η τέχνη είναι γέννημα του Θεού κι' έχει μόνη της κάτι από τήν θεϊκή σίθια. Ο άνθρωπος μέσ τήν τέχνη συναδελφώνεται μέ τό θείο. Ο Σαίξπηρ άποτελεί μια ολοκληρωμένη στιγμή της άγγλικής ζωής, που κρατά μέσ τήν άπιαστη ουσία της κάτι από τό θεϊκό παλμό. Ο τόπος, όπου γεννιέται τό πνεύμα, άποπνέει αιωνιότητα κι' ύπηρετεί τήν ανθρωπότητα όπως ή καρδιά ή σωμα. Τό σπίτι του Σαίξπηρ είναι ή καρδιά της πνευματικής Άγγλίας.

Μπαίνοντας στο σπίτι του Σαίξπηρ δέχεται από το δάθος ένα άγέρι πνευματικής ευφορίας ανάμικτο με ένα αίσθημα σεβασμού ή δέους, που νοιώθει και ό πιο μικρός όταν ατενίζει τη μεγαλοφυΐα. Μιά δρύινη, σκοτεινού χρώματος, σκάλα σέ οδηγεί στο χαμηλοτάβανο δωμάτιο; όπου γεννήθηκε ό ποιητής. Εκεί συναντάς μια κούνια κοντά στο γονικό κρεβάτι κι' άλλα έπιπλα στο σπλ κείνης τής εποχής. Στο τζάμι του μοναδικού παραθύρου διαβάξεις χαραγμένα γνωστά όνόματα του Κάρλαυλ, του Ούώλτερ Σκόττ και άλλων. Νάσαι τούτα τά χαράγματα στο ξύλο, στο μάρμαρο, στην πέτρα ένα είδος αναθήματος ή ματαιοδοξία για τή διάρκεια του ονόματός μας; Μά πνεύματα, που άνοιγουνε δρόμους σαν τον Σκόττ και άλλους, πολυσπουδαγμένα, μπορούσαν να έρσου- λουν ύπακούοντας σέ μια φτηνή ματαιοδοξία; Η τάση για ανάθημα, μια τάση καθαρώς θρησκευτική, νομίζω πως τους έσπρωχνε να χαράζουν τ' όνομά τους. Κολλητά στο γενέθλιο σπίτι του Σαίξπηρ κι' ή βιβλιοθήκη. Τούτος ό χώρος κάποτε ήτανε πανδοχείο. Τώρα στολίζεται με πορτραίτα του ποιητή και με διάφορες έκδόσεις των έργων του. Πίσω από το διώροφο σπίτι παίζει ένας κήπος με άνθη, θάμνους και δένδρα, που αναφέρονται στα έργα του ποιητή. Από τούτο τον κήπο κόβουνε τά γεράνια που κοκκινίζουνε μέσ τ' άσημομολυβιά ξε- βαθα πιάτα πάνω στα περιβάξια των παραθύρων. Δεν ξέρω ποιος ήταν ή ιδέα αυτή, δηλαδή ή καλλιέργεια του κόσμου τ' άνθου και του φύλλου βασισμένη στις προτιμήσεις του ποιητή. Νά μια πολύ πολιτισμένη κι' εαίσθητη εκδήλωση που θα μπορούσες αρκετή ώρα να τή σχολιάζεις.

Τό καλύδι τής Άννας Χαθεγούεϊ, όπου γεννήθηκε κι' έζησε τά πρώτα χρόνια της ή γυναίκα του Σαίξπηρ. Ο κήπος του με τό παλιό σχέδιό του και τά λουλούδια και τά θάμνα του, όσα αναφέρει στα σονέττα του ό ποιητής, σέ ύποδέχεται. Μυρίζει ό τόπος χωριάτικη καλοκαγαθία των παλιών χρόνων. Από τό έσωτερικό του κάνει έντύπωση τό «Κάλλιστο δωμάτιο» όπως τό αναφέρουν, που ήταν στο χώλ του καλυδιού. Σέ τούτο βλέπεις μια ώραία τσιμινιά και γύρω μερικά παλιά έπιπλα. Σέ άλλα διαμερίσματα έχουν τοποθετηθή διάφορα οικιακά σκεύη και χρειώδη των χρόνων εκείνων.

Άλλά τό πιο χαρούμενο κι' άνοιχτόκαρδο μέρος, που σχετίζεται με τον Σαίξπηρ, είναι ό κήπος του Νιού Πλαίς. Έδώ λένε ξόδευε τις ώρες του ό ποιη- τής όταν πια άποτραθήχτηκε από τήν ενεργό ζωή τής σκηνης. Στο μικρό λει- δάδι του κήπου ύπάρχει ένα δέντρο, που λένε πως προέρχεται από κομμάτι κο- μένο από δέντρο φυτεμένο κάποτε από τά ΐδια χέρια του ποιητή. Είναι κι' ένα άλλο μέρος όπου καλλιεργούνε λουλούδια και χορτάρια π' αναφέρονται στα έρ- γα του.

Τό σώμα κάποτε γεννά και περνάει στον κόσμο των νεκρών. Τό πνεύμα μένει άθάνατο: τό μισό στον ούρανό, άκριβώς κείνο που δανειστήκαμε από τή θεία ουσία τ' άλλο μισό τριγυρίζει μέσ τις καρδιές των συνεχώς έπερχομένων γενεών σαν ύποχρέωση τής μεγαλοφυΐας προς τους συνανθρώπους. Η έκκλη- σία τής Άγίας Τριάδας δέχτηκε τό λείψανο του ποιητή, τον Άπρίλη του 1616. Τό σώμα του τό πήρε ή γή τής Άγγλίας. Τό πνεύμα του ό κόσμος όλος. Δεξιά κι' άριστερά μας πανύψηλα δέντρα μας οδηγούσανε προς τήν έκκλησία. Ήταν μια δύσκολη ψυχική πορεία. Ύστερα από τον τόσο θαυμασμό μέσ τήν άνοιξι- ατική ώρα, γεμάτη δόξα και λάμψη, προχωρούσαμε προς τό τελευταίο σκηνωμα.

Τό ότι εδώ βαφτίστηκε ό ποιητής — μας έδειξαν τό μέρος — δεν άπομα- κρύνει τή σκέψη μας από τή γήινη ανάγκη του θανάτου. Μπροστά στην πλάκα του νεκρού σώματος — κι' όχι του άθάνατου πνεύματος — σταθήκαμε με κατά- νυξη. Τί μυστικό κρύβεται κάτω από αυτήν; Είναι γνωστό τά πόσα λέγονται για τό πρόβλημα, ποιόν δήλωνε τούτο τ' όνομα Σαίξπηρ. Άλλά τί σημασία έ-

REGIS
ΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖ

‘Η πρώτη βιομηχανία
στήν παραγωγή
παγωτών
καί
σοκολάτων

‘Η ποιότης συμβαδίζει μέ τ’ ὄνομα

REGIS
ΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖΖ

25

ΚΕΟ ΛΤΔ. – ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Ἡ ΚΕΟ μὲ ὑπερηφάνεια γιορτάζει φέτος μὲ διάφορες ἐκδηλώσεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ 50-χρονά της ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της τὸ 1927, καὶ τὰ 25-χρονα τῆς Μπύρας ΚΕΟ πού ἀπὸ τὸ 1952 μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ ποιότητά της καὶ τὴν χαρακτηριστικὴ λεπτὴ γεύση καὶ ξεχωριστὸ ἄρωμά της ἀπὸ τὰ πρῶτὰ της χρόνια ἐπεβλήθη πλήρως στὴν Κυπριακὴ ἀγορὰ καὶ δημιούργησε πιστὴ καὶ πολυπληθῆ πελατεία.

Ἀπὸ τῆς 16 Ἰουλίου, συνεχίζοντας τῆς ἐκδηλώσεις, ἡ ΚΕΟ προκηρύσσει, μέχρι καὶ τοῦ τέλους τοῦ 1977, μεγάλο διαγωνισμὸ μὲ χρηματικὰ βραβεῖα συνολικοῦ ποσόϋ £40,000. Στὸν διαγωνισμὸ αὐτὸ ΟΛΟΙ κερδίζουν. Πιέστε λοιπὸν Μπύρα ΚΕΟ, γιορτάστε μαζί μας τὰ 25-χρονά μας καὶ κερδίστε μεγάλα χρηματικὰ βραβεῖα.

Ἀπὸ τὰ μέσα Ἰουλίου, 1977, ἡ Μπύρα ΚΕΟ θὰ διατίθεται στὴν ἀγορὰ μὲ νέα πώματα, τὰ ὁποῖα ἀναγράφουν «ΚΕΟ Beer 25 years». Ὅσοι παρουσιάσουν πώματα πού ἡ ἐσωτερικὴ μεταλλικὴ ἐπιφάνειά τους εἶναι χρυσοῦ χρώματος, ἐντὸς τῶν ὁποίων θὰ ἀναγράφεται «ΚΕΟ £1,952», κερδίζουν ἀπὸ £1,952.- ὁ καθένας. Ὅσοι παρουσιάσουν πώματα πού ἡ ἐσωτερικὴ μεταλλικὴ ἐπιφάνειά τους εἶναι ἀργυροῦ χρώματος, ἐντὸς τῶν ὁποίων θὰ ἀναγράφεται «ΚΕΟ £100.-», κερδίζουν ἀπὸ £100.- ὁ καθένας. Ὅσοι παρουσιάσουν πώματα πού ἡ ἐσωτερικὴ μεταλλικὴ ἐπιφάνειά τους εἶναι χαλκίνου χρώματος, ἐντὸς τῶν ὁποίων θὰ ἀναγράφεται «ΚΕΟ £10.» κερδίζουν ἀπὸ £10.- ὁ καθένας. Καὶ ἐπειδὴ ΟΛΟΙ κερδίζουν, ὅσοι παρουσιάσουν 24 πώματα «ΚΕΟ Beer 25 years» τῆς Μπύρας ΚΕΟ παίρνουν ἓνα ὠραῖο ποτῆρι ΚΕΟ.

Ταυτόχρονα, ὅσοι παρουσιάσουν τὰ πώματα χρώματος ἀργυροῦ καὶ χαλκίνου πού κερδίζουν χρηματικὰ βραβεῖα, θὰ πρέπει νὰ ἀπαντήσουν σὲ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ στὴν ἐρώτηση:

«Ποία σχέση μὲ τὴν ΚΕΟ ἔχει τὸ χρυσοῦ καὶ τὸ ἀργυροῦ χρώμα τῶν πωμάτων»;

Ὅσοι παρουσιάσουν πώματα χρυσοῦ χρώματος πού κερδίζουν θὰ πρέπει νὰ ἀπαντήσουν σὲ εἰδικὴ ἐπιτροπὴ στὴν ἐρώτηση:

«Ποία σχέση μὲ τὴν ΚΕΟ ἔχει τὸ χαλκίνου χρώμα τῶν πωμάτων»;

Ἐφ' ὅσον οἱ ἀπαντήσεις στὶς ἀνωτέρω ἐρωτήσεις κριθοῦν ἀπὸ τὴν πρῶτὴ ἐπιτροπὴ ὀρθῶς, τότε συμπληρώσετε καὶ τὸ εἰδικὸ δελτίο συμμετοχῆς στὸ ὁποῖο ὑπάρχει καὶ ἡ ἀκόλουθη ἐρώτηση πρὸς ἀπάντησιν:

«Γιατὶ ἡ Μπύρα ΚΕΟ εἶναι γνωστὴ ὡς ἡ Μ π ὕ ρ α τ ῆ ς Κ ὕ π ρ ο ὕ»;

Περὶσσότερες λεπτομέρειες ἀπὸ τὰ γραφεῖα τῆς ΚΕΟ καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους της στὶς διάφορες πόλεις.